

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир УНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сирожиддин САЙИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Ғиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журналы таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилмиз:

Тошкент. ш.
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-"а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/факс: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" 12 (272) 2013 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журналы
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

АДИБ ХОНАДОНИДА

Неъмат АРСЛОН. Сангисополтош. 2

МУЛОҚОТ

Янглиш ЭГАМОВА. Таржимонлик санъаткорликдир. 9

НАСР

Бекзод АБДУСАМАД. Тоғ атиргули. Воқеий қисса. 17

Ўктам МИРЗАЁР. Завол. Ҳикоя. 34

Нодира ИБРОҲИМОВА. Икки ҳикоя. 40

Фаррух ЖАББОРОВ. Олам бус-бутун. Ҳикоя. 48

Ширин МАДРАҲИМ қизи. Дугона. Ҳикоя. 45

НАЗМ

Сирожиддин Рауф. Юрак ҳалқаланар киприк ичида. 15

Тўра МИРЗО. Тоғлар-ла тенглашган саҳрони кўрдим. 32

Мунаввара ҚУРБОНБОЕВА. Кўнглим ўрлаб кетди кўкка шафақдек. 38

Жамолиддин МУСЛИМ. Туйғулар гуллаган кўксинг боғида. 46

Гўзал БЕГИМ. Тунни кипригимга бойлаб оламан. 54

Мансур ҒАНИЕВ. Тилларанг сеп сочадир боғлар. 58

МУШОҲАДА

Аҳмад АЪЗАМ. Куни бизга қолган байроқ. 27

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Элиза МЮЛЛЕР. Дарахт. Ҳикоя. 50

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Садоқат НАРЗУЛЛАЕВА. Фош бўлган сир. Ҳикоя. 56

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Муҳайё ИСМОИЛОВА. Шамолга қарши турган аёл. 60

ЕЛПУҒУЧ

Антон ЧЕХОВ. Валинеъмат. Ҳажвия. 63

Бошишга 19. 12. 2013 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 105. Адади 3750 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

Неъмат АРСЛОН

САНГГИСОПОЛТОШ

I

Роз айтиш учун суҳбатдош топиш мумкин, аммо дардаш топиш қийин. Бугун имкон туғилганда бор дардимни “Ёшлик”ка тўкиб солмоқчиман, “Санггисополтош” шунга ишора. Онам раҳматли сўзлаб берган эртақлар орасида “Санггисополтош” ҳам бор эди:

Санггисополтош,

Сен менга йўлдош

Мен сенга дардим айтайин...

Шу уч мисра эртақдаги ҳар бир воқеадан кейин такрорланиб келарди... Майли, бу ҳақда мавриди келганда сўзлаб берарман. Ҳозир эса “адабиётга қандай кириб келгансиз?” деб сўраясиз мендан. Мен адабиётга кириб келганим йўқ. Адабиёт менга кириб келган. Бу ҳолат Кортасарнинг “Босиб олинган уй” ҳикоясига ўхшайди. Адабиёт менинг вужуд уйимни секин-аста тўлдириб, қулоқларимга сирли ва сеҳрли сўзларни шивирлаб, гоҳ йиғлатиб ва гоҳ қулдириб, руҳим, қалбим ва шууримни (булар вужуд уйининг хоналари) мусахар этиб, маърифат ва ҳайрат водийсига томон етаклади. Ҳазрат Навоий айтганларидек, кимки бу водийга кирса у ердаги аҳволнинг ихтилофли эканини кўради. Бу жой шундай жойдирки, уни юз туман, минг турли йўллар кесиби ўтади. Аммо улардан бири иккинчисига сира ўхшамайди.

Бу водийда соч-соқоли оппоқ, ўсиқ қошлари остида кўзлари чақнаб турган, “Сабъаи сайёр” даги Файлақус ҳакимга монанд бир мўйсафид ўтирарди. Ёнида чарм муқовали китоблар. Бу мўйсафид менинг бобом (она томондан) Мулла Тўрабой эди.

Ҳали мураккабликларга кўникмаган қулоқларимга “Ашрақат мин акси шамсил каъси анворул худо” деган нидо келди. Ҳеч нарса англамадим, аммо бобомнинг соқоллари учида титраб турган томчи-томчи ёшдан билдимки, оҳангдор бу сўзлар бобомдай одамни йиғлатаптими, унда буюк бир қудрат бор...

Ўшанда чамаси беш-олти ёшларда эдим. Кейинчалик Робинзон Крузонинг эчки терисидан ясалган шамсиясини ёпиниб келаётган кишини кўрдим. Бу адабиёт эди. Кимсасиз орол. Яшаш учун кураш, инсон матонати, энг муҳими, (ўшанда мен учун) хавф-хатарга тўла ғаройиб ҳаёт. Мен Робинзон ўрнида бўлишни жуда-жуда истардим. Кейинроқ ғамгин қиёфали рицарга айландим-қолдим. Ёшимиз ўртасидаги фарққа қарамай, Дульсиня Тобосскаяга муҳаббат қўйдим. Қишлоғимиз пойидан оқадиган дарё бўйига тушиб, Дон Кихотнинг ҳолатига кирдим. Яъни, катта бир харсангтош устига бир бўлак пахтани қўяр ва ошиқ рицарлардай бошимни “тош”га урардим. Мен энди миракилик Неъмат Арслон эмас, ламанчлик Дон Кихот эдим. Ойнага қараб ғамгин қиёфада юришни машқ қилиб кўрдим. Севгилим Дульсиня эса қишлоғимизда яшайдиган мендан 2-3 ёш кичик (номини яширин сақлайман) бир қиз.

Ана шундай кайфиятда юрарканман, бир инглиз фуқароси мени кўз кўрмаган ва қулоқ этишмаган ғаройиб мамлакатлар томон бошлаб кетди. Улканлар мамлакатининг қизлари ғоят соҳибжамол эди. Уларнинг илиққина кафтлари устида ҳис этардим ўзимни ва “Гулливёрнинг саёҳатлари”да берилган ўша қизлар расмини соатлаб томоша қилардим. Ҳа, мен айтган инглиз фуқароси – Жонатан Свифт ҳақиқий сеҳрар эди.

II

Кейинчалик адабиётдан ҳафсалам пир бўлди. Қўлимга Иброҳим Раҳим, Мирмуҳсин, Суннатилла Анорбоев ва бошқа бир қатор ёзувчиларнинг асарлари тушиб қолганди. Ўша даврда адабиётимизда довуғ таратган бу ижодкорларни камситиш ниятида эмасман, шубҳасиз, улар устозларимиз. “Одам қандай тобланди” типдаги романлар жуда катта меҳнат самараси. Аммо ўзим айбдорман. Кўпчилик зиёлила-

Неъмат АРСЛОН

1941 йилда Шаҳрисабз туманидаги Такия қишлоғида туғилган. Самарқанд Давлат университетини тамомлаган.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюмиси аъзоси. Мустақиллик йилларида "Аёл сувратида чизгилар", "Олдинда яна тун бор" каби китоблари чоп этилди. "Адам водийси", "Мавҳумот" сингари романлар муаллифи.

римиз қўлдан қўймай ўқиб юрадиган бу асарлар менинг ғашимни келтирарди. “Енги ичидан чиқиб турган қўллари”, “У ўзини тебрантирди” каби гаплар, қизни гўзал деб таърифлашда: “Сўлқиллаган юз”, “бўртиб чиқиб турган кўз”, “бутулкасимон оёқлари” каби сўз ва ибораларини ўқиб, довча еган одамдай афтим буришадиган бўлиб қолди.

Мен яна Пушкинга, Лермонтовга қайтдим. “Дубровский”ни, “Вадим”ни ўқиб воқеалар, характерларнинг тиниқ, гап қурилишининг пухталигини пайқадим. Инсон дардининг улуғлиги ва уни кўтариш учун “Сангисополтош” зарурлигини ўйлайдиган бўлдим. Иван Тургеневнинг “Ася”си, “Арафа”си, “Дворянлар уяси”ни ўқир ва бекиёс латофатли қизларнинг умидини пучга чиқарган, уларни севган, аммо уйланиш масъулиятидан кўрқиб, қизларни ташлаб қочган рус йигитлари ансамни қотирарди. Мен муҳаббати рад этилган ўша қизларнинг ҳаммасига юрагимни очгим, севги изҳор этгим ва уларни бахтли қилгим келарди. Кейин билсам, Иван Тургеневнинг ўзи бир фаранг актрисаси ишқида уйланмай ўтган экан. Булар ҳаммаси жозибали бир олам эди.

III

Ана шундай ҳолатда “Телба”га тўқнаш келдим. Укам Аҳмад Арслонга (раҳматли) қараб: Достоевский буюк даҳо, дедим. Билсам, укам бу генерал ёзувчи билан яхши таниш экан. “Э, ака, сен “Братья Карамазов”ни ўқи” деди. Ўқидим. Ҳа, Лев Толстой таъбири билан айтганда, бу болта кўтарган мужик ҳаммасидан зўр эди. “Жиноят ва жазо” қаҳрамони Раскольников қотил эди, аммо мен бу йигитнинг жинояти фош бўлишини истамас, князь Мишкин, Алёша Карамазовларнинг эса жамиятда кулгу бўлишига бефарқ қараёлмасдим.

Лев Толстойни тинмай мутолаа қилишга киришдим. Аннанинг муҳаббат гулхани олдида Вронскийнинг севгиси ожиз бир шаъм эканлигини кўрдим. Анна! Узун қора бахмал мурсақ кийиб юрадиган оқ юзли, қора кўз ва ғоят гўзал холачам (онамнинг синглиси) тимсолида Аннани кўрардим. Бу ҳолат жуда таажжубланарли эди. Назаримда Толстой холачамга қараб Аннанинг портретини чизгандай.

Адабиёт менинг вужуд уйимга ана шундай кириб келган. Ва бу уй ҳамон унинг ихтиёрида. Энди унинг бир хонасида Кафка, Фолькнер, Сомерсет Моэм, Кобо Абэ,

Кортасар, Борхес яшайди. Йўқ, улар жуда кўпчилик. Камю ҳам бор, Томас Манн ҳам, Бальзак ҳам, Ҳерман Хессе ҳам бор. Уйнинг шундай кўздан ниҳон хоналари борки, вақти-вақти билан дилим тошиб, юрагим ғуссага тўлиб кетганда ўша яширин хоналарга кираман. Ҳофиз ўз тилида, ўз овози билан шивирлайди: “Ғазал гуфти-ю дур суфти биёки хуш бихо Ҳофиз. Қ-дар назми ту афшон-над фалак анди Сурайёро”. Улуғ Саъдий ҳам шу ерда. Мийиғида кулиб турибди. Абу аъло ал Маарий эса кўзи ожизлигига қарамай шундай тикилиб қарайдики, минг йиллик девор ортидан дўстликни ҳам, муҳаббатни ҳам, инсон зурёдининг бошқа ҳеч кимга кўриш насиб этмаган томонларини кўради.

IV

Улуғлар даврасида энг шафқатсизларидан бири Шекспир. Дездемонанинг ҳам, Жульеттанинг ҳам қотили. Қирол Лир, Клеопатра... барчаси унинг қўлидан ўлим топган. Неча асрлардан буён инсоният бу қаттол шоирни олқишлайди. Унинг теран фалсафасидан ҳайратланади. Ана шундай ҳайрат мақомида юрганамда адабиётимиз оламида катта шов-шув кўтарилди. Зиёлиларимиз қўлида «Отамдан қолган далалар» деган китоб. Мен ҳам у китобни олиб варақлаб кўрдим. “Мен ўзбек халқига ҳайкал қўяман!” дейди Тоғай Мурод. Мана унинг қўйган ҳайкалидан бир боб:

“Ер хансиради.

Ўзаларим барги оч-оч яшил туслана берди.

Ўзаларим барги кўнғир-кўнғир доғ бўла берди.

Ўзаларим барги буришиб-буришиб қола берди.

Ўзаларим очқади.

Мен ўзаларимга босиб-босиб азот бердим.

Мен ўзаларимга босиб-босиб фосфор бердим.

Мен ўзаларимга босиб-босиб калий бердим”.

(“Отамдан қолган далалар”, 143-бет)

Тамом. Мана, бутун бошли бир бобни (22-боб) ўқидингиз. Нима олдингиз?

Аслида Тоғай Муроднинг нияти улуғ эди. У адабиётда Кафка, Жемс Жойс, Борхес каби янгилик яратмоқчи бўлди. Аммо бунинг учун нафратнинг ўзи етарли эмаслигини англамади.

V

Мендан яна “Қандай устозларнинг таълимини олгансиз?” деб сўрайсиз. Жавоб бераман: менинг устозим – Қўрқув. Мен атрофимдаги кишилардан кўрқиб ва тортиниб яшаганман. Бу ҳолат ўйлашга, фикр юритишга мажбур қилган. Фикрлаш бу – улуғ иш. Инсон дунёни фикр, яъни тафаккур воситасида англайди. Фақат мен айтган “кўрқув”ни қандай тушунмоқ керак? Адабиётга ёки бадииятга бу “устоз”нинг қандай дахли бор? Жавоб бераман: менинг қалбим, балки кўнглим десам тўғрироқ бўлар – дарвешнинг, ғариб одамнинг қалби эди. Дарвешнинг қалби эса нозик бўлади. Нозик қалб кўпол одамнинг фаросатсизлик билан айтган бир оғиз гапидан қаттиқ яраланади. Ва бу жароҳат умр бўйи битмаслиги мумкин. Мен ана шундан кўрқардим ва жамоадан ўзимни олиб қочар, тажарудга, яъни ёлғизликка интилардим. Мана, ҳозир 73 ёшдаманки, бу ҳолат мени тарк этган эмас. “О, ҳомо, фуге” дейман ўзимга ўзим ва кўполликдан, дилзорликдан қочаман.

Ўз-ўзидан маълумки, қочган одам қаергадир яширинади ва кимдандир нажот кутади. Бундай ҳолатда мен ёлғизлик ва табиат билан дўст тутиндим. Ҳар иккаласи ҳам менга устозлик қилди. “Олдинда яна тун бор” деб номланган илк китобим табиатнинг тиниқ тасвирларидир. “Кафолат” (ҳикоя)даги рангпар ва кўрқоққина ўсмир айнан ўзимга ўхшайди. Умуман олганда, барча асарларимда ўзим бор. Яқинда “Ёшлик”да босилган “Туманли минтақа”, “Сояда ухлаётган толеъ”, “Яшаш ҳуқуқи” каби ҳикояларимнинг қаҳрамонлари ҳам – ўзим. Чунки, бошқаларга нисбатан ўзимни яхшироқ биламан. Яхши билган нарсангни эса яхши ёзасан. Поляк тадқиқотчиси, ёзувчи Ян Парандовский энг қадимги дунё шоири Архелохдан тортиб то кейинги давр ижодкорларининг ҳаётигача қаламга оларкан, шоир-ёзувчиларнинг шахсий ҳаёти ва ижод жараёнига доир шундай антиқа далилларни келтирадики, ўқиб ишонишингни ҳам, ишонмаслигингни ҳам билмайсан. Улуғ ёзувчиларнинг бири уйдан чиқмай ёзиш учун соқолининг ўртасидан қайчи уриб, қайчини деразадан пастга улоқтириб юборса, бошқа бири мияга қонни кўпроқ ҳайдаш мақсадида оёқларини музли сув тўлдирилган тоғорага солиб ёзишга киришади. Яна бири бошини каравотдан пастга осилтирган ҳолатда ижод қилади. Уларнинг оилавий ҳаёти, аёлларга муносабатида ҳам ақл бовар қилмайдиган воқеалар кўп. Буларнинг ҳаммаси ижодкор шахсини яхшироқ англаб олишга ёрдам беради.

Айтмоқчиманки, менинг “Ёшлик”ка йўллаётган битикларимда ҳам бизнинг “ўта намунали” тарзда ёзиладиган таржимаи ҳолларимиздан фарқ қиладиган ва одатдан ташқари ҳолатлар бор. Аммо буларнинг ҳаммаси адабиётга ва ёзувчи ҳаётига дахлдор.

VI

Адабиёт – маънавиятнинг бош булоғи. Математикми, ҳуқуқшунос ёки шифокорми, биолог ёки расомми, бадиий асар ўқимас экан, у юксак натижаларга эриша олмайди. Мен баъзи шифокор дўстларимиздан: “Сиз Иван Ефримовнинг “Тиг устида” романини ўқиганмисиз?” деб сўраб қўяман. Чунки бу соҳа кишилари учун минглаб турдаги дардлар “симптом”ини билиш, ташхис қўйиш ва беҳад кўп номдаги дори-дармонлар номини ёдда сақлашнинг ўзи кифоя қилмайди. Бемор шифокорни кўриши билан “ҳа, бу одам мени даволай олишга ишонаман” деган тасаввурда бўлиши керак. Яъни шифокорнинг ташқи қиёфаси, сўзи, қўз

қарашию ўзини тутиши муҳим роль уйнайди. “Тиг устида” (Лезвие бритвы)ни ўқиган шифокор буни англаб олади. Бундай китоблар жаҳон адабиётида етарлича бор. Адабиётнинг инсон маънавияти, унинг шаклланиши ва комилликка эришувида ҳозир биз айтган жиҳатлар кичик бир зарра, холос. Модомики, адабиёт шундай қудратли куч экан ва улуғларимиз таърифланганларидек, атомдан кучли экан, унинг кучини ўтин ёришга сарфламаслик керак. Ва яна шуни таъкидлашни истардимки, нимани ўқишни билиш керак. Чунки, жаҳон адабиёти улкан бир тоғ бўлса, алоҳида олиб қараганда китобхон унинг олдида кичик бир чумоли. Танлаб ўқинг!

*Чучук сув таъмини тотмаган ҳар қуш,
Умр бўйи тумшуғин шўр сувдан олмас.*

Қуруқ сўзлар ва воқеалар йиғиндисидан иборат бўлиб қолган, бадииятдан йироқ “асар”лар сизда яхши хислатлар шаклланишига ёрдам бермайди. “Отандан қолган далалар” ёки “Одам қандай тобланди” типигаги асарлар адабиётимизда анчагина. Ижодкор бу йўлдан бормаслиги керак. Бундай адабиёт кўшиқчилигимизни дидимизга урилаётган тўқмоққа, киночилигимизни “жазавафильм”га айлантириб қўйди. Жуда кўп фильмларимиз оилавий жанжал асосига қурилган. Жазавога тушиб қичқираётган, қўлини шоп қилганча ўдағайлаётган, ғазабдан кўкариб-бўзариб кетган қаҳрамонларнинг беўхшов ҳаракатларини томоша қилишдан инсоният нима олади?

VII

Энди ёзувчининг шахси тўғрисида икки оғиз сўз. Аслида бу – “икки оғиз сўз”га сиғмайдиган ва катта тадқиқотларни талаб этадиган мавзу. Чунки ёзувчининг шахси адабиётнинг посангиси. Йўқ, балки унинг залворли тоши. Нега бир ёзувчининг асарини дунё севиб ўқийди, турли мукофотлар билан тақдирлайди. Миллион-миллион нусхада нашр қилади-ю, бошқа бир ёзувчининг “асар”лари хас-хашакчалик эътиборга олинмайди. Бунинг сабаблари кўп. Ўз даврида Кафкадек буюк ёзувчи эътибор топмади. Дўстлари ундан бирор асарини ўқиб беришни сўрашар, Кафка ўқийтуриб, дўстларининг зерикаётганликларини пайқарди. Ёзувчи бу дунё билан видолашаркан, асарларини ёқиб юборишни васият қилди. Аммо унинг асарларидан диний мақсадда фойдаланишни кўзлаган маҳрами вазиятга амал қилмади. Ва нашр эттирди, натижада узоқ муддат яшириниб ётган буюклик Америкада кашф этилди. Кафка Океанорти дунёсидан Европага буюк бўлиб қайтди. Ёзувчининг барча асарлари бугунги китобхонда тушдек тасаввур қолдиради ва уларнинг барчасида гўё Кафканинг ўзи ҳаракат қилади. Бу инсоннинг ички дунёсига кириш имконсиз эди, айрим тадқиқотчилар унга нисбатан “шиша билан ўралган одам” иборасини қўллаганлар. Кафка асарларининг кучи уларнинг сирлилигида ва қандайдир кўзга кўринмас парда билан тўсиб қўйилганлигида. Менинг назаримда шундай, бу унинг шахси қай даражада мураккаб бўлганлигини, “шиша билан ўралган одам” иборасининг тўғрилигини тасдиқлайди.

“Ёзувчи табиатан солиписистдир” дейди атоқли инглиз ёзувчиси Сомерсет Моэм. Бу ҳам ёзувчи шах-

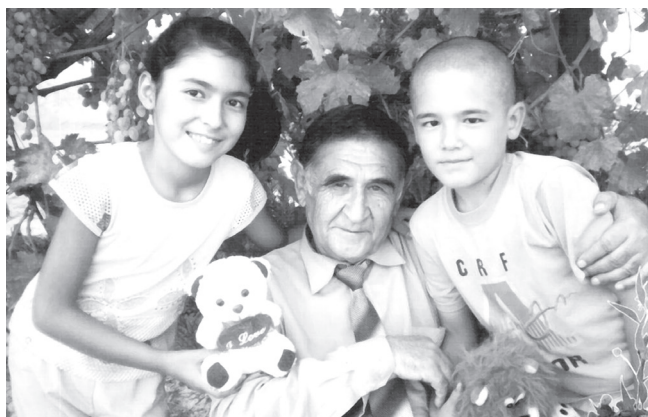
сиятининг ўзига хос қирраси. Буни қандай тушунмоқ керак? Дунёда фақат мен бор, бошқа ҳеч нарса йўқ деган мазмунни ифодаловчи бу фикрни ҳазм қилиш юзакироқ қараган киши учун жуда қийин. Ёзувчи дунёда ўзининг “Мен”идан бошқа ҳеч нарсани кўрмаса, қандай қилиб асар ёзади деган фикрда бўлмаслик керак. Менинг назаримда, Сомерсет Моэм биринчидан, ёзувчининг ижод столида ўтирган дамларини назарда тутаётган бўлса, ундан кейин, ижодкорнинг ички дунёсига ишора қилмоқда. Инсоннинг ички дунёсига унинг ўзидан бошқа ким ҳам сайр эта оларди?! Ўзининг ички дунёсига шўнғиган кишининг кўзига ташқи дунё унсурлари кўринмайди. Менимча, ана шу жиҳатдан ёзувчининг ўзи билан ўзи танҳо қолиши Баҳовуддин Нақшбандийнинг “хилват дар анжуман” деган ўғитларига тўғри келади.

VIII

“Ички дунё” деганимиз нима ўзи? Бу инсоннинг бутун умр давомида ташқи дунёдан олган таассуротлари сақланаётган яширин олам. Бу олам қанчалик бой ва рангин бўлса, унда сайр қилиш ҳам шунчалик мароқли ва ҳузурбахшдир. Бу тириклик олами ўзининг бор ташвиш-тараддудлари ёки шу йўлда ҳаракат қилаётган жонзотлари билан яхлит бир анжуман. Анжуман эса мунозаралар, мулоҳазалар, зиддиятлар, ғалағовурларсиз бўлмайди. Ижодкорнинг ана шу анжуманда ўз ички дунёси билан бўлиши солипсистликдир. Назаримда Сомерсет Моэм Нақшбандийнинг “хилват дар анжуман”, “сафар дар ватан” деган таълимотларига ишора қилаётгандай.

Мухтасар қилиб айтганда, ёзувчининг шахсияти унинг ички дунёсида мавжуд. Ана шу ички дунё бойликлари ва гўзалликлари, сўзлар ва туйғулар воситасида тасвирларга йўғрилиб, бадий асар сифатида дунёга келади. Демак, яратилажак асарнинг қай даражада бўлиши ёзувчининг ички дунёси ва шахсиятига боғлиқ. “Менинг назаримда, – дейди Сомерсет Моэм яна, – санъатда энг қизиғи, санъаткорнинг шахсидир. Ва агар у ўзига хос (оригинал) бўлса, бундай ижодкорнинг минглаб хатосини кечиришга тайёрман”.

Яхши асар – ғамнинг ва дарднинг маҳсули. Дилида халқнинг ғами, инсоният дарди бўлмаган ижодкор энгил ижодкор, унинг вазни тош босмайди ва унинг яратган асари ҳам – хашақдек салмоқсиз, энгил бўлади. “Лисонут тайр”да шундай парча бор:

“...Йўлда ғамсиз кишини киши деб атамайдилар. Мардлар ғамгинликдан шод бўлади, бу хил тутқунлик улар учун озодлик билан тенг. Машаққат остида ётган бу жаҳон бошдан оёқ ғам манзилидир, унда ҳар бир тоифадаги киши бирон-бир ғамга мубталодир. Олам аҳли кўнглида ғами бўлса, муҳими одамлар ғамидир. Аммо аҳли яқинлар йўл ғамидан доимо ҳозир бўладилар. Агар кишиларга аввалги ғам, яъни олам ғами ман этилган бўлса, одамийлик учун кейинги ғам – одам ғамини ейиш мақсадга мувофиқдир”.

Аммо ғам ҳам Эйнштейннинг нисбийлик назариясига бўйсунмади. Яъниким, ғам ҳам нисбий. Бировники оғир, бошқа бировники нисбатан энгил. Ғам юкининг энг залворли улуши шоир ва ёзувчилар зиммасида. Буюк асарлар асосини инсониятнинг ғами ташкил этади.

*Қоронғудир кеча, қўрқинчли мавж,
даҳшатлидир гирдоб,
Не билсин ҳолимизни четда
турган юки энгиллар.*

Ҳофиз Шерозийнинг ушбу мисраларидан ҳам англашиладики, ижод аҳлининг юки бошқаларникидан оғир.

IX

Ёзувчи ва жамият. Бу тўғридаги саволингиз анча мураккаб таҳлилни талаб қилади. Ёзувчи жамиятнинг тарбиячисидир. Улуғ Лев Толстойнинг 10 мингта хат ёзгани бизга маълум. Халқ подшодан кўра кўпроқ Толстойга мурожаат қиларди. Хатлар эса ёзувчи билан жамиятни боғлаб турувчи кўприк вазифасини ўтарди, дейиш мумкин. Масалан, бир аёл Толстойга хат ёзиб, “иккита ўғлим ислом динини қабул қилмоқчи, сиз қандай маслаҳат берасиз?”, деб сўрайди. Ёзувчи бунга жавобан динлар, жумладан ислом дини тўғрисидаги китобларни ўқиб чиққанлиги, шунга кўра ислом дини нисбатан ёш ва ишончли эканлигини айтиб, бу динни қабул қилувчиларни табриклайди.

10 мингта хат. Агар ҳар бир хат ўртача бир варақдан бўлганда ҳам 10-15 том китоб дегани. Хатларнинг аксарияти эса деҳқонларга, зиёлиларга, ёзувчиларга ёзилган бўларди. Демак, Толстой жамият билан мустаҳкам алоқада эди. Бизнинг қайси ёзувчимиз бирорта фермерга, хусусий тадбиркорга ёки зиёлига хат йўллаган? Шахсан мен матбуотда бундай мактубни ўқиганим йўқ.

Хат – адабий жанр. Ёзувчининг битта мактуби унинг шахсиятини ва ижодининг тилсимли эшигини очишда калит вазифасини ўташи мумкин. Одатда халқ ёзувчи шахсини жуда улуғлайди. Уни инсон сифатида, ижодкор сифатида, оила бошлиғи сифатида тушуниб олишга қизиқади. Адабиётимиздаги таржимаи ҳоллар эса ўта анъанавий, расмий ва шу боис ҳам зерикарли.

X

Ўзбек насрининг ҳозирги аҳволи тўғрисида мендан сўрамаганингиз маъқул. Чунки мен уни яхши билмайман. Бир пайтлар Темур Пўлатовнинг асарларини ўқиб турардим. Хусусан, бу ёзувчининг “Торозий тошбақаси” романи модернизмнинг анчайин етук намунаси эди. Олим Отахонов, Назар Эшонқулнинг ҳикояларини се-

виб ва ҳайратланиб ўқиганман. Хайрулло деган ёш йигит жуда оригинал ҳикоя ва қиссалар ёза бошлаган эди. Собир Ўнар ҳикояларида миллий колорит ҳаддан ортиқ бўртиб кўриниб туради, менинг назаримда. Аммо унинг кейинги ҳикояларидан бири менга жуда ёқди. “Сафура холамнинг сири” деб номланган ҳикоясида ўз ўлимнинг қачон, қайси кунда рўй беришини билиб яшаган қизнинг руҳий ҳолати, маъюслик ва қандайдир кўзга кўринмас кучнинг таъсирини яққол ҳис этасиз. Мурод Муҳаммад Дўст, Хуршид Дўстмуҳаммад, Эркин Аъзам, Ҳалима Аҳмад, Луқмон Бўрихон, Хайридин Султонов, Исажон Султон каби истеъдод эгалари бор адабиётимизда. Аммо шунга қарамай, ўзини бутун вужуди билан адабиётга бағишлаган ижодкор йўқ. Хуши келганда ёзиш, бўлмаса рўзғор ташвишлари билан банд бўлиб яшаш – Чингиз Айтматовларни бермайди.

Мен адабиётимизда ўзимизнинг Хамсунларимиз, Стриндберг ёки Маҳфузларимиз, Камю ёки Кортасарларимиз бўлишини орзу қиламан. Китоб дўконлари ва кутубхоналардан Япония ва Жанубий Америка ёзувчиларининг асарларини излайман. Нима учун Кобо Абэ “Дунёни кўрмоқчи бўлсанг ўз уйингнинг деворларига қара” дейди-ю, нега Акутагава “Инсон умри Бодлернинг бир сатрига арзимади” дейди? “Қумдаги хотин” ёки “Яшик одам”да қандай жозиб куч борки, бу асарларни қайта-қайта ўқигингиз келади. Кобо Абэ ва бошқа япон ёзувчилари қандай қилиб бу даражага эришдилар? Русларнинг “Козьма Прутков”ида “Илдизига қара” деган даъват бор. Япон адабиётининг илдизига назар ташласак, жумладан бундан минг йил аввал ижод қилган Мурасаки Сикибу, Сей-Сёнаган сингари аёл ёзувчиларни кўраимиз. Улар яратган проза то ҳануз япон адабиётига кўр бериб туради. Аммо кунчиқар мамлақати ёзувчилари фақат ана шу “кўр”дан ҳарорат олиш билан чекланиб қолганларида эҳтимол бу даражага эришмаган бўлардилар. Улар, япон классик прозаси билан Европа адабиёти аънаалари, тасвир усулларини омухта қилиб, янги типдаги адабиёт яратишга муваффақ бўлдилар. Томас Маннинг “Будденброклар” романи ҳам жаҳон адабиётининг ана шундай анализи ва сентизи маҳсули дейиш мумкин.

XI

Ёзувчи қандай шаклланади?

Авалло шуни айтиш жоизки, ҳар қандай ёзувчи ўз болалигининг маҳсули. Айтмоқчиманки, у болалик

дунёсидан ўсиб чиқади. Биз улғайган сари табиатдан йироқлаша борамиз. Она мушукнинг думини ўйнаётган мушук боласи ёки кучукчамизнинг шўхликлари энди бизнинг болалигимиздаги қизиқишимиз ва завқимизга сабаб бўлолмайди. Биз энди уни бепарво қузатиб, рўзғорни, бола-чақани, ишимизни кўпроқ ўйлаймиз.

...Табиатдан йироқлашган одам эса яхши нарса ёза олмайди. Бунинг учун нарсалар табиатини билиш керак. Ёзувчиларимиздан бирининг ит ҳақидаги ҳикоясида мутлақо ёлғон, итга нисбатан тухматни кўрасиз. Гўёки ит олов ёниб турган ўчоқ олдига келиб қайнаб турган қозондан гўштни олиб еган эмиш. Бу ёзувчининг жониворлар ҳаётини қузатмаслиги, уларнинг табиатини билмаслигидир. Барча жонзот оловдан кўрқади. Бу оддий ҳақиқат. Итнинг қайнаб турган қозондан гўштни олиб ейиши жониворлар табиатига хос эмас. Балки ёзувчи Жек Лондон, Сетон-Томсон каби ёзувчилар, ё бўлмаса Жерельд Даррель сингари тадқиқотчи-табиатшуносларнинг асарларини ўқиб “мен ҳам ёзай” дегандир, аммо ўзида бўлмагач нима қилсин.

Инсон улғайганда ҳам тўплаган ҳаётини тажрибаси, дунёқараши, билими, мушоҳада қуввати билан болалигича қолганда эди... афсуски бунинг имконияти кам. Тўғри, ҳаётда князь Мишкинлар, Алёша Карамзловларни гоҳо кўргандай бўламиз. Улуғ Достоевскийнинг бу қаҳрамонлари улғайганда ҳам бола қалби билан қолган кишилардир. Ёзувчида катта ҳаётини тажриба билан бирга бола қалби, бола нигоҳи, болаларча дунёқараш, таъсирчанлик, ҳайрат бўлиши зарур.

XII

Модомики ушбу битиклар “Адиб хонадониди” руқни остида берилётган экан, гапни шу мавзу ўзанига буришга бурчлиман. Бугунгача китобхонга нимаики берган бўлсам, у болалик дунёсининг маҳсулидир. Болалигим кўрқув, ҳайрат, ҳаддан ортиқ таъсирчанлик исканжасида эди. Бошқа болалар, тенгдошларим эътибор ҳам бермайдиган воқеалар менинг шууримга дард билан, оғриқ билан, изтироб билан бостириб килар ва мен бундан узоқ вақт таъсирланиб юрардим.

...1947 йилнинг қиши. Қатағон деган қишлоқда ариқ бўйида харобгина мактабимиз бўларди. Эғни-бошимиз юпун. Эрталабдан ёға бошлаган қор пешингача тизза бўйи бўлди. Оёғимда эскигина калиш, эғнимда қиз болалар киядиган яккақат бахмал нимча. Мен бу либосим билан мактабда биринчи даражали олиффта эдим. Чунки кўпгина тенгдошларим кеч кузда ҳам мактабга оёқланг келардилар. Тўрт соат ўқиб ташқарига чиқсак, тизза бўйи қор. Ҳеч ким шодланмади. Ҳамма уй-уйига тарқалди. Қатағондан Хўжақишлоққа томон қор кечиб йўлга тушдим. Дастлабки қадамларданок калишим қорга тўлди. Иззиллаб йиғлаганча қорни ёриб кетиб борардим. Уйимиз эшигидан аранг ичкарига кирдим. Қўл-оёғим карахт бўлиб қолганди. Уйга кирдим-у, бутунлай бўлак одамга айландим. Менинг токи бугунгача, мана шу сатрларни ёзаётган лаҳзаларгача бўлган ҳаётим, қандай одам бўлиб шаклланганим, ижодкорлигим, қалбим хонадонимизнинг ўша ондаги ҳолатига дахлдор. Нима бўлган эди ўшанда? Ҳали ҳеч нарсадан хиралашмаган қалбим ойнасига – балки оппоқ варақларига десам тўғрироқ бўлар – кейинги

бутун ҳаётим мазмунини белгиловчи илк таассуротлар ёзилди, стол устида кўзи қип-қизил бўлиб чўғланиб турган “жонзот”, соҳир бир оҳанг, унга қулоқ тутганча чой ичаётган онамнинг маҳзун ҳолати...

“Кимга қилдим бир вафо юз жафосин кўрмадим”. Саодат Қобулова куйлаётган бу кўшиқ Навоий ғазалига ёзилган романс эди. Онам йиғлардилар. Менинг абгор ҳолатим у кишининг эътиборларини тортгандай бўлди. “Кир-кир, сандалга кир” дедилар-у, мени унутдилар. Мен ҳам йиғлардим, мени музлаган тирноқларимнинг ловуллаб “ёниши”, соҳир оҳанг ва ундаги мунгнинг улўғлиги, симфониянинг улўғвор кучи, онамнинг ҳолати йиғларди. Стол устидаги “жонзот” эса “Родина-47” радиоприёмниги эди. Ана шу таъсир туфайли мен ўзимизнинг мумтоз куй-қўшиқларимиз, мақомларимизсиз ҳаёт бўлиши мумкин эмас деган хулоса билан яшардим. Кейинчалик мендаги бир ҳолатни – кўшиқ эшитганда яширинча кўз ёши тўкишимни онам бошқа бир воқеа билан боғладилар. Гўдаклик пайтимда, 1941 йил бўлса керак, Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов бошимни силаган эканлар. Ўшанда ёз ёки куз палласи бу улўғ хофиз икита муғаннийлари билан бирга келиб, Шаҳрисабз туманининг Улач қишлоғида концерт берганлар. Далада хонанда учун биттагина стол қўйилган бўлган. У киши чойдан ҳар замон хўплаб қўйиб кўшиқ айтарканлар. Онам мени бағриларига босганча олдинги қаторда ўтирганлар.

Мулла Тўйчи кўшиқ айтганча келиб менинг бошимга бир дам кафтларини қўйиб турганлар, кейин пешонамни, сочимни силаганлар. Аммо мен кўшиқчи бўлмадим. Қўшиқларимизга бир умр қул бўлиб қолдим. Куй-қўшиқлар менга инсон дардининг улўғлигини англади. Шунинг учун ҳам бугунги “тингира-тингир”лар, мазмунан бачкана ва саёз кўшиқлар дидимизга тўқмоқ бўлиб урилаётганидан изтиробдаман.

XIII

Менинг ёзувчилигим болалиқдан бошланган эди, аммо у анча кеч – йигирма беш-ўттиз ёшларимдан кейин юзага чиқди. “Осмонни ким кўтариб туради” деган ҳикоямни ёзиб уни қаерга ва кимга жўнатишни ўйлаб қолдим: ким менинг қалбимга яқин? Ким менинг ҳиссиётларимни тўғри тушунади? Ўша пайтлар Достоевскийни кўп ўқирдим. Шу боис ҳикояни Достоевский асарларининг моҳир таржимони Иброҳим Ғафуровга йўлладим. Достоевский туфайли қалбимиз бир-бирига яқин деб ўйлардим. Янглишмаган эканман. Ҳикоям “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”да босилди. Кейин “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журналлари менга хат йўллайдиган ва “якши” ҳикоялардан юборишимни сўрайдиган бўлишди. Иброҳим Ғафуров “Кафолат” деб номланган ҳикоямга сўзбоши ёзиб, мени “Шаҳрисабз булоғининг ёқтиси” деб атади. Собир Ўнар “Синов” деган ҳикоямни ўқиб, “Якши ҳикоя Шаҳрисабзда ёзилади” деган мақола берди. Профессор Санжар Содиқ “Мавҳумот” романим тўғрисида яхши таҳлилий мақола эълон қилди.

Мен бу пайтда уйланган эдим. Кундузи Шаҳрисабз туманининг “Кеш” (аввалги “Коммунизм байроғи”) газетасида ишлар, тунлари ижод столида ўтириб ҳикоялар ёзардим. Хотиним Танзила Содиқова (қизлик фамилии-

яси) ёзув машинкамнинг чиқир-чиқирига қулоқ солиб ўтирар, ҳикоянинг “тандирдан пишиб чиқиш”ини кутар ва томоғимга қаршиб турарди. Шу жиҳатдан олганда у ҳам “ҳаммуаллиф” эди. Йиллар ўтиб ҳамқаламим ижод жараёнида чуқурроқ аралашадиган бўлди. Баъзи ҳикояларим, хусусан “Энага” ва “Аёл сувратига чизгилар” унинг сўзлаб берган воқеалари асосида дунёга келди.

Аёл – инсониятнинг буюк ғамхўри. Мен аёл ҳақидаги баъзи файласуфларнинг фикрларини рад қилдим. Хусусан, Шопенхауэрнинг аёллар тўғрисидаги фикрларини унчалик маъқул кўрмадим. Аёлни ва муҳаббатни Абу Аъло ал Маарийнинг ғазабидан сақлагим келади. “Аёлга шафқат қилинг” дейман. Чунки аёлдаги меҳр ҳам, ғийбатга ўчлик ва бошқа қусурлар ҳам эркаклар туфайлидир. Аммо ҳозир бу ҳақда фикр билдиришнинг ўрни эмас. Журналхонлар мени тўғри тушунсалар бас.

Биз ҳаётни ўрганамиз, кашфиётлар қиламиз. Космосни тадқиқ этамиз, Марсдан инсон изларини излаймиз. Аммо айтайлик, янги туғилган гўдакнинг уйқусида кулишини ҳеч биримиз изоҳлаб бера олмаймиз. Ёки инсон ўз елкасида бир умр кўтариб юрадиган бош чаноғи ичидаги жараёни ҳеч қачон тушунтириб бера олмайди. Мия деб аталган “бир халта кулранг “қатик”нинг мўъжизалари чексиз. Биз яратадиган санъат асарлари ана шу чексизликда туғилади.

Мен инсон миясининг имкониятларидан ҳамиша ҳайратдаман. Унинг механизмини, ишлаш жараёнини англашга интиламан. “Адам водийси” романимда ва “Туманли минтақа” деб номланган ҳикоямда ўзимча тадқиқотлар қилганман. “Мавҳумот” романимда ҳам шундай чизгилар бор. Агар инсон миясида кечаётган жараёнларни ёзиб олиш ва худди бир китобдек ўқиш имкони бўлганда, энг маданиятли одамда ҳам тўзғиб ётган ножоиз фикрлар тўфонини кўрган бўлардик. Болалик эса маълум даражада бундан мустасно. Мирзо Кенжабек айтганидек:

*Болалар поклиги билан улўғдир,
Соддалиги билан каттадир биздан.*

Улўғ Навоий асарлари ҳам болалик поклиги ва соддалигининг маҳсули. Хонанишин Алишер кўздан пана жойда ўтириб олиб “Мантукут тайр” ни мутолаа қиларди. “Ҳазойинул маоний”, “Ҳамса” каби буюк асарларни ижод этган шоир умр бўйи ўша болалигида руҳиятига ўрнашиб қолган Фаридиддин Аттор достонидай асар ёзишни орзу қилди ва умрининг охирида бунга эришди. “Лисонут тайр” дунёга келди. Бу ғоят улўғ асар, хусусан, ундаги “Шайх Санъон қиссаси”ни жаҳон адабиётининг ноёб дурдоналари қаторига қўйиш мумкин. Мен Ҳомерни ҳам, Гётени, Шекспирни, Абу Аъло ал Мааррийни, Дантени ҳам севиб ва ҳайратланиб ўқийман, аммо бу улўғлар ҳузуридан вақти-вақти билан “Лисонут тайр” га қайтаман.

XIV

Ишқ туфайли белига зуннор боғлаб чўчқа боқиб юрган улўғ шайхнинг абгор ҳолати ҳамиша кўз ўнгимда. Муҳаббат инсонни не кўйларга солмайди! У жуда қадимий ва ҳамиша янги:

*Муҳаббат ўзи эски нарса,
Ҳар бир юрак уни янғарта*

Татар шоири Тоқтош жуда тўғри таъриф берган. Ҳар бир қалб уни янгилайди. Ўз навбатида муҳаббат ҳар бир қалбни янгилайди, болалигимда бундай жараёни мен ҳам бошдан кечирганман. Юрагимга ишқ қуши уя қўйганида 12 ёшда эдим... бу ҳолат кейинчалик – Ҳазрат Навоий ёшларидан (60 ёшдан) анча ўзиб кетганимдан кейин – “Амальгама” деган ҳикоямда ўз аксини топди. Ёзувчи ўз болалигининг маҳсули деганимдан инчунун, мана шундай ҳолатларни ҳам кўзда тутганман.

Фарзандларим менинг йўлимдан бормади деб ўксинардим. (Уч қиз, бир ўғлим бор). Бу ўксинишнинг ботиний қаватларида “Хайрият!” деган қувонч бор эди. Аммо бу қувончни ўзимдан ҳам яширардим. Чунки ижодкорлик катта шараф. Минг йил муқаддам – Абу Аъло ал Маарий замонида яхши шеърнинг ҳар бир мисраси учун минг динор қалам ҳақи тўланган. Шунга қарамай шоир ва умуман ижод аҳли ҳеч қайси замонда бадавлат яшамаган.

Поляк ёзувчиси Ян Парандовский қадимги дунё шоири Архелоҳдан тортиб то кейинги даврларгача ўтган ижодкорлар орасида фақат икки киши – Бальзак билан Вальтер Скотнинг бойиб кетганлиги, бироқ пировард натижада, ҳар иккаласи ҳам умрини қашшоқлик билан тугатганлиги тўғрисида аниқ далиллар келтиради.

“Ўз касби билан ўзини ва оиласини боқа олмайдиган филологлар ва шоирларга ҳатто шайтоннинг ҳам раҳми келади”. Тўрт ёшида сувчечак туфайли кўзлари кўрмай қолган у улуғ инсон (ал Маарий) ҳақида ёзилган Б.Шидфарнинг мақоласида ана шундай “сўз” борки, бу ҳам поляк ёзувчисининг фикрини тасдиқлайди. Фарзандларим менинг изимдан бормаганлиги менинг “хайрият”имга сабаб бўлганидек, ўксинишимнинг ҳам ўз сабаблари бор. Аммо мен “ўксинардим” деяпман. Бу сўзнинг “ўксинаман”дан фарқи бор.

Яқинда Фаёза қизим “Уйдан бош олиб кетган хўтик” деган ҳикоя ёзибди. Менга жуда маъқул бўлди. Қизимнинг бу соҳада иқтидори борлиги учун ич-ичимдан қувондим.

Чунки, “фарзандларингиз орасида сизнинг касбингизни танлашганлари ҳам борми?” деб сўраб қолишади, учрашувларда, гап бунда эмас, инсон ижод қилаётгани – бу ҳол чиндан гўзал. Шу йил октябрь ойида эса неварам (Фаёза қизимнинг қизи) Мадина Чақилованинг “Ишонч” деган ширингина “шоҳ-бутоқлик” ҳикояси “Адолат кучи” газетасида босилди.

Сўз аввалида санггисополтош ҳақида гапирган эдим. Бу раҳматли онамнинг эртаги. Кўп эртақ айттардилар. Бир сафар номма-ном ёзиб рўйхат қилсам 400 га яқин экан. Кейинчалик мен шу номда бир ҳикоя ёздим. Унда ортиқча воқеалар йўқ. Ҳикояда бир одам Қора денгиз бўйидаги санаторийлардан бирида бўлиб ўтган севги можароларини бошқа бир кишига, яъни бирга бўлган аёлнинг эрига гапириб беради. Аслида Ёқутхоннинг эри Зариф бўлиб ўтган воқеалардан қисман хабардор эди. Хотинининг ортидан одам қўйган ва унинг Хонсевар исмли доктор билан мулоқотда бўлиб юрганини эшитган ва Хонсеварни излаб келган, у билан дўстлашган, ҳамда воқеанинг бор тафсилотини Хонсеварнинг ўзидан эшитганди...

Мен ҳикоя мазмунини сўзлаб бермоқчи эмасман. Гап ҳикояни номлайдиган тош. Бу ҳикояда қадимги юнон афсоналаридаги Пигмалионнинг ёғочдан бир ҳайкал ясаб, уни севиб қолиши билан боғлиқ воқеа инглиз ёзувчиси Бернард Шоу ёзган “Пигмалион” воқеаларига туташ. Бирида Пигмалион ёғочдан ясалган ҳайкалга жон ато этишни Худодан сўрайди ва ҳайкал жонланади. Б. Шоуда эса икки тилшунос олим бир гул сотувчи қизнинг ниҳоятда ғализ ва кўпол лаҳжада гапиришидан ажабланиб, уни тарбияламоқчи, маданиятли ва тўғри гапиришга ўргатмоқчи бўладилар ҳамда пировард натижада (агар янглишмасам) уни севиб қоладилар. Б.Шоу назарида қиз Пигмалион ясаган ҳайкал – Галатеега ишора эди.

“Санггисополтош”да ҳам эртақ воқеаси йўқ. Фақат шунга ишора бор. Ёқутхон учун Хонсевар санггисополтош ролини ўйнайди. Аёл бор дардини унга тўкиб солади, аммо улар ўртасидаги муносабат “бокира” эди. Соф инсоний туйғулар эди.

“Баъзи эркакларнинг кўнгли тошдай қаттиқ. Бундайларга дардингни айтгандан кўра тошга сўзлаганинг маъқул. Сиз эса бутунлай бошқачасиз, майли энди буёғини ҳам эшитинг” дейди Ёқутхон ва Хонсеварга бошидан ўтган дарду аламларни сўзлаб беради. Бу ҳикоянинг эртақ билан боғлиқ томони шуки, тақдирга ўлик подшо ёзилган қиз бошидан ўтган воқеаларни сўзлаб беришга дардкаш тополмай, санггисополтошга айтади.

*Санггисополтош,
Сен менга йўлдош,
Мен сенга дардим айтайин...*

Менинг санггисополтошим – қоғоз. Мен бор дардимни унга айтаман...

ТАРЖИМОНЛИК САНЪАТКОРЛИҚДИР

**Филология фанлари номзоди, моҳир таржимон
Янглиш Эгамова билан мулоқот**

– Янглиш опа, сиздан даставвал узоқ йиллардан бери ҳамнафас бўлиб келаётганингиз – немис адабиётига қай тариқа меҳр қўйганингиз ҳақида сўрасам. Маълумки, немис адабиёти шарқ адабиёти сингари мустақкам илдизларга, кўп асрлик тарихга эга. Айтинг-чи, бу олам сизни қачон ва қандай мафтун этди?

– Мен нафақат немис адабиётига, умуман адабиётга болалиқдан меҳр қўйганман. Ҳали мактабга бормай турибоқ ака-опаларимнинг “Ўқиш китоб”ларидаги Абдулла Қаҳҳор, Ойбек, Зулфия сингари ижодкорларнинг суратларига қараб номларини айтардим. Саводим чиққанданоқ халқ эртаклари ва дostonларини ўқишга киришдим. Ўша 50-йилларда ўзбек тилига таржима қилинган Андерсен, ака-ука Гримм эртакларини, ўзбек халқ эртаклари ҳамда дostonларини қайта-қайта ўқийвериби ёд қилиб юборган эдим. Кейинчалик ўзбек адабиёти намуналари ва жаҳон адабиётидан таржима қилинган йирик асарларни ўқий бошладим. Китоб менинг жону дилим эди. Келгусида адабиётчи бўлишни, бадиий ижод соҳасида нимадир қилишни орзу қилардим. Афсуски, бу орзум амалга олмади. Немис тили мутахассиси бўлдим. Шундай бўлгач, демак, энди вазият немис адабиётини ҳам чуқур ўрганишимни тақозо этарди. Немис адабиётини ҳам ўша – адабиётга бўлган меҳр билан қизиқиб ўргандим, ўзимга ёққанларини таржима қилдим. Ёш-

лигимда адабиёт оламида амалга оширишни орзу қилганим “нимадир” эҳтимол бадиий таржималар бўлиб дунёга келгандир...

Немис тили азалдан менинг қисматим шекилли, биринчи синфга борганимда 6 ёшда эдим, мактабга ҳар қандай китобни олиб борса бўлаверади, деган ўйда акамнинг 8-синф “Немис тили” китобини кўтариб борганман. Мактаб остонасига немис тили китоби билан қадам қўйган эдим, мана салкам ярим асрдирки, немис тили ва адабиёти билан машғулман.

– Китобхон сифатида немис тилидан ўзбек тилига бевосита ўғирилган асарларни баҳоли қудрат кузатиб бораман. Кузатишларим асосида шундай хулосага келдимки, бизда немис адабиёти намуналарини аслиятдан таржима қилиш жараёни бошқа тилларга нисбатан анча яхшироқ (ва эртароқ) ўйлга қўйилган. Айтайлик, сизнинг таржимангизда ўзбек ўқувчисига тақдим этилган Гётеннинг “Ёш Вертернинг изтироблари” романи, Стефан Цвайгнинг турли таржимонлар томонидан ўғирилган қатор новеллалари, Йўлдош Парда, Мирзаали Акбаров каби маҳоратли ижодкорларнинг таржимадаги изланишлари таҳсинга лойиқ. Мирзаали Акбаров айниқса Ҳерманн Ҳессенинг “Чўл бўриси” романи ва баъзи ҳикояларини маромига етказиб таржи-

Янглиш Эгамова

1943 йилда Жиззах вилоятининг Фориш туманида туғилган. Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университети чет тиллар факультетини тамомлаган. Гётеннинг “Ёш Вертернинг изтироблари”, “Ҳамроз диллар”, Бруно Апицнинг “Қашқирлар чангалида” романларини, Фриц Вюртленнинг “Андижон шахзодаси” (“Бобур – йўлбарс”) қиссасини, Волфганг Борхерт ҳикояларини, Й.П.Эккерманнинг “Гёте билан гурунглар” асарини, Муҳаммад Ҳайдар мирзонинг “Тарихи Рашидий” адабий-тарихий асарини (Ваҳоб Раҳмонов билан ҳамкорликда) ўзбек тилига таржима қилган. Етмишдан ортиқ илмий мақолалар муаллифи.

Филология фанлари номзоди, доцент.

ма қилди. Ўзбекистон Халқ шоири Эркин Воҳидов рус тилидан ўзгирган “Фауст” асари эса Пошо Али Усмоннинг бевосита аслиятдан қилинган таржимасида яна бир бор китобхонлар ҳукмига ҳавола этилди. Айтиш осон бўлса-да, булар аслида кўп йиллик изланишлар, машаққатлар мевасидир. Шундай эмасми?

– Тўғри, бошқа тилларга нисбатан немис адабиёти намуналарини ўзбек тилига аслиятдан таржима қилиш сап эртaroқ бошланди. Гётенинг “Ёш Вертернинг изтироблари” романини немис тилидан таржима қилиб, 1975 йилда чоп эттирган пайтимда ҳали Ўзбекистонда Ғарбий Европа тилларидан бирорта йирик асар асл нусхадан таржима қилинмаган эди. Унгача бошқа тилларда яратилган асарлар, айниқса, ғарб адабиёти намуналари рус тили орқали ўгириллар ва натижада рус таржимони содир этган хатоликлар билан бирга ўзбек таржимони туфайли йўл қўйилган нуқсонлар ҳам қўшилиб, таржима асарининг сифати икки карра ёмонлашар эди.

Кейинчалик немис тили мутахассислари орасидан Йўлдош Парда, Садриддин Салим Бухорий (Аллоҳ уларни раҳматига олган бўлсин), Мирзаали Акбаров, Пошо Али Усмон, Хуррам Раҳимов, Шухратхон Имяминова, Ҳафиза Қўчқорова сингари таржимонлар етишиб чиқди ва аслиятдан таржима қилиш анча жонланди. Ёшлигидан Ҳайнрих Ҳайне шеърларининг шайдоси бўлган шоир Абдулла Шер ўша шеърларни аслиятдан таржима қилиш учун немис тилини ўрганди ва Ҳайнрих Ҳайне лирикаси Абдулла Шер таржимасида асл нусхага ҳамоҳанг ҳолда ўзбек тилида жаранглади, журналлар саҳифаларида, алоҳида китоб ҳолида босиб чиқарилди.

Ҳар бир таржимон шу хилда ўзини қизиқтирган соҳага доир ва маълум бир муаллиф асарларини таржима қилишга ҳаракат қилди. Масалан, Садриддин Салим Бухорий ўз руҳий оламига мос келгани учун Гётенинг “Ғарбу шарқ девони”ни ҳамда унинг Муҳаммад (с.а.в.)га бағишланган мақоласини таржима қилган бўлса, Хуррам Раҳимовни эртақлар олами ўзига тортди. У немис халқ эртақларини ўзбек тилига, ўзбек халқ эртақларини немис тилига таржима қилиб Ўзбекистонда ва Германияда чоп эттирди. Йўлдош Пардани руҳий-маънавий олам ўзига жалб этди. У немис исломшунос ва шарқшунос олимаси Аннемарие Шимелнинг ислом оламида аёллар сиймосини ёритишга бағишланган “Жонон менинг жонимда” номли китобини ўзбекчага ўгирди. Бу диний мавзудаги илмий-оммабop асар бўлиб, унда мавзуга оид хос сўзлар, атамалар жуда кўп. Жумлалар мураккаб. Шунга қарамасдан, таржима жуда силлиқ чиққан, асар худди асли ўзбек тилида ёзилгандек ўқилади. Бундан ташқари, Й.Парда “Тристан ва Изольда” асарини ўзбек тилига ҳамда Насриддин Афанди латифаларини, немислар билан ҳамкорликда Алишер Навоий ғазалларидан намуналарни немис тилига ўгирди. Шухратхон Имяминова асосан ҳажвиялар, кичик ҳажмдаги ҳикоялар таржимаси билан шуғулланса, Ҳафиза Қўчқорова замонавий немис адабиёти намуналарини таржима қилади. Истеъдодли таржимон Мирзаали Акбаровни асосан Гёте

ҳикматлари ва Ҳерманн Ҳессе олами қизиқтиради. У Гёте ҳикматлари ҳамда Гёте ҳаёти ва ижодига бағишланган немис тадқиқотчиси Клаус Зееҳафернинг “Йоханн Волфганг Гёте: шоир, табиатшунос ва давлат арбоби” номли йирик тадқиқотини ўзбек тилига ўгириб, нашр эттирди. Ҳерманн Ҳессе ҳаёти ва ижодини чуқур ўрганиб, унинг “Чўл бўриси” романи ва қатор ҳикояларини қойилмақом таржима қилиб, ўзбек китобхонига тақдим этди. Тан олиш керак, “Чўл бўриси” романини оддий китобхон сифатида ўқиш учун ҳам анча-мунча чидам керак. Энди уни бутун мазмун-моҳиятини ҳис этиб, она тилида қайтадан ёзиб чиққунча таржимон қандай аҳволга тушадию, нималарни бошдан кечиради, бу фақат унинг ўзига ва Аллоҳга аён. Ана шу заҳматни бўйнига олган одамгина бундай асар таржимасига киришади.

Энди “Фауст”га келсак, бундай мураккаб, буюк асар таржимасига журъат этишнинг ўзи бир қаҳрамонлик. Маҳоратда Гёте билан бўйлаша ва беллаша оладиган кишигина бунга журъат қилади. Забардаст шоир Эркин Воҳидов “Фауст”ни рус тилидан таржима қилиб, ўзбек адабиёти хазинасига олиб кирди, ўзбек ўқувчиси “Фауст”ни бадиий жиҳатдан мукаммал таржимада ўқиш бахтига муяссар бўлди. Профессор Акмал Саидов ушбу таржимани буюк жасорат билан тенглаштирди. Бир китобхонлар учрашувида Эркин Воҳидов “Фауст” таржимаси ҳақида гапириб: “Мен бу таржимага киришишдан олдин немис тилини ўрганмоқчи бўлдим. Шунда бир немис менга, “Фауст”ни тушуниш учун немис бўлиб туғилишнинг ўзи ҳам камлик қилади, деди. Шундан сўнг тилни ўрганишдан воз кечдим-да, Гётени ўрганишга, “Фауст”нинг бутун ички оламини ўрганишга киришдим” деган эди. Эркин Воҳидов “Фауст”ни асосан Пастернак ва Холодковскийлар таржимасидан ўгирган. Пастернак нусхаси юксак бадиийлиги билан, Холодковский нусхаси эса аслиятга сўзма-сўз яқинлиги билан шоирга кўмак берган.

“Фауст” ҳақида рус гётешуноси А.Михайлов шундай ёзган: “Ўлчов нозикликлари билан шуғулланишни Гёте ёқтирмасди, бироқ “Фауст” бунинг тескариси, негаки “Фауст” - шеърый шакллар ва ўлчовларнинг бутун бир қомусидир. Уларнинг орасида юнон фожиаларидаги триметр ва тетраметрлар ҳам, XVIII аср фожиаларидаги гекзаметрлар ҳам, немис халқ кўшиқлари, Данте “Илохий комедия”сини ёзишда қўллаган терсина ва бошқа жуда кўплаб шакллар учрайди. Гёте кўнгли тусаган пайтда кутилмаган ва ғаройиб шаклларни яратар, аммо ҳаммаси ўз ўрнида бўларди, ҳар гал шоир танланган шакл билан тамоман бирлашиб, ички бир муштараклик ҳосил қилиши лозим эди”.

Агар “Фауст”ни Эркин Воҳидов таржимасида мутолаа қилсак, гётеона шаклий хусусиятлар ундаги чуқур мазмун “билан тамоман бирлашиб, ички бир муштараклик ҳосил қилиши”га гувоҳ бўлаемиз. Пошо Али Усмон таржимасидаги “Фауст” Холодковский таржимасига ўхшаб кетади. Унда асл нусхадаги барча лисоний унсурлар деярли сақлаб қолинган. Самарқанддаги ёш таржимонлар семинарида Пошо Али оға ўз тажрибалари ҳақида шундай сўзларни айтган эди: “Мен “Фауст”ни таржима қилишдан олдин уни

чукур ўқиб-ўргандим. Кейин барча рус ва бошқа тиллардаги таржималарни йиғиштириб бекитиб қўйдимда, биргина асл нусхадан фойдаланиб, Гёте билан фақат немис тилида мулоқот қилган ҳолда таржимани бошладим.” Шу тариқа таржимон фожиани шеърини шаклда ўгиргану, бироқ аслиятда нима бўлса, ҳаммасини сақлашга уринган. Натижада таржима тили хийла оғир бўлиб қолган. Аммо ушбу таржима “Фауст” мазмунини тушунишда анча қўл келади. Албатта, ҳар қандай таржима ҳам тинимсиз изланишлар, меҳнат ва яна меҳнат мевалари бўлиб, бу таржимондан ўта фидойиликни талаб қилади.

– Дунё китобхонларини ҳайратга солган, ўз даврининг мураккаб масалалари қамраб олинган “Ёш Вертернинг изтироблари” романини Гёте йигирма уч ёшларида, шарқ мутафаккирлари таърифича “йигитлик айёми”да ёзган. Мазкур асарда у ёшлик изтироблари билан пардаланган чуқур ҳиссий-руҳий, ижтимоий муаммоларни қаламга олади. Сизда бу муҳташам асар таржимасига қўл уриш истаги қандай туғилган? Даҳо Гётенинг улуғвор ижод дунёсига қадам қўйиб, унинг машҳур қаҳрамонларини ўзбекча сўзлатишга журъат этганингиз биз учун жуда қизиқ.

– Гётенинг “Ёш Вертернинг изтироблари” романи жаҳон адабиёти тарихида бошқа бирон-бир асарга насиб этмаган шон-шухрат билан йўғрилди. 1774 йил “Вертер” романининг яратилиш йили бўлиб тарихга кирди. Роман босилиб чиққаниданоқ қўлдан-қўлга ўтиб, тез орада юзлаб тилларга таржима қилинди.

Авалло шуни таъкидлаб ўтиш керакки, Гёте адабиёт майдонига кириб келгунига қадар немис тили нафақат бошқа халқлар, ҳатто немисларнинг ўзлари томонидан ҳам қадрланмас эди. Шимолий Германиянинг барча аслзода доираларида француз тилида, Австрияда эса италян тилида сўзлашишарди. “Фақатгина Гётенинг “Вертер” романи инглизлар ва французлар томонидан ўқиб-ўрганилганидан ҳамда асар Италияга ҳам кириб борганидан кейингина олий даражадаги немис адабиётининг имкониятлари ташқи оламда тан олинди. Гёте насри аста-секин маънавий ҳаётнинг барча жабҳалари учун ифодавий восита намунаси бўла борди... “Биз фойдаланадиган сон-саноқсиз сўз ва бирикмалар Гётесиз назаримиздан четда қолиб кетаверган бўларди” деб ёзади немис олими Ҳерманн Гримм. Мана шу фикрнинг ўзиёқ немис тили ва адабиётининг асосчиси Гёте даҳоси ва “Вертер” романининг жаҳоншумул аҳамияти мислсиз эканлигини кўрсатиб турибди.

XIX асрнинг 30-йилларига қадар Гётенинг “Вертер”дан бошқа бирор асари рус тилига ўгирилмаган эди. Ёлғиз шу роман орқали ҳам Гёте Русияда жуда машҳур бўлган. Китобнинг ўқувчилар қалби ва руҳиятига нечоғлик таъсир этганини таъкидлаш учун Томас Манн ўзининг “Гётенинг “Вертер”и” номли мақоласида шундай бир воқеани келтиради: “Бир инглиз анча йиллар кейин Ваймарга келганида йўлдан ўтиб бораётган Гётени кўриб қолиб, кўча ўртасида беҳуш йиқилган экан, негаки “Вертер” муаллифининг нақ ўзини кўриш унинг учун қутилмаган ва ҳайратомуз бир воқеа бўлган”.

“Вертер” романида ўша даврдаги “Бўрон ва ҳужум” ҳаракатининг олдинги сафида бўлган ёш Гёте ҳар тарафлама илғор фикрли, зукко ва сезгир қалбли йигитнинг гўзал ички кечинмалари, эҳтиросларини ўзида жамлаган қаҳрамон образини яратиш билан шу ҳаракат учун характерли бўлган қирраларни очиб берди: гоҳ жунбушга келувчи, гоҳ ўта тушкунликка, йиғлоқликка юз тутувчи туйғулар, эҳтирослар эркинлиги, табиат қўйнига интилиш, табиатдан озиқ олиш, ҳаётдаги бир хиллик, кишиларни чегараловчи, табақаларга ажратувчи ҳар қандай қонун-қоидаларни инкор этиш, санъатни ва маънавий эркинликни тарғиб қилиш каби муаммолар “Вертер”нинг асосий маъзани ташкил этади. Томас Манн таъбири билан айтганда, француз буржуа инқилоби таъсирида бўлган Европа ёшларига Вертер “порох тўлдирилган идишга тушган учкундек” таъсир қилди.

Орадан кўп йиллар ўтиб, Гёте ўтган умрига назар ташлаб, “Шеърят ва ҳақиқат” китобида шундай ёзган эди: “Бошқаларидан ҳам кўра ушбу асарим менга жунбушга келган ҳалокат чангалидан қутулиб чиқиш имконини берди... Ўзимни баайни юрагидаги дардларни кимгадир тўкиб солган одамдек, енгил, хурсанд, янгича яшашга жазм қилгандек сездим.” Вертернинг қўлидан келмаган иш, яъни “жунбушга келган ҳалокат чангалидан қутулиб чиқиш”га ёзувчи муваффақ бўлди. Табиийки, бунда фақат Шарлотта Буффга бўлган жавобсиз севгигина эмас, балки 1771-1774 йиллардаги шоирни қийнаган руҳий тушкунликлар ҳам кўзда тутилади. Вертер мактубларида гоҳ қайғу-алам гирдобиди, гоҳ қувонч тўлқинида битилган гаплар кейинчалик Гётенинг ўзини ҳам ҳайратга солган.

1780 йилнинг 30 апрелида кундалик дафтарига шундай сўзларни битган: “Нашр қилингандан буён энди бошдан-оёқ ўқиб чиқдим ва ҳайратдан ёқа ушладим.” Қайта ўқишга юраги бетламаган шоир: “Турган-битгани оловли ёлқин, буни ўқиш ҳам даҳшат” деб ёзган. У ўз авлодини азоблаган ва ҳолдан тойдирган барча кўргуликларни шахсан бошдан кечирган эди. Бу кечинмалар “Вертер”да гўё акс-садо бўлиб янгради.

Шаклан мўъжазгина, бироқ моҳиятан жуда буюк бу китобни таржима қилишга мени нима ундади? Табиийки, бу таржимага мен дафъатан жазм қилмадим. Одатда бундай ишга жуда катта тайёргарлик талаб қилинади, асосан руҳий тайёргарликни кўзда тутаяпман. Кўп таржимонлар ишни кичик ҳажмдаги ҳажвия, ҳикоялардан бошлашади. Мен эса бадиий таржимани бирданига ана шу романдан бошлаганман. “Вертер”га меҳр менда талабалик йилларимда, романдан катта бир парчани таҳлилий ўқиш дарсида батафсил ўрганган пайтимизда туғилган эди. Бу айни ўша ёшлар уюштирган, Вертер билан Лоттанинг танишувларига сабаб бўлган балл тасвири берилган парча эди. Ёшларнинг рақсга тушишлари тасвири айнан тасаввуримда жонланган, даврада айланаётган Лотта қўйлагининг этаги гўё менинг юзимни елпиб ўтгандек туюлган эди. Қолаверса, қаҳрамон билан характерлар муштараклиги, соф субъектив сабаблар ҳам бунга туртки берган бўлиши мумкин... Хуллас, бу китобни аслиятда қайта-қайта ўқир, Вертер тақдири учун унга қўшилиб кўз ёши тўкардим. Асар менинг юрагимни

“жиз” эткизибгина қолмасдан, бутун қалбимни, ўй-хаёлимни эгаллаган эди. Бундай ҳолатда уни таржима қилмасдан бўлмасди. Тўғри, назарий жиҳатдан мен Гётени таржима қилишга тайёр эмасдим, аммо руҳан, бутун шуурим билан тайёр эканлигимни ҳис этгач, бу ишга киришдим. “Вертер” романи ёзилганидан сўнг орадан икки юз йил ўтгач ўзбек тилига ўғирилди. Шундай гўзал асарни аслиятдан таржима қилишдек шарафли ва масъулиятли ишнинг айнан менга насиб этгани – Аллоҳнинг менга кўрсатган инояти бўлса керак. Китоб босилиб чиққан йиллари раҳматлик профессор Акрам Каттабеков уни ўқиб: “Агар Гёте шу романини ўзбек тилида ёзганида эди, худди шундай ёзган бўларди” деган эдилар. Беҳад зукко адабиётшунос томонидан берилган бундай баҳо мен учун катта мукофот эди.

Мана, ярим асрдирки, талабаларга немис тилини ўргатиш билан бир вақтда бадиий таржима билан шуғулланаман. Немис тилида ижод қилувчи ёзувчилардан Бруно Апиц, Волфганг Борхерт, Фриц Вюртле асарларини аслиятдан ўзбек тилига ўғирдим. Лекин Гётенинг ҳаёти ва ижодига мен ўзгача бир меҳр билан қарадим, уни чуқур ўрганишга ҳаракат қилдим. Ана шу уринишларим самараси ўлароқ унинг яна бир романи – “Ҳамроз диллар” менинг таржимамда босилиб чиқди. “Ёш Вертернинг изтироблари” романининг қайта ишланган учинчи нашри ва “Ҳамроз диллар” романи биргаликда “Муҳаббатнома” номи билан “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририятида нашрдан чиқди (2013). Унга муаллиф ҳаёти ва ижоди, ана шу икки роман, уларнинг таржималари ҳақидаги илмий кузатишларим ҳамда немис тилидан таржима қилинган Гёте ҳақидаги замондошларининг хотиралари ҳам илова қилинган. Китоб ҳозирги кунда сотувга чиқарилган.

– Бадиий таржима – мураккаб ҳодиса. Мураккаблиги аввало шундаки, таржимон асар муаллифининг мушоҳадаларини, уни қийнаган ҳасратлар ёки аксинча қувонтирган шодликларни асарнинг янги ўқувчиларига тушунтириб бериши зарур. Менимча, бу жараёнда тил билишнинг ўзи камлик қилади. Айтинг-чи, элқатори таржимон билан санъаткор таржимон ўртасидаги фарқ нималарда кўринади?

– Бадиий таржима – юксак санъат. Таржимон эса, худди ёзувчи сингари санъаткор. У бошқа тилда битилган бадиий асарни шакл ва мазмун бирлигини сақлаган ҳолда ўз она тилида қайта яратади. Улар ўртасидаги фарқ шундаки, ёзувчида эркинлик катта: у истаган мавзуда, истаган услубда, истаган сўз ва ибораларни қўллаб ёзаверади. Бироқ таржимон имкониятлари чекланган, у таржима қилаётган асар мавзуси, ғояси, муаллиф мақсади, услуби, тил хусусиятларидан четга чиқолмайди, шу имкониятлар доирасида ўз тили қонуниятларидан келиб чиққан ҳолда асарни қайтадан ўз тилида ёзиб чиқади. Бу жараён “қайтадан ёзиб чиқади” деб айтишгагина осон. Аввало, бадиий таржимада икки тилни, айниқса она тилини мукамал билиш талаб қилинади. Бироқ тил билишнинг ўзи камлик қилади. Таржимон бадиийликни ҳис этиши керак. Ўзи таржима қилаётган асарга хос бўлган бадиий-

таsvирий воситаларни, унинг услубий қирраларини, бадиий бўёқларни она тили имкониятларидан унумли фойдаланган ҳолда таржима ўқувчисига еткази олиши, бир сўз билан айтганда, бадиий асар яратиши лозим. Таржимон шу асарни ёзишда ўз муаллифи қандай ҳолатга тушган бўлса, худди ўша ҳолатга тушиши керак. Битта мисол: Гёте дўсти ва котиби Эккерманнга: “Вертер шундай зотки, мен сақоқуш янглиғ уни ўз юрак қоним билан озиқлантирганман” дейди. Демак, таржимон ҳам ўша қаҳрамонни ўз юрак қони билан озиқлантирмоғи зарурки, акс ҳолда таржима ўқувчи қалбини забт этолмайди. Гёте “Вертер” романини йиғлай-йиғлай ёзган экан, мен ҳам уни йиғлай-йиғлай таржима қилганман. У ҳали китоб бўлиб чиқмаган пайтларда баъзан дўстларим даврасида йиғлай-йиғлай ундан парчалар ўқиб берардим. Бундай ҳолат ўз-ўзидан юзага келмайди. Буни сўз билан ифодалаш қийин, фақат ҳис этиш лозим. Сирасини айтганда, ҳақиқий бадиий таржима унинг илоҳий ҳузур ва азобларини том маънода бошдан кечиргандагина яратилади. Буни худди актёрнинг ролга кириш ҳолатига қиёслаш мумкин. Таржимон ҳам ижод жараёнида бутунлай ўзини унутиши, асар ичига бутунлай кириб кета олиши керак. Ўшанда миясига гўзал ифодалар ўз-ўзидан қуйилиб келаверади ва у ҳам китоб қаҳрамони сингари гоҳ кўтаринки ҳис-туйғулар, гоҳ кўз ёшлари ва изтироблар оламига сингиб кетади.

“Вертер” хатлардан иборат – эпистоляр роман. Унда улкан муҳаббат тилга олинган. Бундай асарни таржима қилиш учун ўзига хос тайёргарликдан ҳам ўтиш керак бўлади. Масалан, менда ҳали “Вертер”ни таржима қилиш режаси туғилмасдан олдин кундалик дафтар тутардим, нималарнидир ёзишни яхши кўрардим, ёзишдан эринмасдим. Ҳаётимда юз берган энг қизиқ, қимматли воқеаларни кундаликка муҳрлардим. Кўп ўқирдим. “Вертер” таржимасига киришишдан олдин муҳаббат мавзусига бағишланган кўплаб китобларни ўқиб чиққанман. Айниқса, ўзбекчага таржима қилинган Тургеневнинг “Оталар ва болалар”, “Дворянлар уяси”, “Ася”, “Арафа”, “Баҳор тошқинлари” номли қисса ва романларини ўқиш катта самара берган. Таржима жараёнида ҳам кундалигимга қалб кечинмаларимни қайд этиб борганман. Мана, қаҳрамон билан бирга чеккан изтиробларим акс этган сатрлардан айрим намуналар: “16.XI.1969. Бу китобнинг охириги саҳифалари мени ҳам қаҳрамонга кўшиб ўлдириб қўядими, деб кўрқаман. Уни оддий китобхондек ўқиш бошқа-ю, ҳар бир сўз, ҳар бир жумла мазмунини ҳис этиб, таржима қилиш бошқа экан!... Маржон-маржон кўз ёшларим Вертер ва Лоттанинг кўз ёшларига қўшилиб кетяпти. Ҳеч бир кимса менинг қалб туғёнларимни ҳис этолмайди...” “18.XI.1969. Улкан севгига ҳамиша ўлим ҳамроҳ бўлиб юрармиш... Бугун ҳузурли ва айна пайтда машаққатли ишимни ниҳоясига етказдим. Сўнги варақни ўғиришда чинакам дод солиб йиғладим, гўё энг яқин кишим вафот этгандек. Бир сатр ёзаман-да, ортиқ кучим етмай йиғлашга тушаман. Бир оз ўзимни тутиб олгач, яна ёза бошлайман... Эҳ-ҳе, ким ҳам ҳис эта оларди менинг ҳолатимни! Бу маъносиз сўзларнинг ҳеч нарсани ифодамай олмаслиги-ку турган гап!..”

Чингиз Айтматов айтганидек, “таржима – муҳаббат фарзанди”. Таржима қилинаётган асарни юракдан севмай туриб яхшиси таржиммага киришмаган маъқул. Айниқса, жаҳон мумтоз адабиёти намуналари таржимаси катта масъулият талаб қилади. Таржимон бир зум ҳам кимни таржима қилаётганини, қанчалик шарафли вазифани ўз зиммасига олганини, ўша буюк асарни буюклигича ўз халқига тақдим қилиши, бу иш жуда катта меҳнат, сабр-тоқат, чидам талаб қилишини, буни удалаш жасорат билан тенг эканлигини ёдда тутиши керак. Ўзида шунга куч ва иқтидор сезсагина, руҳан, қалбан шунга тайёр бўлсагина таржима учун қўлга қалам олиши дуруст бўлади. Менимча, санъаткор таржимон шу жиҳатлари билан ўртамиёна таржимондан фарқ қилади.

– **Одатда таржимонларимиз аввал ҳам таржима қилинган асарга камдан-кам ҳолларда рожаат этишади. Рус адабиётида “Ҳамлет” трагедиясининг эллиқдан ортиқ таржима вариантлари бўлиб, улар орасида энг машҳурлари Борис Пастернак ва Михаил Лозинскийларнинг таржималари экан.**

Асарнинг бир нечта таржима вариантлари бўлиши адабиёт учун қанчалик фойдали?

– Бир асарнинг бир тилга турли таржимонлар томонидан ўгирилиши, менимча, ижобий ҳодиса. Бунда мутаржимлар бир-бирларидан тажриба ўрганишади. Таржималарни қиёслаш жараёнида ҳар бир нусхадаги ютуқ ва камчиликлар яққол кўриниб туради. Ким бадиийликка интилгану, ким сўзга қул бўлиб қолган, кимда ёзувчи услуби маромида қайта тиклангану, кимда ўзидан қўшишлар ва муаллиф фикрини ўзгартиришлар кўзга ташланади – шу ва шу сингари жиҳатларга баҳо бериш имкони туғилади. Бу таржималар ичидан энг яхшилари йиллар, ҳатто асрлар ўтиб ҳам яшаб қолаверади. Ўзбек таржимачилиги тарихида ҳам бунга мисоллар топилади. Масалан, Саъдий Шерозийнинг “Ғулистон” асарини XIV асрда Сайфи Саройи, XIX асрда Оғаҳий, XX аср бошларида Муродхўжа домла Солиххўжаев, шу аср ўрталарида Ғафур Ғулом билан Рустам Комиловлар таржима қилишган. Адабиётшуносларнинг фикрича, шулардан энг яхшиси Сайфи Саройи таржимаси экан. Академик В.Жирмунский “Гёте рус адабиётида” номли монографиясида “Вертер”нинг XVIII асрдаги рус таржимонлари ҳақида қизиқарли маълумотларни келтиради: ““Вертер” таржимасига “Дўстона адабий жамият” деб номланувчи тўғарак аъзоларидан Андрей Тургенев ва Алексей Мерзляковлар бир вақтда киришишади ва иш натижалари билан бир-бирларини мунтазам хабардор қилиб туришади.” Қани энди бизда ҳам шундай ижодий мусобақалар бўлиб турса! Ёш таржимонларнинг ҳудудий семинарларида ёшлардан бир нечтаси Ҳайненинг “Лирик интермеццо”, “Лорелай” шеърларини таржима қилганларига гувоҳ бўлдим. Майли, ҳаракат қилаверишсин, ўқувчи ўша таржималардан энг етугини қабул қилади. Узоққа бормайлик, шу йилнинг ўзида Жорж Байроннинг “Дон Жуан” поэмаси рус тилидан Сулаймон Раҳмон ва инглиз тилидан Абдулла Шер таржималарида “Жаҳон адабиёти” журналида эълон қилинди. Шуниси таҳсинга лойиқки,

шоир Абдулла Шер “Дон Жуан”ни аслиятдан ўгириш учун инглиз тилини ўрганган.

– **Бугун юртимизда таржимачилик соҳасининг ривожланиши учун барча имкониятлар етарли. Шунга мос равишда таржимонларнинг ёш, навқирон авлоди етишиб келмоқда. Матбуот саҳифаларида ёшларнинг инглиз, немис, япон, корейс, хитой тилларидан бевосита ўгирилган таржималарини кўриб қувонасан киши. Лекин мазкур таржималарнинг аксарияти нуқсондан холи эмас. Ёш таржимонлар услубий хатоларга, ғализликларга йўл қўйишади. Чет тилини пухта билганлари ҳолда она тилимизнинг луғат бойлиги, ўзбекона сўзларнинг маъно товланишларидан беҳабарликлари сезилиб қолади.**

– Дарҳақиқат, ҳозир ёшларнинг билим олишлари, чет элларга чиқишлари, хорижий тилларни ўрганишлари, ижод қилишлари учун барча имкониятлар эшиги очилган. Бу имкониятлардан қай даражада фойдалана билиш энди ёшларнинг ўзларига боғлиқ. Кейинги пайтларда ёшлар орасида кўп бўляпман. Тошкентдаги Гёте институтида “Таржимонлар ҳаракатда” лойиҳаси доирасида немис тилидан ўзбек тилига таржима қилувчи ёш таржимонларнинг ҳудудий семинарлари ташкил этилмоқда. Шундай семинарлар 2013 йилда Тошкентда, Самарқандда, Андижонда бўлиб ўтди. Мен ўша семинарларда маслаҳатчи-таржимон ва таржимашунос сифатида иштирок этдим. Тан бериш керак, ниҳоятда иқтидорли, юрагида ўти бор, янгиликка ташна ёшлар ўсиб келмоқда. Орқамизда қолиб, биз қилолмаган ишларни давом эттирадиган ёшларимиз борлигидан жуда севиндим. Уларнинг чет тилларини мукаммал билишлари, ўша тилларда бемалол гаплаша олишларини кўриб фахрланиб кетдим. Демак, немис тилидаги асарларни аслиятдан ўзбек тилига, ўзбек ёзувчи, шоирларнинг асарларини немис тилига бемалол ўгира оладиган ёш таржимонлар авлоди етишиб келмоқда. Самарқандлик умидли таржимон Ойбек Остонов асосан ўзбекчадан немис тилига таржима қилиш билан шуғулланади. У А.Қаҳҳор ҳикояларини таржима қилиб, “Der Granatapfel” (“Анор”) номи билан чоп эттирди. Ҳозир Ғафур Ғуломнинг “Шум бола” қиссаси таржимасини нашрга тайёрлаш билан банд. Бундан ташқари, немис тилидан бевосита таржима қилувчи Собиржон Юсупов, Давронбек Мамарасулов, Ойбек Арабов сингари кўплаб иқтидорли ёшлар ўзбек бадиий таржимачилигининг эртанги кунини таъминлашларига умид бор. Д.Мамарасулов таржима қилиб “Жаҳон адабиёти” (2012 йил 1-сон) журналида чоп эттирган Стефан Цвайгнинг “Шахмат новелласи” анчагина ижобий шов-шувларга сабаб бўлди. Фақат улар битта ҳикоя ёки шеърни таржима қилиб, матбуотда эълон қилгач, шу билан тўхтаб қолмасликлари, янги-янги асарларга қўл уришлари, ўз устида тинмай ишлашлари лозимки, шундагина бадиий таржимадек машаққатли ижод майдонида нимагадир эришиш мумкин.

Ўша семинарларда гувоҳ бўлганимдек, айрим ёш таржимонларда ўзбек тилида бадиий мушоҳада юришиш иқтидори сал сустроққа ўхшайди. Бу нуқсондан холи бўлиш учун улар: ўзбек тилида забардаст

сўз усталарининг оригинал ва таржима асарларини кўп ўқишлари, улардан сўз қўллаш маҳоратини, сўзларнинг маъно товланишларини ўрганишлари, шоир-таржимонлар эса, кўп шеър ёд олишлари керак, бусиз санъаткор таржимон даражасига етиш мушкул. Таржимон аввало ўзи таржима қилмоқчи бўлган асарнинг услуби, тил хусусиятларидан келиб чиқиб таржимага қўл уриши керак. Акс ҳолда таржимада услубий ғализликлар, тишга тегадиган ҳолатларнинг юз бериши турган гап.

– Суҳбат якунида яна Гётега қайтсак. Гётени ўзбек китобхонига бир қадар ёвуқлаштирадиган ҳолат унинг Шарққа мафтунлиги, шарқ адабиётига нисбатан чексиз муҳаббати бўлса керак. Буюк шоир ижодидан ўрганган энг гўзал фазилатларни санаб бера оласизми?

– Менинг назаримда Гёте, бир томондан, етиб бўлмас юксак чўққи, буюк даҳо бўлса, иккинчи томондан, гўё ҳар биримизга ҳамдарад, ҳамфикр бўлиб, шундоққина рўпарамизга ўтириб, ҳаёт мушкулотларидан қутулиш йўлларини ўргатувчи маслаҳатгўй дўстдир. Гётега хос бўлган барча хислатлар, фазилатлар ана шу икки кутб ўртасида макон топган. Гёте шундай тиниб-тинчимас, билимга ташна, ўрганишдан толиқмайдиган, олов қалбли Инсон бўлганки, у эгалламаган билим, у қўл урмаган соҳа, у юз бурмаган макон, у қизиқмаган мавзу қолмаган, деса бўлади. Шунинг учун, Шарқ шеърятини, маданиятини, Қуръони Кариму Ҳадиси шарифни, ислом динию Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) ҳаётини ўрганиб, илмий ва бадиий асарлар, бутун бир девон яратганига ҳайрон қолмаса ҳам бўлади. Гётени ўқийверасиз, ўрганаверасиз, қанча ўргансангиз, шунча сиз билмаган қирралари очилаверади. Унинг ижоди жавоҳирларга тўла бир уммон, ҳар ким ундан иқтидори етганча олади. Мен унинг барча асарларини ўқиб-ўргандим, иқтидорим етганча таржималар қилдим, лекин ҳали ўрганмаганим кўп. Айниқса, унинг шогирди, дўсти ва котиби Йоҳанн Петер Эккерманнинг “Гёте билан гу-

рунглар” асарини таржима қилишим Гётени англаш йўлида мен учун катта мактаб бўлди. Гётени ҳар тарафлама англашни истайман, деган одам шу асарни ўқиши керак. Унда тилга олинмаган соҳаю мавзунинг ўзи йўқ.

Гётедан нималарни ўрганса бўлади? Унинг энг улуғ фазилати: миллатпарварлик, ўз юрти, ўз тили ва адабиётига чексиз муҳаббат, шу билан бирга, бошқа халқларга, уларнинг адабиёти ва маданиятига ҳам чуқур ҳурмат билан қарашни; узлуксиз ҳам ақлий, ҳам жисмоний ҳаракатда бўлишни; бошлаган ишни охирига етказишни; гўзалликка, табиатга ошуфталикни; иродаликни; яратувчилик фазилатини; дўстларга меҳр ва садоқатни; аслзодаларга хос дабдабаларга интизмасликни; талантли ёшларни қўллаб-қувватлашни ва бошқа кўплаб фазилатларни ўрганиш мумкинки, уларнинг саногига етиш қийин.

– “Ёшлик” журнали мухлисларига тилақларингиз. Янглиш опа, шу ўринда ёшларга немис адабиётидан қайси ижодкорларнинг асарларини ўқишни тавсия этасиз?

– “Ёшлик” журнали мухлисларига китобхонлик бахтини, билимга ташналикни тилайман. Китобга меҳр қўйган одамдан ҳеч қачон ёмонлик чиқмайди. Кўп ўқиган одам кўп билади, оёғи остидаги замини мустаҳкам бўлади. Шунча илм ва билим эгаси бўлган Гёте: “Мен ҳеч нарса билмаслигимни биламан” деган экан. Демак, одам қанча кўп билса, билмаган нарсаси шунчалик кўп бўлади ва у билиш учун тинмай олдинга интилишда давом этаверади. Гётега хос хислатларни эгаллаш учун унинг асарларини, ўзбекчага таржима қилинган “Фауст”, “Ғарбу шарқдевони”, “Ёш Вертернинг изтироблари”, “Ҳамроз диллар”и, “Ҳикматлар”ини, шунингдек, Низом Комил таржимасидаги Ремаркнинг “Уч оғайни”, “Эсизгина ёшлигим” романларини, Ҳерманн Хессенинг “Чўл бўриси”ни, Ҳафиза Қўчқорова таржимасидаги Женни Эрпенбекнинг “Макон истаб” романини ҳамда ўзбек адабиёти йирик намояндаларининг асарларини мутолаа қилишни тавсия этган бўлардим.

Суҳбатдош: Гулноз МҶМИНОВА

Юрак ҳалқаланаар киприк урида

СЕВГИ

Ҳажрингда ҳасратим ҳаддин ошганди,
Кўзимга дунёлар бўлиб қоронги.
Бирдан... Ҳаётим нур, гулга бурканди,
Ва зумда тўзғиди, чиқмади донги.

Кўзимга дунёлар бўлди қоронги,
Шунчалар онийми ахир муҳаббат?
Самовий севги деб адашидик чоги,
Бетизгин хаёлнинг бағри баҳайбат.

Ҳажрингда ҳасратим ҳаддин ошганди,
Бир эзгин ҳаловат бор эди бироқ –
Эртанинг орзуси бор эди танти,
Кўнгил зулматига яшил шамчироқ...

Тан бермоқ оғирдир ҳайҳот негадир,
Гарчи ўтган онни бўлмас қайтариб.
Тақдирга юкинмоқ керак бегидир,
Тақдирнинг ваъдаси – умид ахтари.

Тақдирнинг ваъдаси – умид ахтари!..

II

Кўнглингнинг тўлмоғи мушкул тобора,
Домига тортаркан ўткинчи ҳавас.
Наҳот сенга қалбим, ишқим чикора,
Излаганинг наҳот муҳаббат эмас?!

Бағримга санчилар саволнинг тиги,
Наҳот излаганинг муҳаббат эмас.

Кўзларинг тубида наҳот бор-йўғи,
Мени банди қилган уммон – кенг қафас?

Кўнглингнинг тўлмоғи мушкул тобора,
Олақуроқ туйғу, ҳислар, сезгилар
Кўнгил оромига бўлолмас чора!
Севгингни майдалар майда севгилар...

Олақуроқ туйғу, ҳислар, сезгилар,
Вужуд орзусига ёвуқдир гарчи –
Сўнги дам садпора руҳингни гизлар
Омонат умрнинг хиёнат харжси!

Севгингни майдалар майда севгилар...

III

Тилимда айланар бир видо,
Палахмон тошидек залворли.
Бўғзимда қотади ул нидо...
Кўкка ўрлар муҳаббат зори.

Кўкка ўрлар муҳаббат зори,
Бир бор ортга қўймадим қараб:
Насиб этган эди висоли,
Не балолар қиличин қайраб.

Юрак теран ишққа гарқ эди,
Чўктиргудек ҳар қандай девни...
Ишқ шароби ҳайҳот талх энди,
Хароб этар инжиган севги.

Сирожиддин РАУФ

1967 йилда Қарши шаҳрида туғилган. ТошДУнинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетида таҳсил олган. «Йилгаётган ой», «Кўк гумбаз», «Сиз менга кераксиз» номли шеърый китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. «Жамият» газетасининг бош муҳаррири.

Бўғзимда қотади ул нидо,
Ахийри бир кунни отилар.
Алвидо, севгилим, алвидо,
Тилим танглайимга тортилар.

Хароб этар инжиган севги...

* * *

Умр сирғалади бир лаҳза тинмай,
Аччиқ видоларнинг таъмини тотдим.
Бехуда қайдлар кўп тушган қозодай,
Яна бир кунимни гижимлаб отдим.

Ҳайҳот, кечмишларим бамисли китоб,
Ҳижжесалаб ёзилган ва ёзилажаск.
Унда акс этмаган умидим – офтоб,
Бағрида сирлари ниҳон келажаск.

Ишонгим келади олдинда фақат,
Ифорлар таратар тонгги найсонлар.
Меҳр-оқибат ҳеч бўлмагай қаҳат,
Инсонлик қилади илло инсонлар.

Азал котиблари ярлақаб ҳали,
Сайқаллаб қўяди зер-забаримни.
Имкон ҳам туғилар таҳрир қилгали,
Дилимни ўртаган хатоларимни.

Андухлар тарк этар кўнгилни бир-бир,
Ювиб-оҳорланган уюм кир-чирдай.
Балки, аросатда қолган у дилгир,
Илк муҳаббатим ҳам мени кечиргай!..

Некбин ўй-хаёллар келаркан босиб,
Юрак ҳалқаланар киприк учида!
Кўп бора қўллади отам дуоси...
Онамнинг меҳрини согиндим жуда!

Мен шодлик истайман,
Лекин дам сайин,
Ҳазинлик чулғайди жисми-жонимни.
Надомат тошида янчиб атайин,
Сўнг сархуш айламиш бу ҳаёт кимни?!.

Аллақандай гашилик, шубҳа ва гумон,
Хотирам мулкани тафтиш қилади.

Шукрким, бу баҳсда муфассал имон –
Эртанинг ишончи голиб келади.

Тонг дея баргида шабнам силқиған
Фунчадек орзулар қалбимда унар.
Оҳ, мени интиқлар қилгани-қилган,
Кўзларга тўтиё бўлгулик кунлар!

ТҮРТЛИКЛАР

Шакар у, заҳар у – сўздан огоҳ бўл,
Меҳр у, қаҳр у – кўздан огоҳ бўл.
Гоҳ мамнун, гоҳ маҳзун, лек замин томон
Чўкиб бораётган Ўздан огоҳ бўл.

* * *

Ўнглагувчи ўзинг кўрган тушимни,
Тизгувчи бир ипга ёзу қишимни.
Аллоҳим, не бўлса ўзингдан кўрай,
Бандага тушгулик қилма ишимни.

* * *

Шукр қил, нолима бири камликдан,
Асрасин, зар дебон кўзи намликдан.
Ўз қадрин англаган ҳар банда учун
Улуғроқ бахт йўқдир хотиржамликдан!

* * *

Сенга ҳеч тараф йўқ, эй яхши инсон,
Ёвга ҳам қилурсан мурувват осон.
Лек мазлум оҳини тўхтатмоқ учун,
Ёмонлар наздида ёмон бўл, ёмон!

* * *

Ойни этак билан ёпганга доғман,
Ҳар қилдан бир қийиқ топганга доғман.
Бировга буюрмас бировнинг ҳаққи,
Шуни билиб-билмай чопганга доғман.

* * *

Икки дил бирлашди, бир дона бўлдик,
Муҳаббат баҳрида дурдона бўлдик.
Зар қадрин билгувчи заргар бўлмадик,
Оқибат, вовайло, бегона бўлдик.

Наср
Наср Наср
Наср

Бекзод АБДУСАМАД

ТОҒ АТИРГУЛИ

Воқеий қисса

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган

Бекзод АБДУСАМАД

1984 йилда Деҳқонобод туманида туғилган. Қарши Давлат университетининг филология факультетини тамомлаган. Ўқитувчи. Турли Республика матбуот нашрларида ҳикоялари чоп қилинган.

Ҳисор тоғининг Кўрагон сувайирғичидан бошланиб, Дехқонобод ва Қамашини номли музофотлар орасидан оқиб ўтиб, Ғузур тўралиги қаламравида бўлган Пачкамар денгизига қуюлгучи Катта Ўра номи билан харитага тушган бир дарёни азим бўлган экан. Шу дарёни азимнинг ирмоқларидан бири – жами бир тегиримон сув оқадирғон сойнинг икки бетида Теракли деган ўттиз тутун мудом тутаб тургучи бир қишлоқ ҳам бўлган экан. Дейдиларки, бу қишлоқ ҳалиям бор. Ҳалиям ўша ўттиз тутун кўкка ўрлаб ётганмиш. Шоди полвон шу ерда туғилиб ўсгани учун тарихда муқим ва муқим ўрни бор эмиш. Балки тўғридир.

Кунчиқар тарафида Чигирткали номли бир улғу тоғ, кўй ҳайдаб чиққан чўпондай шимолидаги Гўбалай тоғига ёнбошлаб ётибди. Жанубида Шувоқли деган бир минг олти юз эллик ботмонлик текис майдон. Қишлоқнинг ҳаммашилик пойгажойи шу ер. Тераклининг кунботар тарафида Олмали, шимолида Бақирчи, шимоли шарқда Ёнғоқли деган овуллар жойлашган. Қибласида Калта, Жийда булоқ, қаршида Қўға, Чит, биқинида Қўрғону Терс. Икки газанарисида Қоранқўл, Қўшқўл, уч газанарисида Супа, Куюк, Толли, тўрт газанарисида Йирисув, Қизилсой, Оқ қишлоқ, Алмат ва ҳоказо овуллар ҳам ушбу қиссада ўз мақомига даъвогарлик қилса, ажабланманг. Бу жойлардан бошқалар қатори Шодиям от ҳайдаб ўтган.

Яшил бахмалдек солланиб турган арчазорларга тутшиб кетган теракзорлар шу кунларда ҳам Катта майдондан ошиб, анвойи йўсинлар бўйини олиб келаётган тонг елларини чапак чалиб кутиб олармиш. Қўйинг-чи, шу қишлоқда ўсиб, улғайган бир алп йигит тилга тушибди.

– Ким эмиш у? Ким эмиш-а, ким эмиш?

– Намунча ҳовлиқасан, Шоди эмиш, Шоди.

– Ҳа-а-а, Шодима? Уни мен биламан. Шоди Бекмурод Нуримининг қозоқ хотинидан туғилган ўғли эмиш. Полвон эмиш! Қасд қилса, уч қиш кўрган теракниям суғуриб олар эмиш. Одина полвоннинг даврасида бўлган, Ўлжа полвоннинг дарсини олган, Кўк ғунонини миниб, товлардан ошиб, белларни босиб, сойдай тошиб, шамолдай эсиб, Регарди кезиб келган эмиш. Худо кучдан берган эмиш ва ҳоказо миш-мишлар...

Баҳор ўтиб, ёз келибди, мезон учиб, куз келибди.

Бедов отлар гул михларга бойланибди.

Аввал бир-бир, кейин ўйнаб айланибди.

Бойловларда соври тайлаб семирибди.

Саҳарларнинг салқинидан симирибди.

Тонг отгунча аввал калта, кейин узаб минилибди.

Куз қировидан тотибди, тонг шамолида қотибди.

Тобга келган чин бедовлар юлдузга тикилиб кишнабди.

Майдон тусаб умтилибди, сувлиғини тишлабди.

Роса қирқ кундан кейин элда тўйлар мавсуми бошланиб кетибди.

* * *

– Ў, жотасанма пешингача?! Отлан, қариндош! Кун чашка бўлдиёв! Энди қанча иссиқ бўсайам, хотиннинг кўйиндан чиғадиғон маҳал келди. Тур-ааа-ҳеееей, гала нонсўғар! Қолувдордан кеча хабар келди: эртага Бозортўбада катта тўй. Индиниям тўй... Кейиниям тўй! Сўнги куниям тўй эмиш. Уст-устига тўрт тўй чобилади. Ҳаммаси кўниқли тўй, арпа-бедадан кўнглинг тўқ

бўсин, қўшхонадан топилади. Ўйў, Эшат, имирсима, отлан! Ўйў Ташат, хотинингнан сўра-да, сенам биянгни эгарла! Қисир бияни минмай нима қиласан? Ҳозир жўнаб кетамиз. Қичаб ҳайдасак, кеч пешин манзилга етамиз. Бу кеча қўшхонада дамни олиб етамиз. Эртамертан бошлаб кўпкарини чобамиз. Бўл-ҳо бўл! Отла-а-а-н, қариндош! Ҳайда-а-а, гала чобоғон!

Бу Намоз Гўлнинг товуши. Қуёш қирлар устидан кўриниш берган маҳалда отланиб, Тошбулоқнинг устига чиқиб, қичқираёттир.

– Аҳмадбой, шу Намоз кечасиминан ухламаган дейман-да, – гап ташлайди отини қашлаб ёпаётган Бойсин бобо.

– Намоз ҳаммашига Намоз-да. Феълини билмай-сизма, Бойсин ака? Шунинг мучали ғажирма дейман-да. Таканинг исини уч кунлик йўлдан олади, кейин дим ётолмай қолади, – дейди Аҳмадбой.

– Аҳмадбой, ўзингиз қайтдингиз? Саҳар эди, чоғи, таҳоратга чиқсам, отингиз эгарланган. Чўхо-чув қилиб, тонг отгунча совутиб чиқдингиз-ов.

– А, жўға, Бойсин ака. Бир овнатиб ёпдим, холос. Қарасам, тонг отиб қопти. Саранжом деб, бир йўла эгарлаб қўйдим- да...

– Маҳаммади кўринмайди, нима бормайми?

– Шу Намознинг қоботида бир отли кўринади, шу бўмасин Маҳаммади. Боя бир от дупури келгандай бўлиб эди...

– Ана, Маҳматрайимам Қора Қашқага эгар созди урибди, кўчасида Мавланам турипти...

Тераклиликлар отланиб, йўлга тушди. Ўн тўрт отлик Шувоқлининг ҳаворини қирқиб ўтиб, Калтага ўрлаб бораёттир. Отлар узатиладиган қизлардай безатилган. Ўзларича шайланишиб, бир-бирининг сини-сумбатига қараб, олам-жаҳон салтанат билан ўз кўнглиларини хушлашиб, не бир орзу-ҳаваслар билан мавсумнинг биринчи тўйига боришмоқда.

Кун кеч пешинга дохил бўлган. Дарёни ёқалаб қурилган лойсувоқ уйларнинг мўриларидан кўкка ўрлаётган тутунлар қишлоқ ўчоқларида одатдаги кечлик қозонлари осилганидан дарак. Ўтган асрнинг етмишинчи йилларида ҳали шифер томли уйлар урфга кирмаган. Қишлоқнинг ўртасида жойлашган тўйхона гавжум. Тўйчилар тўда-тўда келаёттир, тўда-тўда кетаёттир. Кими қурга ўтаёттир, кими тўшга чиқиб, кўниқ кутиб ёнбошлаб ётаёттир, кими кўниқли хуржунини отига ортаёттир, кими отни яйдоқ миниб, қўшга қараб йўртаёттир, абжирлари имиллаган шеригини бўсанг-чи, деб туртаёттир.

– Меҳмонжо-о-он, ўткариб ҳайда, ўткариб! Йигитлар, меҳмоннинг отини ушлаб, қозикқа тортинг.

Бир ёқда келиб тушаётган меҳмонларнинг отларини ўспирин йигитлар ушлаб боғлаёттир, баъзилари эгасининг кўзини паналатиб, отларни миниб бир майдон, ярим майдон елаёттир. Тери қотган бедовларнинг қайсылари қайтадан терлаёттир.

– Меҳмонларди қурга торттирин! Абилбой, қаранг! Дарвоза олдида оқсоқоллардан бир гуруҳи келганларни кутиб олиб, кетгучиларни кузатиб туришибди, тўйда амал тегмаган ҳавасмандлар кайвонидай у ён, бу ён юришибди.

– Меҳмонжон, бу ёқдан, қурнинг тўридан келиб, ора ташламай, тиззама тизза ўтиринг. А, баракалла!

Ичкаридаги бековуллар меҳмонларни кигизлар тўшалиб, дастурхон ёзилган узун-узун қурларга таклиф этиб, иззатини қилаёттир.

– Бековул, қурга нонди жуфтлаб ташланг! Хўйўв, мевачи қани, мевачи? Парвардани жийдага, майизни данакка, холвани печакка қўшиб тўкмайсанми, дав-ра кўрмаган? Ҳаааа, эпламанг, ичиб тўймаган, ялаб тўймайди. Тўкинг, тўйчиларнинг оғзи тотли кетсин. Чой обкелинг, меҳмонлар узоқдан кегандай. Ҳоооов, ўчоқбоши, қурга беш кишилик ош суздиринг. Мойли қилиб, гўшди мўл-мўл қўйдиринг. Олингизлар, ош бўсин, меҳмонжонлар.

Ош еб, чой ичган меҳмонлар қурни банд қилиб ўтирмай, дуо қилиб туришмоқда. Отларини етаклашганича, қўниқ тайин қилинишини тўда-тўда суҳбатлашган қўйи кутишмоқда.

Бир қарашда арининг инидек ғужғон кўринган тўйхонада ҳаракат қатъий йўриғ билан тартибга солинган. Ҳар кимнинг ўз вазифаси бор. Аёлларга алоҳида, эркакларга алоҳида қур тортилган. Кайвони хотинлар меҳмоннинг қўлидан дастурхонини олиб, ўзини ичкарига тақлиф этишмоқда.

Мавриди келди, айтиб ўтмасам бўлмас. Тўйга юзлаб аёллар дастурхон кўтариб келишади. Эшик олдида кайвонилар уларни кутиб, қўлларидоги дастурхонларини олиб, шарбатхона отли бир жойга тахлашади. Ҳар бир дастурхон ичида тайин бир жўра нон, бир ҳовуч қанд-курс ва бир кийимлик газлама бўлади. Аёллар тўйни тўйлаб, кими кулиб, кими ўйнаб, хумордан чиқшгач, узун-қисқа, чақчақлашиб қайтишади. Ҳалиги кайвонилар дастурхон ичидаги газламанинг хилини бошқалаб, нонини тақалаб, бирини бирига алмаштириб ўрашади, тўда-тўда қайтишаётган аёллардан ҳар бирининг қўлига ўз дастурхонини беҳато тутқизишади. Ҳолбуки, дастурхонга эгасининг исми ёзилмаган. Қайси дастурхон кимникилигини ҳали кириш пайти эслаб қолишади, чоғи. Аммо, қандай? Бунинг сирини ўзлари билмас, эркак зоти билолмайди. Шу жумладан мен ҳам.

Аёлларда тагин бир шунга ўхшаш ғаройиб қобилият бор. Дейлик, даврада тўққиз аёл ўтирибди, гурунг авжида. Яъни тўққиз тарафдан тўққиз хотин гал бермай гапирёттир. Бир қарашда ҳеч ким ҳеч кимни тинглаётгани йўқ, аммо... Вақт ўтиб, тўй тарқагач, си-наш учун сўраб кўринг. Ҳар бири ўша даврада айтилган гапларни, яъни кими нима деётганда ким нима дегани, айни шу пайт ўзи нима деганини худди диктофонга ёзиб олгандай қайтариб айтиб бера олади. Қизиқ... Шунинг учун ҳам телеграф комутатори хизматиға нуқул аёлларни олишар, балким...

– Ўйўўў тўйга келган умидвор қариндош, эшит!

Эшнанинг товуши шунчалик баланд эдики, қишлоқнинг нариги четидоги қарлар ҳам сесканиб тушган бўлса, ажабмас. Одатда ҳар қишлоқда шундай бир жарчи бош бековулнинг ёнида бўлади. Уларга шу хизматлари учун тўйдан бир зот: бир қўниқлик улуш ва бир тўн белбоғи билан берилади.

– Гапга қўлоқ сол, чала эшитиб, кейинига ўпкалаб юрма, халойиқ! Бугун мавсумнинг биринчи тўйи бошланаёттир. Эл тўй соғинган. Тўрт ўрадан терилиб от келган. Бугун Бозортўбада меҳмон кўп. Биз ҳисобини олдик. Ҳар бир қишлоқ ё овулдан келган тўйчиларни тўдасиминан бир уйга тайин қилдик. Тобин, тобинига қўш ташлай берасиз. Агар меҳмон дўржи бўса, бўлинади, қўниқ олган ҳамсоясиминан келишади. Устустига тўртта тўй чобилади. Тўртовиям қўниқли, икки кунлик тўйлар. Тушган қўшингизда насиб бўса, тўрт

кеча меҳмон бўласиз. Қўниқди тўйхонадан оласиз. Хизматди уй эгаси қилади. Ками бўса, бековулга хабар қиласиз, тўлдиради. Ё насиб, ҳеч ким ноумид бўмас.

– Энди буёғини эшит, қариндош! Биз ҳозир қайси қишлоқ, ё қайси овул кимнинг уйига қўш ташлашини рўйхатминан бирма-бир жар қиламиз. Чувиллашмай, хўб эшит, тагин чала эшитиб, қоронғида туртиниб журма.

* * *

Ана, тераклиликларам кўп қатори Қўчқор Бадалнинг офтобрўяга қаратиб қурилган айвонли ҳовлисини айлантриб, бедовларни қозикқа тортишаёттир.

Қишлоқ суронга кўмилиб кетган. Ким ким билан кўришаёттир, ким билан сўкишаёттир. Қаердадир от бўшалиб, теписишаёттир. Қишлоқнинг итлари бирваракайига исёнга келган, қўйлар маъраган, сигирлар бўкирган, эшаклар ҳанграган. Хуллас, салкам қиёмат қойим дейсиз. Ким эрини, ким хотинини, ким ўғлини сўроглаб юрибди. Кими излаб топаёттир, кими шошиб чопаёттир. Узоқ йўл босиб, ҳориб келган отларни отпазлар бир-бир қашинтриб, ағанатиб, ёпаёттир.

Кўпкарида бедовнинг жуйруги зўр чопади. Бундай отлар сулувмижоз келади: эркалашни хуш кўради. Баданининг тангадай жойи тери билан қолса ёки боғланган ери нотекис ё тошлоқ бўлса, дамани ололмайди. Хушнуд бўлмаган от кўпкарида ҳорғин ва асабий бўлади, қичовга ярамайди.

Чопқир отларга етилиб пишган тўқ арпани тош-у кесаклардан обдон тозалаб, агар чанги бўлса, ювиб, буғдой сомонига қориб беришади. Ҳа-а, кекса отпазлар бедовни бекорга сулувга менгзамаган.

Шодининг Йўрғасига ошхонанинг биқинидан жой теғди. Полвон бу дўнан отни яқинда қўликликка сотиб олган. Ер-у кўкка ишонмайди. Кўз олдимда турсин деб шу ерни танлаган.

Устига чиқсанг, йўлнинг танобини тортадиган бу от элда сургун йўрғалиги билан ном чиқарган.

Отини қашлаб ёпаётган Шоди полвоннинг нигоҳи шундоқ ёнгинасидан қизғалдоқдек яшнаб-очилиб, ипак рўмолини ёпиниб, ҳаяжондан қўйлагининг этагига қоқилиб, сори толдайн буралиб, юракчаси ҳовучида, ипак рўмолининг тагидан киши билмас қараниб, ўтиб кетаётган тўққиз кунлик келинчакка тушди...

Ана, шом қуюлиб бораёттир, қайнонаси «Ашургулуу!» деб сўраёттир, аммо келинчақдан дарак йўқ... У негадир ошхонага ой ботгандек ботиб кетди.

Мана, полвон Йўрғани тўққизинчи марта яланғочлаб ёпаёттир, аммо, келинчақдан ҳануз дарак йўқ.

*Кўксиёнинг устида бир жуфт сулув оху бор,
Қуралай кўз охунинг нигоҳида жоду бор.
Шу нигоҳга кўзи тушган йигитдинг, ай ёронлар,
Юрагиға муҳрланган бир умрлик доғи бор.*

Кўзи тушди. Кўзи тушди-ю, кейинчалик неча бир мақомда талқин этилган ишқ достони бошланди. Орадан қирқ беш йил ўтиб кетди, Бироқ янги-янги қўшиқлар саҳифаларга кабутарлардек келиб қўнишда давом этаёттир.

Эҳтимол, ёлғиз менгагина шундай туюлар. Эҳтимол, куёвлик орзусида юрган барча бўз йигитларга хос туйғудир бу. Билмадим-у, аммо келинлик либосидаги аёл кўзимга кўкдаги беҳисоб юлдузлар орасида

ёркин шуъла билан порлаб тургувчи Муштарийдек су-
луп кўринади.

Назаримда, янги тушган келинчақда тўқсонга кир-
ган чолларнинг-да кўзларини ёшлагувчи, йигитларни
жўмардликка чорлагувчи, номардларни эл олдида хор-
лагувчи сирли бир оҳанрабо бор. Айниқса, ҳали чил-
лали келинларни кўрганда кўнгил алланечук бўлиб ке-
тади-ей...

Айнан шу кунларда келинчақнинг юзида бахт тў-
лин ойдек балқиб юради. Кейин... Кейин эса серташ-
виш аёллик даври бошланади. Ва аёллар ўз умрлари-
нинг шу қирқ кунини то ёғоч отга мингунча тусай-тусай
ўтиб кетишади.

Афсус, ҳар бир аёл, албатта, бахти кулиб боқса,
умрида фақат бир бор киядиган чин келинлик либосини
қирқ биринчи кунни ечади. Қайтиб кийишга юраги бетла-
майди... Йўқ, киёлмади ва киймайди. Ё Танграм, бу су-
луп либосни ҳеч бир аёлга қайтиб кийгулик қилмасин.
Эрдан чиқиб, тагин эрга теккулик қилмасин! Қанча су-
луп бўлмасин, бу либос есир хотинга ярашмайди...

Тақдир элда доврўқ солиб, от ҳайдаб юрган пол-
вонни бу қуралай кўз келинчақка айни ўша сафоли
чоғларда рўбарў қилди ва қаршисига михлаб кўйди.

Бу Ўрада Шодининг доврўғини еттидан етмиш ёш-
лигача эшитган, эшитмаган қолмаган. Ахир, қишнинг
узун туллари барча меҳмонхоналарда тонготар гурун-
ларнинг асосий мавзуси кўпқари бўлса, кўпқарини ким-
дир ўзи чопади. Кимнингдир ака ё укаси чопади. Яна
биронинг ҳеч кими чопмаса-да, оти чопар-ку! Демак,
ҳамма билади...

Ҳовлига тераклиликлар қўш ташлагани, улар
орасида ўша Шоди тайин борлигини шу тўққиз кунлик
келинчақ ҳам билар эди... Кўзи кўзига тушган чоғда
қаршисида ўшанинг ўзи турганини, нафақат тургани,
балки уни кўзлари билан бағрига босиб, тўёлмай тур-
ганини шу топда елиб ўтган ишқ шабадаси қулоқчасига
киши билмас шивирлаб ўтиб кетди... Нақ юрагига бо-
риб санчилган оний бир зарбдан бутун жисми яшин
ургандек қалқиди: йиқилиб тушишига бир баҳя қолди.

“Оҳ, энажон! Оҳ, Танграм! Энди ошхонадан қандай
чиқаман?! Ёнидан қандай ўтаман?! То уйга етиб ол-
гунимча унинг бу ажабтовур нигоҳлари куйдириб кул
килиб ташламасмикин?!”

Ошхонада, аллақачон ўчиб қолган ўчоқ бошида ло-
чиндан беркинган какликдай титраб, қақшаб ўтирарди
келинчақ.

*Ҳолига қўймаган, эрмакка қийнаган,
Уятни билмаган, ўйин қиб ўйнаган,
Бир ширин, бир қизиқ эртақлар сўйлаган
Тақдирини ёзғирарди келинчақ.*

*Гоҳида ўкситиб, гоҳида сийлаган,
Йўрғанинг ёлига суяниб, бўйлаган,
Йўлида йўлбарсдай кўз узмай пойлаган
Тақдирига ёлворарди келинчақ.*

*На ўйнади, ўзгинаси, хаёл қайда, ҳуш қайда?
На ўйларди, ўзгинаси, хаёл қайда, ҳуш қайда?
На кўрқарди, ўзгинаси, хаёл қайда, ҳуш қайда?
На йиғларди, ўзгинаси, хаёл қайда, ҳуш қайда?
Шу рангин гўшада турармиди келинчақ,
Чироқсиз уйчада юрармиди келинчақ,*

*Бир товоқ сув ичра сузармиди келинчақ,
Оҳ, билмасди... Оҳ, билмасди... Оҳ, билмасди...*

*Бир ғаройиб туш кўрарди келинчақ,
Кўрган тушин хуш кўрарди келинчақ.
Ошхонада битта бўлиб, қирқта бўлиб,
Ҳушли, беҳуш ўтирарди келинчақ.*

Не бир суронли талошларни кўрган пойгали май-
донлар, ёлида шамол эсган арғумоқни қўмсагандек,
ботирнинг бағрини қўмсар эди келинчақ...

Орадан қанча вақт ўтгани ёдида йўқ. Кўзгинаси
фақат шу эшик тирқишидан кўринган бир тасма ола-
ми кўради. Бу оламда бир алп йигит ёлғиз яшайди.
Унинг қиладиган иши эрта-ю кеч бир кўк отни қашлаб
ёпишдан иборат. Шўрлик от қозиғида айланишдан ҳам,
ағанашдан ҳам аллақачон зериккан. Ҳар замонда эга-
сига “буни нима жин чалди” дегандек ҳайрон бўлиб
қараб кўяди.

– Вой, ўлмасам! Қарамаган жойим қомади. Нима
қиб ўтирибсан бу ерда?! – Қайнона келинчақнинг кўл-
ларини ушлаб кўради. – Музлаб қопсан-ку, болагинам!
Ё бир нимадан кўрқингми? Нимага жимсан, ё тилдан
қолдингми?! Ё бирор жойинг оғрияптими? Мунга бир
гап бўған-ов. Ҳооӣ, тур жойингнан дияппан! Уйга ки-
риб, исиниб ол. Ўтиришини қара, музлаб! Юр деяппан
сенга! – Келин қайнонасининг соясига беркиниб, бир
амаллаб ўтиб олди. Акс ҳолда то қиш чиққунча қолиб
кетармиди шу ошхонада.

Келин чимилдиқнинг ортига ўтиб, тўшакка ўзини
отди, юзини ёстиққа босди. “Оҳ, бу ёстиқлар...” Ашур-
гул уларни не бир орзулар билан, юрагида тугён урган
ишққа ташна туйғулар рангини ипак толаларидан тан-
лаб олиб, бирин-бирин тиккан эди, юрагида борини шу
ёстиқларга ипак билан битган эди, аммо...

Баданига кирган титроқ сира босилмасди. Боя
кўзлари учрашган чоғда юрагида нимадир узилди, ни-
мадир абадул абад тугилди. Нимадир ўша заҳоти туга-
ди, нимадир ўша заҳоти бошланди. Нимадир лип этиб
ўчди, нимадир ярқ этиб ёнди...

Йўрғанинг ёлига кўлларини ташлаб, унга ҳайрат
аралаш тикилиб турган йигитнинг суврати нигоҳларига
жойлашиб олиб, бор оламини тўсиб кўйди. Кўз ёшлар-
и ёстиқни жиққа ҳўл қилди. Бунча кўп, бунча қайноқ
бўлмаса улар!

Уни ким ранжитди ўзи? Келинчақка қандай ситам
ўтди? Юрагидаги сирли оғриқ недан бошланди? Келин-
чақ ҳозир бу ҳақда ўйламасди, бошқа нарсалар ҳақида
ҳам ўйлай олмасди. Кўзларини очса ҳам, юмса ҳам
ўшани – от ёлига суяниб қараб турган йигитни кўрарди,
холос. Қоида-ю йўриғларга, ўлчовлар-у ҳадларга тўла
бу оламда на бирор собит қоида, на бир муайян ўлчов,
на бир чегара қолмади. Чимилдиқдан бошланиб, кўк
Йўрғанинг қозиғи бошида тугаган узундан узун, ўтиб
бўлмас, етиб бўлмас йўл қолди, холос.

Бозортўбага қуоқ тун чўқди. Қариндошнинг тўйида
хизмат қилгани эрталаб кетган куёв оёқда туролмай-
диган маст бўлиб қайтди. Ана, чимилдиқдан анча на-
рида ухлаб ётибди. Этигиниям тортолмапти, тўниниям
ечмапти, бояқиш. Уйқусида ғудраниб сўкиниб кўяди...

Юлдузи юлдузига тўғри келмаса, қийин экан.
Ашургулнинг кўз ёшлари армонларига қўшилиб, рос-
мана жилға бўлиб оқа бошлади.

Боя отини ёпаётган йигитнинг мардона сувратини
шу ўтган тўққиз кундан бери юзига қиё боқмаган куёв-

га қиёслаб кўриб, тақдир ўзини нечоғли камситганини бор бўйича англади ва алам билан изиллаб йўғлаб юборди.

Қайчилининг хўрозлари туннинг ярим бўлганидан, йўл юриб, қизиб келган бедовлар совиб, тобга келганидан, суғориб, емини иладиган вақт бўлганидан хабар бериб, басма-бас қичқира бошлади.

Узоқ йўлдан ҳориб келган от бирдан суғорилса, бўғинларига сув тушиб, ишдан чиқади. Зийрак отпазлар бунга хўб билади: кам деса, тўрт-беш соат совигандан кейин суғориб, емини илади. Отнинг совиганини туёғини ушлаб кўриб, аниқлашади. Тобига келмаган отнинг туёқлари қизиб туради.

Ашургул ҳануз ёстиғини қучоқлаб йўғлаб ётибди. Уни юпатадиган куёв эса оёғидан этигиниям ечмай, печ ёнида пинакка кетган.

Ана, келинчакнинг кўз ёшлари чимилдиқнинг ортига сиғмай қолди. Тошиб чиқиб, қайгадир йўл олди. Ё фалак! Ашургулнинг кўз ёшлари қаёққа бораётир?!

Ана, қўноқлар отларини суғоргани дарё томонга етаклаб кетишди. Келинчакнинг кўзларидан бошланган жилғача ҳожари гилам устидан сирғалиб ўтиб, печ ёнида бир ўзи бир дунё бўлиб ухлаб ётган куёвга тўқинди, сесканиб, бурилди. Демак, излагани бу эмас. Куёвнинг бош тарафидан айланиб ўтиб, деразанинг тагидаги, сичқон кавлаган чуқурчага оқиб туша бошлади...

Ана, қўноқлар отларини суғориб қайтишди. Улар тўрвалардаги, олдиндан тайёрлаб қўйилган емни отларга беришиб, бирин-кетин уйга киришмоқда.

Ашургул ўн тўрт отнинг ичидан Йўрғанинг дупурини таниб олди. Ана, полвон отидан сакраб тушди. Ана, у отини боғлаб, уйга томон юраётир. Айвон устунига осиглик турган тўрвани олиб, изига қайтди. Ана, у тўрвани от бошига илди ва энди уйга қайтиши керак. Аммо...

Келинчак Шодининг гурс-гурс қадам товушини бошқаларнинг тапир-тупури ичидан бехато таниб турарди.

Полвон негадир кечикди. У йўларо негадир тўхтаб қолганди. Нега? Айвонга у ҳаммадан кейин келди. Йўрға ҳам емини энг охирида олди. Нега?! Келинчакнинг юраги тўрға тушган какликдек питирлай кетди.

Шоди қозик томон оқиб келаётган мўъжазгина жилғани кўриб, ҳайрон бўлди.

– Ажабо, бу нечук сув бўлди? Нега бунчалик ингичка? – Уйга ботиб, бир зум турди-да қўлини сувга ботириб кўрди. Бу нимаси?! Сув панжаларини жизза куйдирди. Куйган унинг панжаларимикин? Унда нега юраги шиғиллаб кетди?

Полвон қизиқсиниб, жилғанинг ўзанига қаради. Жилғача деразанинг шундай тагидан бошланиб, Йўрғанинг қозиғи ёнида тугаганди.

– Қизиқ, бу қандай синоат бўлди. Наҳот, уй ичидан булоқ чиққан бўса!? – Полвон аста-аста юриб, деразага яқинлашди. Пардаси суриб қўйилган дераздан ичкарига мўралади. Янги тушган келиннинг оҳорли сепи ёйиб ташланган рангин бир хона. Жилға уй тўрига тутилган адрас чимилдиқнинг тагидан сизиб чиқиб, уйни тўлдириб тўшалган ҳожари гиламнинг устидан оқиб ўтиб, дераза тагидаги сичқоннинг инига тушиб ётарди.

Қизиқ, бу жилғача нега гиламга сингиб кетмаган? Нега ташқарига чиққунча совиб қолмаган? Нега у бошқа ёққа бурилмай, тўғри бориб, Йўрғанинг қозиғи тагига сингиб ётибди? Полвоннинг боши қотиб қолди.

Ажабо, чимилдиқ ортида нима бўлаётганикин-а? Нега жилғача сира тўхтамайди? Булоқ чиққан бўлса-я? Аммо, жуда қайноқ-ку? Дарвоқе, у ерда ҳалиги куралай кўз келинчак бўлиши керак-ку! Ҳали келинчак куйиб қолган бўлса-я? Жуда чатоқ иш бўлди-да!...

Полвоннинг дераза олдида қанча тургани ёдида йўқ. Бир маҳал ёнига ундан хавотирланган отаси – Бекмурод Нурум келди.

– Ҳа болам, намуноча ҳаяллаб қолдинг?

– Узим, бир тоза ҳаводан нафас олайин дедим.

Қизиқ, отаси ҳалиги жилғачанинг шундай ёқасида турарди-ку, аммо уни кўрмасди.

– Ё отингга бир гап бўлдими, болам?

– Йў-ўқ, от емини яхши олаётир, димоғи чоғ. Шу Намознинг гурунгидан озроқ чарчадим, чоғи. Уйга киргим кемаётир. Сиз кириб, ухлайберинг, ота. Мен ҳоов газаларга бориб, бир айланиб келайин. Кейин кириб ухларман.

– Бу қишлоқнинг ити қопқир келади. Қўлингга бир таёқ олиб ол. Эртан кўпқари. Уйкуга қонмасанг, қўлингга улоқ турмай қолади, болам. Кўп ҳаяллама, – деб чол кириб кетди.

Полвон яна жилғага қаради. Жилғанинг суви бир оз кўпайгандек, буғига қараганда тобора қайнаб боради. У шу жилғанинг сирини ечмагунча кўзига уйку келмаслигини энди аниқ биларди.

“Аммо қандай? Ёлғизмикин? Ёлғиз бўлса-я!? Манави ётган куёв бўлса керак, таррақдай қотиб қопти. Боя тентираклаб ўтиб кетганди... Оббо, одам боласиям шунчалик сулув бўладими! Чиндан сулувмикин, ўзи-а!? Юзини бир кўрсамиди... Бу созда жинни бўп қоламан-ов...”

Полвон яна узоқ турди. Бир маҳал “Борей, нима бўса бўлар!” деб шартта бурилиб, уйга томон йўналди. Мана, у келинчакнинг эшиги олдида турибди. Қишлоқни ғафлат босган, ҳатто, итларниям жағи тинган. Бадалнинг ҳовлисида-ку тик этган сас йўқ.

Полвон қўлини амаллаб кўтариб, эшик тутқичига узатди... Узатди-ю, худди бармоғи куйгандай шартта тортиб олди. Изига қайтиб, йўлдошлари ётган хона эшигига келди... Киргиси келмади. Бир оз туриб, яна келинчакнинг эшигига рўбарў бўлди. Аммо, бу сафар тарадуд чўзилмади: шартта очиб, ичкарига кирди. Бўсағада бир зум тўхтаб, печ ёнида кўндаланг тушиб, ухлаб ётган куёвнинг устидан ҳатлаб ўтди. Мана, у жилғачани тиззасидан кечиб, ўзан бўйлаб йўлга тушди.

Полвон жилға кечиб қанча юрганини эслолмайди. Аммо, жуда олис йўл босгани аниқ. Ишқилиб, келинчак қариб, ҳалиги сунбул ҳидли сочлари оқариб қолмаган бўлсин-да!

Полвон чимилдиқни кўтариб, бамисоли Буюк Цезар машҳур Рим империяси чегарасини бузиб, Рубикон дарёсидан кечиб ўтгани каби бир қадам босди. Келинчак кўз ёшларига фарқ бўлишига бир баҳя қопти: тўшаги билан сув юзида қалқиб сузиб юрибди.

Полвоннинг шул денгизда чўмилгиси келди. Таваккал деди-ю, гўзал келинчакнинг қирғоғи йўқ бағрига шўнғиб кетди.

Келинчак хўрсина-хўрсина, полвоннинг яйловдай кенг кўкрагига азиз бошини қўйди. Ниҳоят, кўнгли ором топгандек кўзлари ўз-ўзидан юмилиб қолди. Улар биргаликда ўша фаройиб қайноқ жилға бошланган чашманинг кўзида фарқ бўлишди.

Жилға шу заҳоти қуриди. Энди бу чашманинг бор сувини бир томчисиниям исроф қилмай, полвон симира

бошлаган эди. Лаблари куйиб қолди, аммо чанқоғини сира босолмасди.

*Бағри бир ён, чўғ кучгандек куяр эди.
Куйса, нима қилсин?
Бул фараҳли оғриқни у суяр эди.
Суйса, нима қилсин?
Бул соғинган оловли бир оғуш эди,
қонолмаса, нима қилсин?
Бу бир хаёл ёки ширин бир туш эди,
билолмаса, нима қилсин?
Шул оғушда тутқун эди, истамаса,
туролмаса нима қилсин?
Тилдан қолган бир гуна эди.
“Қайдаман?” деб сўролмаса, нима қилсин?*

Шул оқшом Бозортўба номли қишлоқни, ҳали айтганимиздек, ғаройиб бир ғафлат босди. Ҳали бир асрдан бери бул овулда одамлар бунчалик қониб ухламаган эди.

*Қуралай кўз Ашургул, кўзларингни яширгин,
Қиё-қиё қарашинг юрагимни шоширди.
Сени деб от ҳайдадим, кўрмадингма, Ашургул?
Дарёингни бойладим, англадингма, Ашургул?*

*Қуралай кўз Ашургул, кўзларингни яширгин.
Жабр қилиб зўрларга, мени ҳаддан оширдинг.*

*Қамчи урдим бедовга, рақиблардан қутул деб.
Кейин эса парининг тузоғига тутил деб.*

*От ҳайдадим ҳаворда, Бойчиборга баробар,
Не зўрлар бор қаторда, мен баридан зўрабор.*

*Қуралай кўз Ашургул, кўзларингни яширгин,
Кирмадима қўйнига, юрагимни қочирдим...*

* * *

Бугун майдон Шодини ўзгача бир хуррамлик билан қарши олди. Бугун у элни тамом ҳайратда қолдирди. Минган оти Қайчилининг ҳаворини кесиб, ўзининг ва суворийнинг шонли тарихидан бутун-бутун саҳифалар ёзаберди. Зап айтувли катта зотларни саралаб, териб олаберди.

Ўша кучоғида куёшни яширган, кўз ёшлари денгизларни тоширган қуралай кўзли келинчак кўз олдидан кетмайди. Ашургулнинг назарига тушайин, қойил қилиб, юрагини ийдирайин, шуйтиб, бағрини бу кечаям тўлдирайин деб, ҳаворда не бир зўрларнинг шавкати-га соя солди. Ўзғир бедовлар ўзолмади, Шодининг оти ўзди. Олгир полвонлар ололмади, Шодининг ўзи олди. Бу кун унинг куни эди. Ахир, мардлар сулувларнинг қўйнида туғилади-ку! Ўтганлар бекорга “Қаллиқ ўйнаган йигитнинг билагида қирқ йўлбарснинг кучи бўлади” деб айтишмаган.

Кўкбулоқлик Зулфиқор бобонинг Оққоли билан тўй эгасининг бош зотини, қўғалик Норқобил чолнинг Катта Кўки билан тўй боланинг бобоси ташлаган зотни, ҳали тириклигидаёқ етти сувлотга афсона бўлган Жўллинг Тулпор Жийрони билан тўйбеканинг зотини, отаси Бекмурод Нурумнинг Катта Тўри номи билан тўдага кирган оти билан “Охири така”ни айирди,

Энди ҳаммасини Шоди олди десак, лоф бўлади. Такаси енгил, зоти жуда тўкин, яъни кўп ташланди. Айирганам айирди, айирмаганам айирди. Аммо, Шоди шу бугун ҳамманинг эсида қолди ва то шу кунгача қайтиб эсидан чиққани йўқ. Юрт ўз алпларини унутмайди. Бугун кўпқари соб бўлди. Намоз Гўл бугун Шоди айирган такани ўнгариб олган, униси у, буниси бу нарсани жузлик қилиб қўшхонага қайтишди. Кўпқаридан бўш қўл билан қайтиш эр йигитга эп эмас.

Қўшхона бугун тағин-да обод бўладиган бўлди. “Охири така”ни кўриб, Қўчқор Бадалам шод бўлиб қолди. Не бир кайвонилар келиб, паст-баланддан гурунг бераётир. Шодининг номи шу кеча ҳаммага ёд бўлди.

Таканинг қовурилган, қайнатилган гўшти билан барқашлар тўлиб келиб, бўш кетаётир. Паловнинг бозори касод бўлиб қолди. Чой устига яна чой ичилаётир. Иликлар ғажилиб, шимилаётир. Бировлар ечинсаям, бада ни терга чўмилаётир. Ҳамманинг димоғи чоғ, гап гапга қўшилаётир, ола чилбирдай эшилаётир. Авжи келган Намоз Гўл дўмбирани калта-калта қайтариб, ҳай-ҳайлаб, тобора очилаётир. Қўноқлар завқи келиб олқишласа, бирда ярим билганича термасиям қўшилаётир.

Бирор бир шеърият ўлчовига тушмаса, тушмас, аммо етганича қўшиб чатаётир, оламда адабий танқидчи деган ғирромлар борлиги билан асло иши йўқ. Бўшалган айғирдай олди нишаб келса, бир қамчи, ярим қамчи йўртаётир. Ҳавасмандларнинг мудом бўйдоқ юрагини Гўли тушгур, шуйтиб ўртаётир.

*Товлардинг боши ўрама, эчкининг шохи бурама,
Келинойинг-а хумори тортаётир-да, сўрама.*

*Қўй ҳайдайман чоғилга, йигит умрим сабилма?
Сибизикди тортаман, келиной менга қойилма.*

*Шовуллайди сойлари, ухламайди бойлари,
Мунча ойдин бўмаса, қачон ботади ойлари?*

*Туғдонадан йўнсамда, мунчоқ оссам бўйнига,
Қулон отиб келсамда, кириб борсам қўйнига.*

*Намоз дейди, давримди сурсам дейман-да,
ёронлар.
Оличадай лабидан-ай сўрсам дейман-да,
ёронлар.*

– Бўлди қил-э, Намозжон, отлар яхлаб қолди. Э, келинойиям бошингда қосин, элнинг эсини кеткиздинг-ку! Йигитлар, отларди суғориб, емини илинглари. Эртага катта кўпқари, дам олайлик, – деб Бойсин кайвони тўхтатмаса, Гўлнинг ҳали маст бўлган нордек бўкирадиган шашти бор.

– Ўв, Бойсин ака, шаштимди бежой қайирдингиз-да. Ажабтовур, болаларча соддалиги сабаб “Гўл” лақабини олган бу девқомат йигитнинг Худо берган хунарлари кўп эди. Қайси даврага кирса, гуллатиб, одамларнинг ичагини узиб, тўполон билан шўх гурунг бериб кетаверар эди. Агар гапириб чарчаса, булбулларни йиғлатиб, сибизғани тортар эди, сибизғадан лаби толса, гумбуллатиб дўмбирасини чертарди. Агар тошиб завқи келса, ҳалигиндай тўқсонга кирган чолниям яшартирадиган гулгун термаларни чапараста қалаштириб кетабергувчи эди.

Кўпқарида эса энди Шодига ўхшаб элни қойил қолдириб от ҳайдамаган бўлса ҳам, ҳар тўйдан икки-уч такани айириб, ҳақини олиб юргувчи эди. Энг муҳими, унинг ҳамма жойда бошқалар боса олмайдиган, муқим ўз ўрни бор.

Хизматга кетган куёв бул оқшом уйга бутунлай қайтмади. Бугун роппа-роса ўн кунлик келинчакнинг чимилдиқ ортида музлаб кутиб ўтириши унинг хаёлига ҳам келмади.

Шоди полвон эса, дами ичида, дардини бировга айтолмайди. Йўлдошларини ангизлатиб, шартта туриб кетолмайди. “Бас қил-да энди!” дейин деса, Гўлнинг раъйдан ўтолмайди. Буёғи бўронда қолган мусичадай мунғайиб ўтиришини эсласа, Ашургулданам кечолмайди: икки жаҳоннинг овораси, еган-ичганининг таъмини билмай ўтирипти.

Ниҳоят, бедовлар бу кеча бир оз кечиккан емларини олишди. Ошуфта қалбларни висолга қақирабериб, чарчаган қишлоқнинг оққўнгил хўрозлари ҳам, Намоз Гўлдан кейин полвонни гўшангага кузатиб қўйишиб, хотиржам уйкуга кетишди.

Чобоғон халқи беғам келади: ухласа, кетини кесиб кетса ҳам сезмай, қотиб ухлайди. Шундай икки газ нарида, девор ортида тонг билан қувлашган, дунёдаги энг ширин суҳбатдан бебахра ухлашмоқда, бояқишлар...

Ашургул атиргул ифорларини таратиб, ошиқ булбулни сайратиб, полвонининг жисмини яйратиб, гулпечакдек чирмашиб кетди. Ер билан Осмон туташиб, парку оғушга айланди. Полвоннинг нор билаги келинчакнинг чилвир сочларига бойланди. Ҳарчанд уринмасин, Шоди бу тугунни то тонг отгунча ечолмади...

Эртасига яқинда хотини ўғил туққан, Ўранинг номдор чобогони Нор қайчилининг тўйи бошланди. Бир ой бурун овозаси етти сувлотга кетган эди. “– Ол-ҳа! Нор қайчилининг онаси яхши кунимга ярар деб асраб юрган бир кийимлик амири банотини шу тўйнинг кўпқарисига бош зот қилиб ташлар эмиш! Бул банот вақти-замонида маликалар мурсак тиктирадиган тоза ипақдан тўқилган; қўшга солсанг, етти рангда товланар эмиш. Бир оти пошшойи, яна бир оти эса, “товуси” банот эмиш...”

Шодининг тушига ҳар кеча шу банот кириб чиқади... Айирса-да, Ашургулга мурсак қилиб кийдирса... Кийдирса-да, меҳрини тоза ийдирса. Кийдирса-да, оти келинни қўйдирса! Кейин қўйнига кириб, тонг отгунча суйса, суйдирса...

Кўпқари бошланди. Чиндан ҳам энг аввал ўша зот – банот ташланди. Қир-адирни отлар дупури тутди.

Эл бир қизиққандан кейин ҳоврини босиши кўп қийин. Шул банотнинг дастидан не бир бедовларнинг бели, не бир алпларнинг қўли толди. Олти ой боқилган беш ёшли манғи таканинг кам деганда бир ботмон юки бор. Нимагаки чобоғонлар кўтариб, эгарга тортиш нари турсин, бир ағдариб ташлашгаям зор.

– Қар-а, чаккагир, улоқ Абилаз полвонда кетди-и-и! Ийрисувлик пахлавон – Абилаз такани тақимлаб, отнинг соврисига қамчини қор-ёмғирдек ёғдириб, ҳай-ҳайлаб сурдовда кетиб бораётир. Жонивор Тарлон жон сотиб, тўдани ёриб бораётир. Туёқ туёқдан қолмайди, чеккада озод кетиб бораётган чаккагирлар олдини ўраб, қайта-қайта қўшилаётир.

Абилаз отининг қутула олмаслигига кўзи етди чоғи, шашт билан кетиб бораётган отни бир тортишда жойида таққа тўхтатиб, изига қайирди-да, яна қамчига тутди.

Аммо, шашти бир қайтган от қайтиб нафасини ростлагунча, илдам чаккагирлар яқинлашиб келиб, яна ўртага олди. Полвон отни яна икки бор ҳайдаб қайтарди. Аммо от қутула олмади. Абилаз такани ташлаб, тўдандан чиқди.

– Ҳай аттанг-а, Тарлонжон, сенам қари, менам қари. Биздан давр ўтгандай, Шоди полвонга жетгандай.

Кекса полвон бошини оғир-оғир чайқаб, майдондан чиқиб келди.

– Ў-ў бош полвон, берман бир қаранг. Кўриб турдим, уч қайтардингиз. От қутулолмади. Ай, қутулғонда, айирардингиз. Энди қўлингиз қуруқ бўмасин, полвон. Тўшда бир дагарча бор. Оз бўлсаям, кўп ўрнида кўриб, шуни об кетинг. – Ҳа шошманг, янаси бор. Момоси сизди чолимнинг узангидоши деб бир ўнаки чайраклик жипак рўмол берибти. Кампирининг олдига юзи қизариб борсин деган-да.

– Эй, сизларни Худо иззат қисин! Келинга қўша-қўша уллар берсин-да, уллари сиз-у биздай эл ора-лаб от човуб журсин! Раҳматлик Қарвондиям Тангри ўз раҳматига олиб, жаннатдан жой ато этсин. Омин, Аллоҳу акбар!

Кекса полвоннинг дуосига турган-ўтирган эл баробар қўшилди. Абилаз полвоннинг полвонлик рутбаси элда шунчалик улуғки, унинг шу тўйга келиб, кўпқарига аралашганини бековуллар ўзларига обрў санаб, кўчқор тортиқ қилишди.

Кўкбулоқлик Зулфиқор Кўчқор оқ ёлли, тулпор сиёқли отни Шодининг олдига ўнглади.

– Шодижон, билмадим, беҳабар қолдима, ё бир бошқа сабаб бўлдима, Ибройим дўсинг бу тўйга кемади. Бир терлатмасанг, от ичикиб қолади, болам. Йиғинни кўриб турибсан. Бугун қутулса, Оқжол қутулади. Оқжол қутулмаса, ҳеч бир от қутулолмайди...

Ҳеч ким ўз отини кам кўрмайди. Аммо, бу от Ўрада икки тулпор бўлса, бирови, битта бўлса, ўзи эди.

Ўтган асрнинг қирқинчи йилларидан то етмишинчи йилларигача Ўрада Ўрол Кўчқор номи билан юрт сўраган бир раис ўтган. Йилқига насилликка қўямиз деб, ғунонлигида Жиззахнинг от заводидан олиб келган. Айтишларича, ўша от заводининг директори раиснинг дўсти экан ва ўшанда тойларнинг энг сарасини берган экан.

Олтмишинчи йилларнинг охирида йириклаштириш компанияси бошланиб, колхозлар ўрнига совхозлар тузилди. Бу янги хўжаликларга янги раҳбарлар лозим бўлиб, эски раислар отдан туширилди. Шу компанияда раисликдан тушиб, норасмий “элбеги” мақомига ўтган Ўрол Кўчқор шу тойни сурувдан айириб олиб, “тарбия қилсанг”, бир кун келиб юзимизни ёруғ қилади деб, акаси – Зулфиқор Кўчқорга тортиқ қилган экан.

Шу от кейинчалик Оқжол номи билан машҳур бўлди. То ўлгунча тилдан тушмай, майдондан чиқмай ўтиб кетди.

Мана энди у Шоди полвонга ўнгарилди. Шодининг Оқжолни миниб майдонга кирганини кўрган тўда бирдан жунбушга келди.

Кўпқарида тарафлик тартиби бирданига бузилди: ҳар ким ўзи учун жон сотиб, чапараста от ҳайдаётир. Кўзларга такадан бошқа нарса кўринмай қолди. От шиддат билан бир айланиб, тўдани сачратиб юборди ва ниҳоят, така унинг ўзига қолди. Ҳали бошқалар ўзини ўнглаб, қайтиб ёпирилишга улгурмай, Шоди шитоб билан ерга энгашди-ю, такани озод эгарга тортиди.

– А-хайт!

Оқжол така ўзига текканини билиб, учаётган шунқордай силкиниб, турган жойидан яшин шашти билан сакради.

Ана, у тўдани ёриб, ҳаворни адоқлаб бораётир. Қолган чобоғонлар гирдини ўраб бораётир! Кўпқари шу ҳолатда худди баланддан пастга томон кўчиб бораётган қор кўчкисига, ёки жунбушга келган денгиз тўлқинига ўшарди. Оқжол нечоғли ўзғир, Шоди нечоғли кучли бўлмасин, туёқ туёқдан қолмайди. Бугун бу ҳаворга юртининг ўзгирлари келган ва бари, албатта, оламан деб келган.

Шашт билан бир маромда нишаблаб кетаётган тўда дафъатан қалқди. Шоди оёғини узангига тираб, Абилаз полвонга ўшатиб, отнинг жиловини бир тортишда тўхтатди. Тезлаб бораётган тўда бул ҳунарга тайёр эмасди, бариси нишабга эниб кета туриб, қайрилганда вақт ўтганди. Изига бурилиб, ҳаворда юлдуз учгандек ёлғиз бораётган Оқжолни энди қувиб етиб бўлмасди.

– Ҳало-о-ол! – Бековул уч бор ҳайқириб, пошшойи банот учун бошланган сўғишнинг тугаганидан хабар берди. Банот эгасини топди. Аммо унинг асл эгаси кимлигини Шодидан бошқа ҳеч ким билмасди.

Кўпқари айни ярим бўлиб қизиб турган бир пайт бековул от устида елкасига қордек оқ босмани елвагай ташлаб олди-да, тўдани бир айланиб ҳаммага кўрсатди.

– Ў, халойиқ! Мана шу босмани кўрдингизми?

– Кўрдик! Кўрдик! Ай, ўзиям менинг елкама ярашамми дейман-да...

– Кўрган бўсангиз, билинг: вақти-замонида мундай босмани элнинг беклари кийган. Фақир-фуқародан айрилиб кўришиб туриш учун шундай оқ ва шундай чин устасининг қўлидан чиққан босма кийишган. Тўй бошининг деновлик жузларга тушиб кетган аммаси жиянимнинг тўйига деб атаб тўқиб кепти. Ўриши оқ туянинг жунидан, арқови жайдари қўйдинг жунидан. Нархи бир қулунли биянинг нархиданам баланд юради. Айирсанг-да, елканга тайлаб борсанг, хотининг танимай қолади. Балки эшон келдими деб узангингни тавоб қилар. Ҳайда, қариндош! Ўнгол аммаси обкеган шул оқ босмани тайлайман!

Ҳали бековулнинг гапи оғзида, тўда бирдан бузилиб, бир томонга сурилиб жўнади. Демак, кимдир такани ердан кўтарган.

– Беркит, Намоз!

– Ўмганингни кўта-ар, Намоз!

– Тақимни ошир, энағар, Гўл! Нимага энди кўргандай бўласан?!

– Жилловди бўшат, юрагинг ёрилғир!

Намоз такани қўшқўллаб ушлаб, қамчини кўндаланг тишлаб, ўзича бир нималар деб гўлдираб бораётир. Остида ўзининг Кўк Дўлтаси. Олди очилаберганди, от ўзини ростлаб, қўлтиғини ёза бошлади. Тўда орқада қолди. Энди уни бедовнинг сарасини минган йигирматача чаккагирлар ўраб бораётир. Бир маҳал Мўмин Кўк лақабли амакиси йўл кўрсатди.

– Намоз, отингди яккажилов қиб, изига қайтар! Бўлмаса, қутулолмайсан!

Шу бир нимани биледи деб ўйлади, чоғи, Намоз Гўл такани бир қўллаб ушлаб, бир қўли билан отнинг жиловини тортиди.

– Эҳ, аттанг!

Така шўп этиб тушиб кетди. Гўл бошига муштлаб, овозининг борича амакиси Мўмин Кўкни чапанилаб сўкканча тўдадан чиқиб келди.

– Ҳе, Мўмин-а! Гўл бўмасам, сенинг гапинга юраманми?! Энағар, умрингда таканинг пойчасидан ушламаган, сенга ким қўйибди бировга маслаҳат бермақди!?

– Гўл, айбни ҳеч ўзингдан кўрмайсан-а. Ана, Шоди қайтариб, айирди-ку!

– Шодиминан мен бараварми? Оқжолминан Кўк Дўлта тенгми?

Амакисини аямай сўкаётган Намоз аста-секин тинчиди. Тўсатдан ҳаворда оламда йўқ бир дилрабо оҳанг таралди. Бу оҳанг шу қадар қутилмаган ва шу қадар хуш эдики, жон битган завқ-у ҳайратдан донг қотиб қолди.

Намоз Гўл чўккан кўнглини хушлаш учун қўйнидан сибизғасини чиқариб, чала бошлаган эди. Гўл сибизғасини чалмасин, чалса, кўкдаги қушлар ҳам парвоздан тўхтади, учиб бораётган турналар қарвони осмонда доира ясаб айланиб қолади. Худо унга шундай бир нодир хунар берган эди.

Аввал четда турган томошабинлар, кейин чобоғонлар ҳам чуқурда ётган такани ташлаб, Гўлнинг гирдига йиғила бошлади. Орадан ўн дақиқа ўтмай, така ҳаворда эгасиз қолди.

Эгаси сибизғасини эшитганнинг эсини олиб жўшиб чалаётир, оти секин-секин юриб бораётир... Бора-бора от жойида туриб қолди. Бир маҳал Гўл оёғини узангига тираб, қаддини ростлади. Бошини баланд кўтариб, кўкка қараб авж билан тагин бир пас чалди. Кўпқари ҳамманинг эсидан чиқди.

Бир маҳал Гўл аста-секин ерга энгаша бошлади. Ана, у отнинг ёлига ётиб чалаётир. Одамлар бу бошқа бир усул кўрсатса керак деб, жон қулоғи билан тинглаётир.

Ана, Гўл энди отнинг бағрига томон энгаша бошлади ва бутунлай кўринмай қолди. Аммо, сибизғаси сайрашдан бир зум ҳам тингани йўқ... Шу пайт тўдадан:

– Ў, қара, халойиқ! Гўл такани обқочиб бораётир! – деган аламли ҳайқирик келди ва бирдан сибизғанинг уни ўчди.

– Эҳ, энағар Гўл, ростданам такани ўғирлаб кетипти-ку!

– Қув-э, найрангчини! Ҳа, сенинг сибизғанинги...

Аммо, вақт ўтган эди. Намоз Гўл тўдадан озод чиқиб, қаддини ростлаб, такани тақимига босиб, кўк-сини Ўранинг шамолига тутиб, Кўк Дўлтанинг устида бир жаҳон бўлиб кетиб бораётир.

– Ҳалол! Отанга ош бер, Намоз, ҳалолладинг.

Бековул хо-холоб кулиб, ёнига келди-да, оқ босмани елкасига ёпди.

– Кўп ишларди кўриб эдим, аммо, бу қилиқди энди кўришим. Шунча элни кундуз куни алдади, баччағар. Тагин Гўл эмиш. Ол босмани, Намоз.

Ана энди Намознинг авж қилишини кўринг. Босмани ҳалоллади. Ҳали бошқа зот айтилгани йўқ. Гўл кўпқарини куй билан тўхтатди. Сибизғасининг жингала-жингала оҳанглари бутун оламни тўлдирди.

Бир маҳал тўй эгаси от чопиб келиб, Гўлнинг елкасига бир беқасам тўн ёпди. Изидан қўғирчоқдек безатилган саман тойчоқ минган тўйбола келиб, чаккасига ўн сум пул қистириб кетди...

Бул оқшом базми жамшид қизигандан қизиди. Гўл кеча чала қолган ҳунарлариниям шул оқшом кўрсатди.

Дўмбирани кўлига олиб, аввалига бир майдон жўшиб чертди. Роса қизишиб олгандан кейин кам-кам терма бошлади.

Вақт алламаҳал бўп кетди, отларни суғориб, емини беришгач, Гўлнинг авжи келди. Уйнинг орқасидаги ҳаворга чиқиб, сибизғасини тортиб қўяберганда ён-атрофдаги кўни-қўшнилари уйларидаги кўноқлари, бола-бақраси билан йиғилиб келишди.

Тўйхона у ёқда қолиб, Бадалнинг уйида саҳаргача тантана бўлди. Саҳарга боравериб, Гўл чарчади. Мухлисларига жавоб бериб, худди эртага урушга кетадигандай, ҳар бири билан алоҳида хайр-хуш қилиб, уйга кирди ва донг қотиб ухлаб қолди. Гўл ўзининг бугунги зафарини шу тарзда қутуриб, нишонлади.

Бу кеча Шодининг ҳам, Ашургулнинг ҳам истагани бўлмади. Аксига олгандек бугун гўшангага куёв тўра эгалик қилди, лекин узоқ қолмади.

– Эн-а! Ў, эна!

Куёв чимилдиқ ортидан чопиб чиқиб, энасини чақираётди. Куёвнинг таҳликали товуши ҳаммани хушёр торттирди. Ҳаммадан ҳам рашк ўтида ўртаниб ўтирган Шоди кўпроқ хавотирга тушди. “Нима гап бўлди-кин? Тинчликмикин ишқилиб!... Ашургулга бир нима бўлгандай-да...”

Бир маҳал кўноқлар ўтирган уйга мунғайиб қайнона кириб келди.

– Бойсин ака, овзингизда калимангиз бор. Барака топинг, акажон, шу келинимга бир дам сув қиб беринг. Ичим-ча, ичим деб чиянак бўлаётир. Шунга кирна киргандай.

Бойсин бобо бир пиёла сувга дам солиб берди. Момо сувни олиб, раҳмат айтиб чиқиб кетди. Ҳарна кўп ўтмай, ҳамма ёқ тинчиди. Худди дам сув таъсир қилгандай. Бир оз ўйлаб кўриб, Шоди мийиғида кулиб кўйди.

Шу кеча висол соғинчидан иккови ҳам худди илон чаққандек уйқу кўрмади. Куёв келиннинг бетоқатлигини ҳалиям кирнага йўйиб, чимилдиқдан чиқиб, печ ёнида ухлаб қолди...

Полвон кўзини очса, кун чошгоҳ бўлибди. Ҳамроҳлари отланишиб, кўпкарига жўнашаётди. Йўрға эгарланган. Бу саҳархез отасининг иши. Аммо, унинг феъли айниди.

"Бир оғиз сўзини олмай кетмайман!"

Шоди қайтиб жойига ётиб олди. Кетдик деб қис-таганларга “Мазам бўмаётир. Кўпкари қизийберсин, кейинроқ борарман” деб баҳона қилди.

Кетишди. Ҳамма, ҳатто, куёв ҳам ғунончасини миниб, кўп яхши ниятлар билан кўпкарига жўнади. Полвон қанча вақт ўтганини билмайди. Кўзи илиниб қолган экан, ниманингдир шарпасидан уйғониб кетди.

Қараса, ўртага дастурхон ёзилган: чойнақда чой, шокосада қорин мой, ёнида иссиқ това нон. Энг муҳими, бошида мушки-анбар таратиб, қийғос очилган атиргулдай дунёсини лолу ҳайрон қаратиб, пешонасини силаб Ашургул ўтирибди...

Ҳаммаси ёдига тушди. Намознинг қилиқлари худди босинқираш каби бир зумда хаёлини тарк этди. Ёстиғининг тагидан ҳалиги машхур ипак банотни олиб, келинчакнинг елкасига ташлади. Ташлади-да, бағрига тортди.

– Вой, кўйиб юборинг, полвон ака, биров кеб қолади!..

Кўпкари яримлайбериб, Шоди етиб борди. Борса, бугун кечагидан ҳам суронлироқ талош бўлаётди.

Кимлар олиб, кимлар қуруқ қолаётир. Шоди шодилигини бугунам кўрсатди: уст-устига тўрт марта зот олди. Кўпкари тарқади...

Ўтган кеча уйқудан қолган кўноқлар бугун аввал оқшомданоқ уйқунинг тараддудини кўришди. Айниқса Намоз Гўлнинг дили хуфтон: кўпкарида ови юришмади. Амаллаб бир нимкала зот айирди. Оқ босма қаёқда-ю, бир битлаган улоқ қаёқда. Дўмбира тобда, сибизға ғилофда қолаберди. Намоз Гўл бугун сибизқининг ўрнига ҳам хуррак тартадиган бўлди...

Қайчилида жон битган ширин ғафлат уйқусига чўмган бир пайтда уч нафар мавжудот бедор эди. Эгарри урилиб, югани тугилган, устига келиннинг бўғчаси бўктарув қилиб ортилган Йўрға, Шоди ва қуралай кўз Ашургул.

Қайчилида соат роса бирга занг урганда, бу ўзгача занг овозини учовидан бошқа ҳеч ким эшитгани йўқ. Ашургул Йўрғанинг соврисига минди...

– А, ҳайт! Биз айирган энг катта зот шу бўлди, – деб Шоди Йўрғанинг бошини кунчиқарни мўлжаллаб буриб, жиловни бўшатди...

*Туннинг бахмал қўйнида ухлаб ётар овуллар,
Қизил камнинг шамоли от ёлида шовуллар.*

*Кўк йўрғанинг тугёғи йўл торини чертади,
Дупира дупир йўрғаси ёзилмайин кетади.*

*Асалдан ҳам тотлидир суйган ёрнинг висоли,
Пиёдадир, отлидир, суйганида хаёли.*

*Ашургулнинг бўйнида мушки-анбар ҳиди бор,
Бахтин топди қўйнидан, Шодининг ҳам диди бор.*

*Қарчиғай қаро бўлур, қаноти ола бўлур,
Юлдузга юлдуз рост келса, айрилмас бало бўлур.*

*От шаштидан андизлар шитирлайди, ёронлар!
Келинчакнинг юраги питирлайди, ёронлар!*

*Элдан ўзган чобоғон кам-кам кўнглин хушлайди,
Ашургулнинг белидан бир тутам қиб ушлайди.*

*Қайчилининг даштини чанга белаб боради,
Савдо тушган бошини ҳар дам силаб боради.*

*Ширин ўйлар сурганда тилга ширин гап келар,
Йўрғанинг соврисига келинчак ажаб келар.*

*Балқиб турар жамоли, париларнинг хилидан,
От устида бурилиб, ғовзалайди белидан.*

*Қиқирласа Ашургул, хуморингни ёзади,
Бамисоли атиргул, мушкидан ақл озади.*

*Жўл танобин тартади, Йўрғани қичаб келди,
Теракliga етгунча йўллари нишаб келди.*

*Чапак чалиб тераклар, овулға жар солишди,
Ашургул чечам келди деб, хўрозлар гал олишди.*

*Ўттиз уйлик овулда ҳурмаган ит қолмади,
Олтмиш йиллик карларам, тонг уйқусин олмади.*

*Тераклида сахардан гур-гума тўй бошланди.
Жуфтлаб сўйиб саркалар, қурга муча ташланди.*

*Қулун миниб, той миниб, бўз болалар келишди.
Кўпқари берасан деб, тол тушгача уришди.*

*Шибоклининг ҳавори тўзон бўлди шу буғун.
Бўз болалар дуп-дуруст полвон бўлди шу буғун.*

– Ў, Панжи, бор мулла Донани чақириб кел. Шолпорини миниб, тезлаб кесин. Аввал бошлаб бу ишди шариятга ўнгламас, бўмайди.

– Тўғри айтасиз, мулла Эшқувват, олдин никоҳ қийиб, жуфтани ҳалоллаб олиш керак.

Шу кунни сахар чоғи Тераклида тўй, Бозортўбада эса, қиёмат қойим бошланди. Қўчқор Бадалнинг кампири аюҳаннос солиб, эшикдан чиқиши билан эл отлипиёда кўчага чиқди, Ана-мана гапнинг тагига етгунча тонг бўзариб отиб қолди. Қочғувчилар қочиб қолди. Олдингиси икки қирдан, кейингиси битта қирдан ошиб қолди.

* * *

– Вой отаси, уйимизни куйдириб кетибди, жигит ўлғир бул Шоди! Вой, энди нима қиламан? Элдинг кўзига қандай қарайман! Қўшхона олмай, мен ўлайин! Така гўши емай, мен ўлайин, энди қаерга бораман! Додимди кимга айтаман!

Шовқин-сурон эрта сахар бошланди.

– Нима гап? Нима тўполон сахарлаб?!

Ҳамма уйқутираб каловланиб юрибди. Ит эгасини танимай чапараста ҳураёттир. Эгаси бекасини танимай, калтак олиб қуваёттир. Уйқуси учган қўноқлар тасир-тусир отланишаёттир. Ҳаммаданам Намоз Гўлга қийин бўлди. Бояқиш шошганидан отни эгарлаёттиб, жаҳанник кўйиш ёдидан чиқиб, яйдоқ отга эгар босиб кўйипти....

– А, савил-а! Шошганда лаббай топилмас деб шуни айтади-да.

Кўзи аланг-жаланг, атрофига қарайди. Ҳали терликка, ҳали дигилга, ҳали босилдириққа югургилайман деб, қадамида суринади. Йўлдошларим кетиб, бир ўзим қўлга тушиб қолмасам гўрга эди деб терга ботиб, уринади. Мана, ниҳоят, отини амаллаб эгарлади-да, ирғиб минди.

– Чув, жонивор, Дўлтажон! Энди ўзинг қутултир-масанг, Шодиси қурғур кеча ўлиб қолди. Не бир қоринли раисларнинг қизлари сочини тараб ўтириб эди, Шодига тегамиз деб, бу гапди эшитиб, бари “тўрам”лаб қолди. Оти тўсатдан жўнай бериб, таққа тўхтади.

– Сени нима жин чалди, Дўлтажон? Нега юргинг келмайди? Нима Шодидай бўб, Бадалдинг ғуножин биясига илиқдингми сенам?

Гўл жон ҳолатда отнинг соврисига қулочлаб қамчи урди. Қамчи жонидан ўтган жонивор Дўлта улочки от эмасми, шашт билан турган жойида сакради... Сакради-ю, ўмбалоқ ошиб йиқилди. Отининг тизгини узилиб, йиқилган Гўл туриб қараса, шошилиндда тизгинни

қозикдан ечишни унутибди. Боғловли турган отга қамчи солган экан, бояқиш.

Дов солиб келган Қайчилининг йигитлари Мансурнинг камида тўп бўлиб, анча вақт қараб туришди-да, қишлоққа оралагани ботинолмай, бир-бирига қарашиб, қайтиб кетишга баҳона излаб, маслаҳат қилишди.

– Изди жетирдик, йигитлар, энди қаердан излаймиз уларди? Момолардинг бўғчасини ахтармаймиз-ку.

– Излаб топдингам дейлик, қолувдорлиқлар шул Ашургулди қайтариб берама, ол деб? Қайтариб бермайди.

– Излаб топдингам дейлик, Ашургулди қайтариб бердиям дейлик, ол, олиб кет деб. Шул Ашургул сенга мингашиб, Қайчилига қайтармикан?

– Мен билувда шул Ашургул сенга мингашиб Қайчилига қайтмайди.

– Излаб топдингам дейлик, қолувдорлиқлар Ашургулди қайтариб бердиям дейлик, ол, олиб кет деб. Шул Ашургул сенга мингашиб Қайчилига қайтибам борсин дейлик. Полвоннинг яйловдай кўйини кўрган шул Ашургул Бадалдинг улига хотин бўлармикан?

– Бўлмайди.... шул Ашургул хотин бўлмайди.

– Ке қўй, шул Ашургулнинг йўлида ўлиб кетмайлик, йигитлар.

– Туя кўрдингма?

– Йўга ...Ўрани тити-пити қилиб қидирдик, Қолувдорда изини йитирдик. Отлардинг бекордан-бекор ичини куйдирдик.

– Ўзини-чи?

– Йў-ўқ. Изи йўқнинг ўзи йўқ. Изини йитирдик.

– Қайтамизми бўлмаса?

– Бўмаса, нима қиламиз? Бўган гапди элга бориб айтамиз.

* * *

Кун пешинга қойим бўлганда Тошбулоқнинг газасидан бирин-кетин отлиқлар ошиб туша бошлади.

– Ана, келишаёттир, эгачилар!

– Сана қани, газадан нечов ошди?

– Еттов, саккиз, тўққиз, ўн, ўн бир, ўн икки...Бирови кўринмайди-ку!

– Қайси бири йўқ?

– Қаторда Намоз аканинг Дўлтаси кўринмайди.

Аёллар жон ҳалак, эрларига алағда...

– Ҳайла, орқада экан, келаёттир, Намоз ака!

Мулла Эшқувват шовқинни эшитиб, ташқарига чиқди.

– Ҳа, ана, буларам келишди. Энди йигитлар, тўйни қайтадан бошлаймиз. Ҳов келинлар, тур баринг! Атаган, байлаганингни ўртага ташла. Йигитлар омон-эсон келишди. Бу жуда катта давлат. Худо буларди тағин қайтариб қўйиларингга солди.

Ростданам тўй қайтадан бошланиб, то ярим тунгача давом этди. Бекмурод Нурумнинг саркалари сўйилиб битди, йигитлар энди ўйлаб ўтирмай, Оллокул чолнинг кўрасига киришди. Эгаси беҳабар, етти сарка изма-из сўйилиб, бири тандирда, бири қозонда пишиб, яхши кунга яради.

КУНИ БИЗГА ҚОЛГАН БАЙРОҚ

Бу воқеани айтиб берсамми, йўқми ё тарихий обидаларимизга ҳурматимиз катта, осори атиқаларимизни ниҳоятда эъзозлаймиз деганимиз билан аслида, аҳволимиз шундай деб ўқиниб юр-вериш керакми деган иштибоҳларга бораман. Йўқ, айтмасам бўлмас экан, энди фойдаси йўқдир, лекин кўпчилик билиб қўйгани яхши. Кейин, яна балки, шояд деган умидлар ҳам тарк этмайди.

Тўқсон саккиз ё тўқсон тўққизинчи йили, “Ўзлик” кўрсатуви авжида пайтлари исми ҳам эскичасига, ҳам янгичасига чиройли бир Гулпошша деган аёл телефон қилди. Фамилияси Эргашхўжаева экан. Шунга қараб негадир тагли-тугли оиладан, камида хўжалардан деган фикр келди хаёлимга, бу ҳам бежизга эмас экан. Аёл келди, рисоладагидек бежирим кийинган, жиддий, ўқимишли экани ўзини тутишидан ҳам билиниб турибди, Дипломатия ва халқаро иқтисодий муносабатлар университетида ишлайди ва ҳақиқатан ҳам томири Жанубий Қозоғистоннинг Сайрам қишлоғида ётган азизу авлиёларга бориб тақалар экан. Албатта, аждоди репрессияга учраган ва албатта, қатағон ҳақидаги навбатдаги кўргуликларни эшитаман деб ўйладим...

Йўқ, Гулпошша опа тамомила бошқа гапни кўтариб келибди ва бу гап бошда менга ривоятга ўхшаб туюлди: соҳибқирон Амир Темур буюк мутасаввуф Аҳмад Яссавий бобокалонимиз қабри устига ёпган табаррук байроқ бугунгача асраб келиниб, ҳозир ҳам бир яхши одамлар қўлида сақланаётган эмиш. Ана холос, дедим ичимда. Жуда ишонгим келди, лекин ичимда шубҳа бор. Эсласангиз, ўша пайтлари башоратчию экстрасенслар сафи селги-маган, ҳаммасида камида биттадан каромат бор, Тошкентда тинчиган миш-миш Фарғонадан чиқиб турар эди. Опа шунақа бир таъсирчан ривоятни эшитган, ривоят Амир Темур ва Аҳмад Яссавийга тааллуқли бўлгани учун жуда ишонгиси келган ва ўйлаб-ўйлаб ишонган ҳам деб ўйладим. Бошда унинг гапларини ана шундай шубҳа-гумонлар кўчасига кириб-чиқиб эшитдим. Илм одамлари орасида соддалари камми, кейин, олти юз йилдан бери не-не осори атиқалар хоку туроб бўлиб кетди-ю, Амир Темур бобомиз Аҳмад Яссавий қабри устига ёпган байроқ тилла толадан тўқилган бўлса-да,

ҳалигача омон қолар эканми, хуллас, ишониш ҳам қийин-да. Лекин Гулпошша опа бу байроқ ўз аждодларида сақланган ва ҳозир ҳам бор, деяпти! Опанинг гаплари мўъжизага тортиб кетади-ю, лекин тарих тубидан чиқиб келяпти, аввалбошдаги шубҳаларим энди ҳайратга айланди: бордию ривоят эмас, рост бўлиб чиқса-чи!

Опа сувратини ҳам олиб келганман, деди, видеотасвирда! Ана, энди ҳақиқатан ҳам мўъжизани кўргандек ВХС тасмасига туширилган тасвирларни кўриб олдим. Йўқ, бу уруш ялови, ҳарбий байроқ эмас, жуда катта учбурчак, икки киши икки учидан тортиб турибди, шунга қараганда тенг томонлари икки метрча чиқади, ўртаси нимадир кўк-яшил материал, ғиж-ғиж арабча матнга тўла ҳошияси йигирма сантиметрлар келади. Бу нимадир диний, тариқат мақоми акс этган байроқ, шунинг учун безаксиз. Зиёратларга борган жойларимда азизу авлиёларнинг марқадига ёпилган сўзана, гулдор чойшаб, гиламчаларни кўрганман, баъзилари жуда эски, лекин бунақа байроққа дуч келмаганман. Ўзим варақлаб кўрган тарих китобларидаги суратлар, альбомларда ҳам бунақасига кўзим тушмаган. Бу байроқ ноёб эди: матоси ўша даврлар Каъба устига ёпилган бахмалнинг бир бўлаги экан. Энди табиийки, жуда эскириб кетган.

Йўқ, бунга ҳозир кўрсатмаймиз, унга бошқаларнинг эътибори тушмасдан олиб келамиз, кейин бамаслаҳат бир йўли топилар. Ҳозир у бошқа давлатнинг мулки, жория қилсак, ўша ернинг ўзидан олиб кетиб қолади, олиб келгандан кейин билдирсак, қайтариб беришни талаб қилади. Аммо уни бу ҳолда ҳам қолдириб бўлмайди. Бугунги кунда янги мустақил давлатлар ўз тарихини яратишга интилиб, ҳақиқий умум тарих кўрпасини ўз устига тортиб ётган давр, айниқса Аҳмад Яссавий бобомиз икки миллатнинг ҳам бирдек табаррук ҳазрати. Кейин Амир Темур бобомиз Яссавий бобомиз қабри устига маҳобатли мақбара тиклаганини, жуда кўп ҳожатмандларнинг кунига ярайдиган баҳайбат дошқозон қуйдирганини тарих китобларидан биламиз, қозон ҳозир ҳам бор, зиёратга борганда кўрганман, ичи тўла содда халқимиз ташлаган хайр-эҳсон пули, бир давр Петербург музейида бўлиб

яна қайтиб келган, лекин у тунч, яъни бронзадан қуйилган, яна минг йиллар туриш беради, аммо қабр устига ёпилган байроқ матодан тикилган, бу мато ҳар қанча пишиқ бўлмасин, олти юз йилдан бери сақланиб келаётгани, бари бир, кўнгилнинг туб-тубида иштибоҳ туғдиради ҳам. Шунинг учун байроқ ҳақида кўрсатув қилишга ҳали бор, деган фикрга бордим. Энг асосийси – байроқнинг ўзини кўриш, иложини қилиб яна Тошкентга олиб келиш (яна деганимнинг тагида кўп гап бор, расамади билан буни ҳам айтаман). Албатта, бекитиқча, билдирмай келтириш керак. Унгача Гулпошша опанинг аждодлари бошига тушган кўргуликларини ёзиб тураман. Ими-жимиди бир ўзим бораман, нима қилиб бўлса ҳам қайтариб олиб келаман! Байроқ жуда азиз, лекин назаримда тақдири омонат эди.

Бир мўъжиза юз берадигандек ва ўзим аралашиб, мушкулотни ечадигандек ишонч уйғонди. Шундай табаррук нарсанинг тақдирига аралашиб бир шарафга эришиш имкониятидек ва бу имконият олдимга келиб тургандек туюлди.

Тўғриси, бориб олиб келаман деган фикрдан кўнглим ёришиб, ёш боладек серҳаяжон бўлиб қолдим. Қаранг-а, шундай табаррук нарсани билдирмай олиб келиш менинг чекимга тушса-я! Худо ол, қулим, дегани шу-да. Аммо у Тошкентга бир келган, сейфда қулфланиб ётиб-ётиб яна қайтиб кетган. Айтсам ишонмайсиз-а? Шундай бўлган! Уни олиб келган отахоннинг гапларига ҳам, байроққа ҳам ишонмаганлар, буни тарих музейига топширинг-да, Сайрамингизга қайтиб кетаверинг, дейишган. Отахоннинг дили озор топиб, байроқни қайтариб олганда, Сайрамига жўнаб юборган. Ишонмайсиз-а? Албатта, ишониш қийин, лекин шундай бўлган.

Байроққа ана шундай муносабат ўйлантиради, одамни кўп нохуш хулосаларга тортиб кетади. Унгача бундай бўлмаган, Туркистон, хусусан Сайрам аҳли бу байроқни Амир Темур бобомиздан мерос деб кўз қорачиғидек сақлаб келган.

Гулпошша опанинг айтишича, бундай бўлган. Соҳибқирон Амир Темур буюк мутасаввуф Аҳмад Яссавий қабри устига макбара тиклагандан сўнг унинг қабри устига бу байроқни ёпган. Байроқ чор Россияси босқинигача қабрга ёпиғли турган, зиёратга келган халқ тавоф қилиб юрган. Ясси – Туркистон шаҳри истило қилинишидан олдин, чор қўшини яқинлашиб қолганидан хавотирга тушиб, байроқни руслар олиб кўяди, деган ўйда уни олиб яширганлар, қаерда, кимдалигини оғзига маҳкам, хос одамларгина билган. Тўғри қилинган, чунки руслар келгандан кейин Яссавий бобомизга тегишли ҳамма нарса хатга олиниб олиб кетилган. Билмаган одамга кўримсиз туюладиган байроқнинг тақдири аянчли бўлиши турган гап эди. Дошқозонни биласиз, тортиб олиниб, Петербургда олиб кетилган. Руслар олиб кетган ашёларнинг икки жилдлик альбоми Қозоғистонда нашр этилган, улар орасида, табиийки, байроқ тасвири йўқ. Шунга қараганда, байроқ Туркистонга руслар кирмасидан олдин олиб яширилган. Шу билан авлодма-авлод, сандиқма сандиқ ўтиб келаверган.

Мустақилликдан кейин ҳам байроқдан ажралиш хавфи сақланиб, яна сир тутилган, қабрга, ўз жойига ёпсак, давлат олиб қўйиши, пойтахтдаги бирон музейга бериши ва музейларнинг бу аҳволида шу билан бадар кетиши мумкин деган хавотирда. Бу орада Тошкентда Амир Темур музейи қурилади. Шу билан Туркистон аҳлининг кўнглида умид ҳам кўтарилади: ана энди байроқнинг ўрни топилди – Амир Темур бобомиз ёпган байроқ унинг музейида туриши керак!

Байроқ очиқланади, оқсоқолларга маслаҳат солинади: уни ўзимиз бундай сақлаб туролмаймиз, Тошкентга олиб бориб, соҳибқирон бобомиз музейига берайлик, унинг шунча вақт сандиқларда бекиниб ётгани етар, энди бутун ўзбек халқи кўрсин, фахрлансин. Бу маслаҳат ҳаммага маъқул тушади ва охири марта байроқ уйда сақланаётган отахон халқнинг дуоси ва розилигини олиб уни Тошкентга олиб келган...

Отахон байроқни очилажак музейга келтирган ва бу соҳибқирон Амир Темурнинг байроғи деб, унинг тарихини айтиб берган, буни музейга қўйсангиз-да, эвазига битта гилам берсангиз, мен гиламни олиб бориб масжидимизга, халқнинг пойига тўшасам, деган.

Ана, бюрократиями, илмий шубҳачиликми ё лоқайдликми шу ердан бошланади. Аввалига байроқнинг Амир Темур давридан бери сақланиб келаётганига ишонишмаган ва бу ҳам тўғри туюлади, кейин Амир Темур музейига қўядиган бўлгандан кейин албатта ишончли экспертизадан ўтказиш керак. Гулпошша опанинг югур-югури билан байроқ тарихчи ва бошқа мутахассис олимларга кўрсатилиб, уларнинг жуда қадимий деган хулосаси олинган. Уни экспертизадан ўтказишнинг техник имконияти бўлмаганми, ишқилиб қилинмаган, фақат ҳошия қисмидаги ёзувлар Шарқшунослик институтида кўчириб олиниб, таржима қилинган. Олимлар байроқ тарихи борасида қатъий фикрга келганми, келмаганми, ишқилиб, у ўша пайтлардаги катта бир раҳбар ҳукмига топширилган. Совет комсомолининг шонли юришлари мавзуида докторлик диссертацияси ёқлаган бу раҳбарга байроқ жўн бир эски латта бўлиб туюлганми ё Амир Темур билан Аҳмад Яссавийга тегишли деган гапни оми халқ тўқиган бир чўпчак-да, деб ўйлаганми, ишқилиб, уни икки-уч ой сейфига ташлаб қўйган. Айтишларича, уни Амир Темур музейи залларида намойиш этиладиган осори атиқалар сафига киритмаган ҳам. Балки ишонмагандир, балки иккилангандир, бу ёғини ўзи билади, ишқилиб, бобойга айтинглари, бу нарсасини олиб бориб тарих музейига топширсин-да, Сайрамига кетаверсин, деган. Вассалом, отахонга битта гилам бериш, байроқнинг тарих музейида ҳам экспонат қилиб қўйилиши ҳақида гап бўлмаган. Ҳолбуки, бунақа байроқ на Ўзбекистоннинг, на Марказий Осиё давлатларининг бирон жойида, эҳтимолки бутун ислом оламида йўқлиги ҳақиқат эди. Кейин, халқнинг Аҳмад Яссавийдек улкан диний арбоб, тариқат пирига тегишли ашё ҳақида ривоят тўқиши ҳам ақлга сиғмайди. Умуман бу байроқнинг Тошкентга келиши ва қадр топмай қайтиб кетиши ҳам ақлга сиғмайди.

Бу ёқда қазилмалардан чиқиб қолган ҳар бир ашёни пуфлаб кўзга суртиб ётибмиз, чет эллардан тадқиқотчилар келиб, бир сопол кўза синиғида безак топса, дўписини осмонга отяпти-ю, соҳибқирон бобомизнинг байроғига муносабат шу бўлса! Байроқ нима бўлганда ҳам узоқ тарихда Аҳмад Яссавий қабрига ёпиб келингани билан ҳам табаррук осори атиқа-ку!

“Ўзлик” кўрсатуви от устига миндирган пайтлар, ўзимга ишончим ўзимдан ҳам баланд. Шу ишончимга таяндим, ўша отахонни топаман, у киши қайтиш бўлган бўлса, авлодини топаман, нима қилиб бўлса ҳам байроқни беришга кўндирарман! “Ўзлик”ни гапирётганим бу кўрсатувнинг машҳурлиги байроқ борасидаги музокараю гуфти-гўларда кўп қўл келган.

Гулпошша опанинг аждодлари бошига тушган репрессия кўргуликларини ёзиб олдим-да, эртаси куни кассетани қўлтиқлаб бош вазир ўринбосари Ҳамидулла Кароматов ҳузурига кирдим. У киши бир йиғилишга отланиб турган, гаплашишга вақти йўқ экан, ака, кейинроқ келинг, деди. Кўп вақтингизни олмайман, атиги икки дақиқа, бир нарсага кўз ташлаб беринг, илтимос, деб кассетани кабинет куйисида турган магнитофонга тикдим. Ҳамидулла Кароматов сал диққат бўлиб магнитофонни қўшди ва байроқни кўриб, ҳайрону лол бўлиб қолди: нима бу, бор нарсами? Мен шоша-пиша икки оғиз изоҳ бердим. Бош вазир ўринбосари тарихни яхши биладиган одам, ҳайратга чўмди, бунақасини кўрмаганман, дунё кезиб юрибман, шарқ мамлакатларидаги кўп азиз-авлиёларнинг қабрини зиёрат қилдим, аммо бунақа байроқни кўрмадим, ўзимизда ҳам йўқ, жуда эскилигига қараганда ноёб дурдона, Амир Темур бобомиздан мерос бўлиши бор гапга ўхшайди, биздан олдингилар чатоқ иш қилган экан, қанийди қайтариб олиб келсак, деди. Мен бориб олиб келаман, дедим. Қандай қилиб, чегарадан қандай олиб ўтасиз, деб хавотирланди у киши. Машинанинг ўриндиғига тўшаб, устида ўтириб ўтавераман, қайси чегарачи билиб ўтирибди, бу бир эски латта экан, деб ўтказиб юбораверади, дедим. Бош вазир ўринбосари ўйланиб қолди, маъқул, олиб келолсангиз, зўр иш бўлар эди, лекин тез бориш керак, у ёқнинг ўзи эга чиқмасдан, деди. Бир оз харажати чиқиши мумкин, байроқни сотиб олсам, катта пул сўрашса, дедим, топинг, қайтганингиздан кейин ҳаммасини ўзим қоплаб бераман, деди Ҳамидулла Кароматов.

Шундай қилиб борадиган бўлдим. Хаёлимда ҳар хил ҳисоб-китоб, ҳаммаси тўғри бўладигандек, аммо байроқнинг қадри баландлигини энди билиб, ростдан ҳам катта пул сўрашса-чи? Масалан, минг-икки минг... балки ўн минг доллар берасан деб қолишса, бу ёғи чатоқ. Ана шу чатоқликни ҳал қиламан деб, валломат, фидойи дўстим, “Матбуот тарқатувчи”нинг бош директори Рустам Қосимов олдига бордим. Унга масалани тушунтирган эдим, катта савоб иш экан, хўп десангиз, бирга борамиз, деб қолди. Зўр бўларди, дедим, фақат ёнингизга каттароқ пул олиб олмасиз-да, кўкидан, дедим.

Келишдик-да, эртаси куни эрталаб Рустам аканинг “Эсперо”сида қайдасан Сайрам деб йўлга от-

ландик, Ғишткўприк божхона постига етай деганда чегарадан паспортсиз ўтказмаслиги эсга тушиб, орқага қайтиб, ҳужжатдан камимизни тўлдириб олдик. Ўзимизнинг божхонадан беишқал ўтдик, Қозоғистон божхонаси ҳужжатларни текширди, машинага рухсатномани ичкаридан олмасизлар, деди аскар йигит. Ичкари кирсак, машина учун олти минг тўлашимиз керак экан, зобит йигит, ТВнинг кучи-да, мени таниб қолди, ҳам депутатлик гувоҳномами кўриб, сиздан пул олмайман деб, текинга рухсатнома ёзиб берди. “Эсперо”нинг тумшугини Чимкент йўлига тўғрилаб, газни босдик...

Йўл бўйи биронта “дан”чи кўрмадик, ҳеч ким тўхтатмади. Сайрам йўлига бурилиб, қишлоқлардан оралаб ўтаётганимизда бу ерларнинг нимасидир ғалати туюлди: ҳар бир ҳовлидан жуда узун, ўттиз-қирқ метрлик қувур ё тўғри улама хода кўтарилган. Аввал бу ерларда кўп чақмоқ чақади шекилли, яшинқайтарғичмикан, лекин нимага бунча баланд деб ўйладим. Кейин разм солсам, ҳаммасининг учиди “мўйлови” бор: антенна экан, бари Ўзбекистонга тўғриланган. Борганда сўрадим, бу ердагиларнинг ҳаммаси шунақа узун антенна билан “Ўзбекистон” телеканални тутар экан. Демак, бу ёғидан кўнгил тинч: “Ўзлик”ни кўрадилар, мени кўпчилик танийди.

Тўғри тарих музейига бордик. Олдин ҳам бир келганман. Музей директори Мираҳмад ака ишлаб ўтирган экан. Кўришиб-сўрашиб, байроқни суриштиришга тушдик.

Байроқни отахон Тошкентдан қайтариб олиб боргандан кейин, менда турса бир кор-ҳол бўлиб қолмасин деб, Сайрам тарих музейига, Мираҳмад акага топширган. Орадан вақт ўтиб, чол вафот қилган, байроқ музейда қолган. Яна орадан сал вақт ўтиб, чолнинг яқинлари байроқ ўзимизда турсин, халқ Сайрамда қолиб кетадими деб безовта бўляпти деб, сўраб ўзларига олиб кетган. Кейин яна нимадир бўлиб, нимадир қўйиб, байроқ бир одамнинг қўлига ўтган ва Манкент қишлоғининг тарих музейидан қўним топган. Байроқ ҳозир шу музей деворида осигли экан. Бу гапни эшитиб юрагим тушиб қолай деди: шундай ноёб нарсани қанақасига очикқа осиб қўйишади! Яна қишлоқ музейида!

Бир гапни айтиш керак: Қозоғистондаги кўп ўзбек қишлоқларида тарих музейи бор, уларда ўз тарихини билишга қизиқиш жуда катта. Музейларки мослаштирилган биноларда эмас, кўпи учун алоҳида иморатлар қурилган, кўплаб осори атиқалар йиғилган. Аҳолининг ўзи тиклаган, ўзи ғамхўрлик қиладиган бу музейлар четдан борганга жуда қизиқ, одамнинг ҳавасини, нимага бизда бунақа эмас деган озгина ҳасадини ҳам уйғотади.

Хай, майли, бу алоҳида мавзу, биз учун асосийси, байроқ омон, музейда осигли, музей Манкент деган қишлоқда. Манкентга етгунча бир неча қишлоқ ораладик, Оқсувми деган сой ёқалаб юридик, биздагига қараганда уч-тўрт даража салқинлиги учунми, ҳавоси хушқим, умуман чиройли жойлар экан. Манкент ҳам баҳаво, ҳовлилари пасту баланд, кўчалари иланг-биланг, истарали бир қишлоқ экан. Музейни топиб борсак, берк, кўчада юрганлар бизни

қизиқсиниб ўраб олишди, Рустам ака бу қадар эътиборга тушганимиздан ҳайрон, менга эса сабаби маълум – осмонга баландлаб кетган антенналар. Шу одамлар айтди, музей директори, Нормаматми, Тошмаматми, деган одам экан, очиги, исми аниқ эсда йўқ, шунинг учун, келинг, Нормамат дейлик, хуллас, шу кишининг бугун музейга келиш-келмаси даргумон, ҳозир – масжидда бўлса эҳтимол. Урим-бурим кўчадан масжидни топиб бордик, намоз вақти бўлмагани учун одам йўқ, кўшни ҳовлидан бир ёши ўтган киши чиқиб қолган эди, ундан музей директорининг уйини сўрадик. “Э-э, Нормамат аками?” деганига қараганда, Нормамат ака бизга ака эмас, ота-хон бўлар экан. Яна бир бурилмали кўчага бурилдик. Салдан кейин бу кўча ҳам торайиб, олдинга юрсак, орқага бурилиб олишимиз гумон, “Эсперо”дан тушиб, икки оёққа миндик. Кўчанинг охирларига бордик, учта дарвозага тақалдик. Айтдим-ку, бу ердаги ҳовлилар пасту баландлигини. Шу одам бўйи пастликдаги чўп-чўқир билан ўралган томорқасида бир кампир куймаланиб ётган экан, кўча лабида туриб чақирдим, салом бериб, Нормамат отахоннинг эшигини сўрадим.

Кампир бошини кўтарди-да, бир муддат каловланиб қолди, кейин “Вой! Вой! Аҳмад Аъзам! Аҳмад Аъзам! Бугун ўнг ёғим билан турган эканман. Бу томонларда нима қилиб юрибсиз? Вой, айнониб кетай” деб биз томонга келаверди. Мени таниётгани телевизор туфайли эканини билсам ҳам кўнглим бошқача бўлиб кетди. Эътибор кимга ёқмайди дейсиз! Рустам ака ҳам жуда ҳайрон: “Э-э, шу ерда ҳам сизни билишадими?” деб ғуруримга мой сепади. Кампир гапни “Ўзлик”дан олди. Аҳмад Аъзамдек одамки ўз оёғи билан келиб қолган экан, бир пиёла чой қилиб бермасдан қўйиб юбормаслигини билдирди. Ичимда бу ердагилар шу кампиригача мени билса, демак, сиздек одам ўзи сўраб келибдики, манг, байроқ сизга, деб қўлимга тутқазиб юборишадигандек туюлди. Шу-да, ким ўзини яхши кўрмайди, бу ёқда бошқа мамлакатнинг овлоқ қишлоғида кампирларгача таниб турса! Ишқилиб Худойимнинг ўзи ишимизни ўнглаб тургани рост бўлиб чиқсин-да, деб юрагим пўкиллаган.

Сал наридаги уй ўша Нормамат отахонники экан, ҳали ўзини кўрмай, отахон деб ғойибдан хушомадни бошлаб юбордим. Аммо отахони тушмагур уйида ҳам йўқ экан.

Яна музейга қайтиб келдик, энди нима қилдик деб бошимиз қотиб ўтирганда бир отахон келиб музей эшигини очди. Ана, ниҳоят мақсадга эришдик! Ўзи экан!

Нормамат отахон соқоли бежирим кузалган, бошида дўппи, эгнида пўрим ятак, босиқ-вазмин, ҳадеганда очилавермайдиган киши экан, менга ичимдагини топ деган қувлардан туюлди. Майли, бу ҳақда кейин.

Музейга киришимиз билан аланглаб байроқни топдим. Мана, шунча орзиқтирган нарса кўз олдимда турибди! Томонлари икки метрча, чеккасига йигирма сантиметрлар келадиган пишиқ бўз хошия тикилган, қолган жойи, яъни ўртаси пати тўкилиб, тўқ яшил ранги унқиқиб кетган бахмал. Бахмали

Маккада Каъбага ёпилиб, ҳар ҳайитдан кейин янги-ланадиган бахмалдан махсус олиб келтирилган, четдаги хошия бу ерда тикилиб, эскирганда янгилаб турилган. Бахмал байроқ шунча эскилигига қарамай салобати билан босади, кўнгилга бир маҳобат солади. Фақат... очик деворга қоқилган! Ҳа, ишонаверинг, ҳалиги дераза шишасини қотирадиган бир сантиметрлик майда мих бор-ку, тортиб, шу билан қоқиб чиқилган. Пастга осилган қисмига қўл етади, ана шу қўл етадиган қисми титилай деб турибди – ким кирса тавоф қилади-да.

Музей биноси ялангликда янги қурилган, деразалари кенг, баланд, лекин панжараси йўқ. Турган гап, байроқни шу шароитда шундай сақлаётган, яна ёши катта одамга бунақа қилиш нотўғри, уни махсус иқлим муҳитида, кулфланадиган экспонат сифатида сақлаш лозим деб ақл ўргатишдан фойда йўқ. Ҳозир унинг кўнглини ранжитмай, иш битишини ўйлаш керак.

Отахон Тошкентдан келганимизни эшитиб чой дамлади, қанд-қурс қўйилган столига манзират қилди.

Мен сипориш олиб, секин байроқ ҳақида гап бошладим. Ҳали мақсадга ўтганим йўғ-у, аммо отахон бирдан сергак тортиди, мисоли осмонга хира булут пардаси тортилди. Гапларимни ҳар замонда ҳа, ҳам деб эшитгани билан буқиниб олаверди. Ҳа, осиб қўйибмиз-да, халқда шунақа қадимги деган гап бор, энди Худо билади, бизлар билмасак, одамлар кириб тавоб қилади, бир нарса дейиш ноқулай, ўзларининг мулки-да, биз бир қоровул... Байроқни сал пачакилаб, келганларингга ҳам унча арзимайди, демоқчи. Менга ўхшаганининг кўпини кўриб, ичдан пишиб кетган чол, энди уни отахон дегим келмай қолди. Гаплашгани сайин руҳим тушиб боряпти: ҳай, бу чолнинг байроқни берадиган сиёғи йўғов. Бўлмаса, ваъдани катта қиялман: байроқни Амир Темур музейига қўямиз, чолнинг ўзига “Ўзлик”нинг икки сонини бағишлаймиз, Манкент ҳақида ҳужжатли фильм яратамиз, туман оқсоқолларини тўплаб суҳбат уюштирамиз... Йўқ, чол синини бузай демайди. Хўп, бўлмаса, қанча десангиз, пулини берайлик, долларда? Йўқ, байроқ халқнинг мулки экан, сотилмайди. Камина ҳам чоллар билан гаплашишга устаси фаранг бўлиб кетганман, Рустам ака ҳам қўллаб турди, буни ҳам бурчакка қисиб боравердик. Охири у юмшагандек бўлди, майли, мен халқимизнинг олдидан бир ўтай, туман оқсоқоллар кенгашига келганингизни айтиб, розилигини олай, сизни бу ерда ҳамма танийди, йўқ дейишмайди, лекин ҳозир эмас, кейин ўзим олиб бораман, Тошкентда иккита фарзандим туради, шуларниқига борганда, ўзим сизга телефон қиламан...

Маъқул дейишдан бошқа илож йўқ. Чолга байроқни олиб боргунча ҳам бунақа кўргазмадан олиб, эҳтиётлаб қўйишни илтимос қилиб Сайрамга қайтдик. Яна Мираҳмад акага учрашдик. Мираҳмад ака ҳикоямизни эшитиб, бошини чайқаб қолди, бизга таскин берди. Бу қув бобойни кўпчилик бўлиб ўртага оламиз, инсофга чақирамиз, ишқилиб, байроқни сизга етказамиз, деди. Гулпошша опанинг Аҳмаджон деган укаси йўқлаб келди, у ҳам дарди-

мизга шерик бўлди, бир пиёла чой қилиб берди, катта тадбиркор одам экан, ҳаммага таниқли, у ҳам бизни умидлантирди. Энди сизнинг келганингизни халқимиз ўз кўзи билан кўрсин, байроқни ўзингизга беришимизга ишонсин деб, бир катта маъракага олиб борди. Ана кўрдингизми одамларнинг ҳурматини, Худо хоҳласа, байроқ сизники, етказамиз, деб қузатиб қолди тадбиркор дўстимиз ҳам.

Барибир, кайфиятимиз тушиб, “Эсперо”ни Тошкент йўлига солдик.

Ҳеч ишни битиролмай қайтдиг-у, лекин у ёқда катта ҳаракатлар бошланиб кетди. Тадбиркор дўстимиз Манкентга бориб, чолга хўп ишлов берган, чол бизга берган ваъдасини пеш қилиб, бошқа гапга унамаган. Мираҳмад ака гапни туман оқсоқоллар кенгашига қўйган, чолни ўртага олишган, ҳаммамиз рози, беринг Тошкентга деб, чол бу ерда ҳам ваъда билан чап берган. Бу ёқдан режиссёримиз Маҳкам ака Муҳамедов ҳам аралашди. Бир неча марта бориб келди, ўз туғилган қишлоғи Қорабулоқ қарияларини ҳам ишга солди, чол тушмагур ўша журналистга айтган гапим – гап, шу гапимда турибман, ўз кўлим билан обориб топшираман деяпман-ку, деган гапини такрорлашдан бу ёққа бир қадам ҳам силжимаган. Кўп одамлар аралашди, кўп уринишлар бўлди, чол ҳам қайсарларнинг қайсари экан, ҳеч кимга бўй бермади.

Ҳатто бир куни бир одам келди, қайси тоифадан эканини айтмай, ҳар қалай, тутган жойидан кесадиғанлардан, шу киши, ука, музей директори сизга ўхшаганнинг ўнтасига дарс беради, сувга олиб бориб, суғормаи қайтариб келадиган одам, шунинг учун мен йигитларимга айтай, кечаси музейга тушиб, байроқни олсинлар, бир-икки кунда қўлингизда бўлади, деди. Менинг кайфим учиб кетди, шундай табаррук байроқни ўғирлатишга... очиғи, гуноҳидан, Туркистон аҳлининг кўнглини оғритишдан кўрқдим. Ўзим тушмаганим билан, ким туширганини билади-ку одамлар деб ўйладим. Йўқ, дедим ўшанда, ҳозирлари ўйлаб афсус ҳам қилиб қўяман, унинг гапи тўғри эди...

Кутиб юравердим, одамларнинг ҳаракати тўхтаганидан ва айни пайтда Нормамат аканинг келишидан дарак йўқ. Орадан анча муддат ўтди.

Маҳкам акага яна Манкентга бориб келсамми, деган эдим, у киши йўқ, борманг, боролмайсиз ҳам – Қозоғистон ҳудудига киришингиз билан ҳибсга олинасиз, деди. Ий-э, бовурларимизга қарши нима қилибман, деб ҳайрон бўлдим. Байроқ йўқолган, ана шу йўқолиши юзасидан жиноий иш очилган, айбланувчилар орасида сиз ҳам борсиз, деди Маҳкам ака.

Кўп эмиш-мемишлар чиқди: байроқни музей директори пуллаган, байроқ чет элга чиқиб кетган, байроқ у ёқда кимнингдир шахсий коллекциясида, байроқни олиб яна бекитиб қўйишган, бир куни чиқиб қолади... Биласиз-ку, бунақа пайтлари ишнинг тепасида ўзлари тургандек тўқиб ташлайверадилар.

Яқинда Гулпошша опадан сўрадим: йўқ, янги гап йўқ. Байроқ ўзидан кейин кўп миш-миш қолдириб, изсиз ғойиб бўлган.

Бизнинг уни излаб борганимиз, деворга қўрилган ҳолида кўрганимиз, қув чолни кўндиришга уринганларимиз энди бир чўпчакка ўхшаб қоляпти.

Хангома бахтли якун топмагани учун узр албатта. Лекин кўнгилда умид сўнмайди: балки бу муқаддас байроқ орадан эллик-юз йил ўтиб яна кимнингдир сандиғидан чиқиб қолар, ҳар ҳолда соҳибқирон бобомиз буюк мутафаккир яна бир бобомиз қабрига ёпган, халқимизга мерос қолган ноёб осори атиқа шундай йўқолиб кетавермас, уни йўқотиб юбориш гуноҳи азим эканини, бунинг қиёматда бўлса ҳам жавоби борлигини қўли эгрилар ҳам билар...

Яна умид шуки, уни ўғирлаган бўлсалар, демак, қадр-қимматини билганлар, йўқотиб юбормадилар, сотган бўлсалар, катта пулга, уни олган одам ҳам нимани олаётганини билган, авайлаб асрайди ва ҳоказо-ҳоказо. Энди бу ёғи чиндан кўнгилни юпатадиган ривоятлар.

Лекин ўкинч ўша-ўша – кўплашиб шундай табаррук мулкимизни олдириб ўтирганимиз...

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Тўра МИРЗО

Тоғлар-ла тенглашган сахрони кўрдим

ЎЛЖАС СУЛАЙМОН

Соққа юрдим, сўлга юрдим, мўл юрдим.
Кенгликларга енг топай деб югурдим.
Тангри чўлни бўяган сафсар гулга,
Тоғлар-ла тенглашган сахрони кўрдим.

* * *

Ёмғирли кун, жуда оғир кун,
Бошингга дўл, менга ёғар мунг.
Айланасан, юзинг оқариб,
Сочларим тарк этар бир-бир тун.

Лой сачради юзингга бирдан,
Хаёлда сув сепаман доққа,
Сассиз узр сўрайман сендан,
Мен бўлажак уни тупроққа.

* * *

Амин ар-Райҳоний айтмишлар:
“Энг гўзал шеър танҳо сукунат”.
Жимжитлик эркалар, ҳам тишлар,
Одам англар керагин фақат.

Ахтараман китоб растасин,
Жуфт елкамга орқалаб қопни.
Тополмайман ҳар саҳифаси
Оппоқ-оппоқ тоқ бир китобни.

* * *

Ой шишган, тўлишган, қадами оғир,
Оғироёқ аёл мисол юзда доғ.
Теграсин айланар юлдузлар гир-гир,
Андишадан ойнинг нурлари титроқ.

Юлдуз аҳли ойга ортиқ гиргиттон,
Дардини олишига бўлиблар-да чоқ.
Зум ўтмай қарасанг яна ой томон,
Ғамгин юзларида камаяди доғ.

* * *

Йўл бошида дуога қўл оч,
Хатар кетар, етмас машаққат.
Чет сурилар тошлар ноилож,
Йўлга сепди ким обу раҳмат?

Йўл ўртаси дуога оч қўл,
Ўн бор сўра, ҳеч йўқса битта.
Чўзилганча чўзилади йўл,
Кафтда чизик тайёр харита.

Йўл сўнгида қўл оч дуога,
Намозгарми, субҳидам ё кеч?
Ўнг бор, сўл юр, учгил самога,
Йўлларингнинг сўнги бўлмас ҳеч.

Тўра МИРЗО

1956 йилда Наманган вилоятининг Чортоқ туманидаги Пешқўрғон қишлоғида туғилган. Маннон Уйғур номидаги Тошкент санъат институтини тугатган. «Майсалар ҳайқириғи», «Гўрўғлининг беланчаги», «Тонгги мактублар», «Кулгихона», «Амир Темур васияти», «Муҳаббатга ўқ теккан кун», «Тўхтамишхон» каби шеърини ва драматик асарлари нашр этилган. А. Кристининг «Қопқон», А. Несиннинг «Яшасин, сарғиш, пушти ранг» каби драматик асарларини ўзбек тилига таржима қилган.

МОҲЛАРОЙИМ

Моҳларойим,
Оҳлар ойим,
Уйқуларни
Доғлар ойим.

Туннинг сукунатин синдирар йиғи,
Бувинг ўпкалайди, жагинг тинмагур.
Ой тунар, гўдакнинг авжда аччиги,
Ухлайди қушларнинг бўғзида чугур.

Моҳларойим,
Воҳлар ойим,
Тун тоқатин
Тоқлар ойим.

Ҳар кун такрорланар қизиқ одати,
Ота-онанг ширин уйқуда лоқайд.
Неварам-севарам, жонли соатим,
Уйғотибсан бомдод кираётган пайт.

* * *

Осмонда ой сузади,
Булут ойни тўсади,
Ойнинг ошиғи шамол
Булут уйин бузади.

Ой паранжисин отар,
Нур-ла кўкни уйғотар,
Бир оғиз сўз айтолмай
Сусайган шамол ётар.

* * *

Дуойимга тегди дўл,
Ёмғир хўб қамчилади.
Қуларкан тутди бир қўл,
Тикланди дуо қадди.

Хивич-ла саваланган
Ўтинч ботди ўкинчга.

Дуога чоҳ кавланган,
У дардни ютди ичга.

Ёмғир сувидан куйган
Муножот ичкин, мискин.
Илтижомни суюган
Онам дуосимикин?

* * *

Кўк кўзи нам-а-нама,
Том тешар тома-тома,
Томчи-қамчими тошга?
Шариллар согинчнома.

Осмондан келдингизми?
Кутганим билдингизми?
Чинорнинг тепасига
Кўк байроқ илдингизми?

Гулларми кула-кула,
Қизгина тўла-тўла,
Чечаклар орасидан
Алафни юла-юла.

Адирни ўпса қарс-қарс,
Тупроққа етар нафас,
Бир онда ол-ол бўлган
Лолами, алвон ҳавас?

Раҳматлар ёғар кўкдан,
Елкасин тутар ўлкам,
Чопқилласин чечаклар,
Кўкракка кирар кўклам.

Томчилар тома-тома,
Тўрт ёққа йўллар нома,
Ўн беради, минг берар:
Салом, салом, салома.

ЗАВОЛ

Ҳикоя

1

Қишлоқда эри ҳақида урчиб қолган узунқулоқ гаплар ёдига тушди дегунча Хадича тутақа бошлайди. “Ўз кўзим билан кўрсайдим жувонмаргни...” Уни жиловлаб турган истиҳола мана шу. Аммо... шу кунларда хаёлида эри билан ўша номаълум аёлнинг турли ҳолатларда намоён бўлаётган аксларини ўнгида кўришдан кўрқиб, кунларни ўтказаяпти. Тубсиз жарга тушиб кетгандай. Кимга нима дейишини билмайди. Дардлашадиган опасинглиси йўқ. Ака-укаларидан ийманади. Ота-онаси тирик бўлгандайди.... Ўйлаб-ўйлаб, ахийри кўнглида яна ўша илимилиқ илинж пайдо бўлади: “Артист зотининг бари шу-ку, маломатга қолмаган кунини йўқ.” Буни эри ҳам кўп гапирди:

– Ишонма, менга сендан бошқаси керак эмас, – дейди.

– Сизга ишонмайман, – дейди Хадича ўқинган бўлиб.

– Ишонмасанг ишонма, ўзингга қийин...

Аммо бу таскин ҳозир Хадичанинг нимталаниб бораётган кўкайига малҳам бўлолмайди. Кўнгил азоби шу даражада зўраймоқдаки, ортиқча бардоши йўқ. Эрининг зарда билан: “Топган гапинг яна шу бўлдимми?” деб чақчайишидан кўрқиб, тишини тишига қўйиб тонларни оттирмоқда.

Эри – Абдуолим, бўйчангина, оқмағиздан келган, қорақош, қоракўз йигит. Табассуми мўйлабининг учига илиниб, юзини безаб туради. Шўх, ўйноқи кўзлари жодули. Тракторини тириллатиб, дала-дашда хиргойи қилиб юрарди. Овози жуда ёқимли эди. Улар ўртасидаги муносабатни кўрган бўйинсалари Абдуолимга “Раж Капур” деб лақаб қўйиб олишган. Хипчабел Хадича дала бошида кўриндими, Абдуолим кўшигини ванг қўяр, муҳаббатини элдан яшириб ўтирмас эди. Бунинг сабаби бор эди. Бир кунини тушлик пайти дала шийпонидаги ички хонада хотин-қизлар давра қуриб қўшиқ айтиб, рақсга тушишаётганди. Қорачадан келган, ҳинд қизларига монанд Хадичани кўярда-қўймай ўртага тортишди. Гашти келган чоғи у ҳам кўп куттирмай рўмол боғланган белини ҳиндчасига лиқиллатиб, киприкларини пирпиратиб, хиноли, ингичка панжаларини кериб, кулча юзи узра чиройли айлантириб: “Рубчики данна, рубчики данна, даний упир данна, рубчики данна” дея ишва билан рақс бошлади. Абдуолим бошқалар қатори деразадан мўралаб турарди. Бўйинсалари уни турткилади. Бир пайт Абдуолимнинг ҳам завқи тошиб, эшиқдан ичкарига ўзини урди: “Дўст, дўсти нараха, пияр, пияр нараха” дея товони билан ер тепиб, ўйноқлаб турган Хадичанинг қаршисида қулочини ёйиб, чўккалади. Бўлди қийқирик, бўлди қийқирик...

Уларнинг “ҳиндча” муҳаббати оғизларда шундай дoston эди. Бўй қизлар Хадичага ҳавас қилар, унинг атрофидан жилмас, бошқалардан қизганишарди. Тўйлари ҳам бир олам завқу шавқ билан ўтган.

Бировлар кўз теккан дейишади. Етган оғиз борки, улар ҳақида эшитганини чайнайди. Ўзларича бичиб-

тўқишади. Хуллас, мана шундай покиза муҳаббат кўр-
фонига ўт тушиб турибди.

Кўнгилнинг тизгинсиз майли алал-оқибат вайрона
қалбларни бутунлай қайғу қомига ғарқ эта бошлади.

Абдуолим ёши ўттизни қоралаганда икки тайинсиз
отарчи боланинг “устоз бўлинг, овозингизни одамлар
яхши кўради, бизга бош бўлинг”, деган хушомадлари-
га учиб, шу кўйга тушди. Балки, шухрат истаб, ўзининг
ҳам кўнгли хуриллагандир. Бир-икки марта “ионика-
пионика” деган данғир-дунғурларнинг ҳавосини олгач,
туппа-тузук артистга айланди.

Ҳар тўйдан эри олиб келадиган чангал-чангал
пул аввал Хадичанинг кўнглини чоғ, дастурхонини
обод қилди. Кейин эса... икки йил ўтар-ўтмас, ҳаёти
остин-устун бўлди. Кўнгил нотинч. Абдуолимнинг бор-
ган сари тажанглашишига қараганда, гап-сўзлар чинга
ўхшайди.

Хадича бугун қишлоқда эри қўшиқ айтадиган тўйга
боради. Тўй хабарини эшитганидан бери юрагининг
бир чети жизиллайди. Бормай деса, қишлоқчилик, бо-
рай деса, ўша жувонмарг ўйинчининг эри айтган ашу-
лага муқом қилиб, ўртада қилпиллашига дош бериши
керак. Ҳаммага калака бўлишдан чўчийди.

Икки хаёл ўртасида кунни кеч қилди.

Ҳамсояси Гулчехранинг:

– Хадичаёв, бўлақол, тўйга кеч қоламиз, – дегани-
ни эшитиб, эри туғилган кунда совға қилган кўйлаги
билан рўмолини кўлига олганини билмай қолди.

Ўзига оро бериш кўнглига ҳам сиғмади. Кийиниб
чиқди.

Чап қопқаси бир томонга осилиб қолган темир
дарвозага суяниб, “қарс-қурс” сақич чайнаётган, кў-
зига сурмани беуҳшов суртган кўшнисини билан нари-
дан бери сўрашиб, йўлга тушишди. Кўчанинг бошида
уларга яна икки жувон кўшилди. Дахлсиз гап-сўзлар,
ҳингир-ҳингирлар Хадичанинг кўлоғига кирмасди.
Қадамини “боссамми-боссамсамми” деб уларнинг ке-
тидан гангигина кетаверди. Тўйхонага яқинлашган
сари оёқлари зилдай оғирлашди, ортда қола бошлади.
Ҳамроҳлар буни сезмади. Девор ёқалаб бораверди.
Кўнгилнинг сезгирлигини қаранг, худди атайлагандай,
синамоқчидай... келиб, келиб, тўйхонага етай деб қол-
ганида кўшни ҳовлидаги уйнинг ёғду тушиб турган, қия
очиқ деразасидан дафъатан кўрди: ичкарида куёвлар-
дай башанг эри, лўлаболишни кўлтиқлаб, ёнбошлаган
кўйи, ялтир-юлтурга беланган ўйинчи қиз узатиб тур-
ган пиёлани олаётган экан. Афтидан тўй эгаси ашу-
лачилар учун шу хонадонга кўноқ берган. Ичкаридаги
ғўнғирлашларга қараганда шотирлариям шу атроф-
да. Эри хурсанд, Хадичани асир этган ўша қоп-қора
мўйлабининг учига илинган майин табассуми унинг
юзига янада мамнуният бағишлаган. Шу туришда Аб-
дуолим хону, раққоса – канизак.

Хадичани чақмоқ ургандай бўлди. “Ўз кўзим би-
лан кўрсайдим...” Фикридан ўтгани шу эди. Товонигача
қизиб кетди. Шу дам: “Мана, кўрдинг-ку” деган шай-
тоний кутку охири марта дилини кесиб ўтди. Азоби-
га чидай олмади. Ичкарига кириш учун ҳовли дарво-
засини излаб, у ёндан бу ёнга ўзини урди. Кўзига ҳеч
нарсга кўринмас, кўлоғи батанг эди. Ҳовлига киришнинг
иложини қилолмагач, ўзини деразага уришни афзал
билди. Гўё шундай қилса, Абдуолимнинг қаршисида
тезроқ пайдо бўладигандай. Аммо, адашганди. Дера-
за панжарали эди. Алам қилганидан хунук, умрида ўзи
ҳам эшитмаган овоз билан борича чинқирди:

– Ол, жонимни о-о-л, чидаёлмай-ман, чидаёл май
ман, ишонма, девдинг-ку-у-у, ишонмайман, ишонмай-
ман...

Эндигина тўйхона эшигига ров бўлган Гулчехра
бир тиниб ўчган шовқиндан қалқиб кетди. Ортига қа-
рабоқ, гап нимадалигини билди. Кела солиб, пешо-
насини дераза панжарасига тираб, ихраётган Хадича-
чанинг кўлтиғидан олиб орқага тортиди. Хадича унинг
бағрига ўзини ҳолсиз ташлади.

– Бўлди, бўлди, ўзингни бос, эрингни иснодга кўй-
ма.

– Ч и д а ё л м а й м а н...

Абдуолимнинг бир имоси билан атрофда тўп-
ланган бола-чақа тирқираб кетди. Гулчехра Хадича то-
мон хезланиб келаётган Абдуолимнинг йўлини тўсди.

– Бўлди, бўлди, сиз ҳам ўзингизни босинг, биров-
нинг тўйи бузилади, жим-жим...

– Уйга қайт, қорангни кўрмайин... – оғзидан тупук-
лари сачраб кетди Абдуолимнинг.

Гулчехра дир-дир титраётган Хадичани кўлтиқ-
лаб, алдаб-сулдаб ортга судради.

– Эсинг жойидами, дугон, бировнинг тўйи бузила-
ди-я, битта сенда эр борми?

Хадича афтодаҳол эди. Бир чўқишда пати тўзиган
товуқдай ҳурпайиб, Гулчехранинг етовида уйига қайт-
ди. Жанжалнинг боши шу бўлди.

2

– Қ о ч и н г, қ о ч и н г деяпман, қо-чинг...

Нарзи чўтир дафъатан ўз ёқасидан олган ўғлининг
чакка мушаклари пирпираб турган юзига, ола-кула
бўлиб кетган кўзига қараб кўрқиб кетди. Шу пайтгача
унинг ёқасини ҳеч ким бундай тутмаганди. У ўғлининг
чақчайган кўзига кўзи тушганида бўшашиб кетди. Соч
толалари-ю, оёғининг тирноқларигача – бор вужуди-
дан алангага ўхшаш бир нима “лоп” этиб чиқиб кет-
ганини яққол сезди. Бир зумда лошида титроқ турди.
Ич-ичидан келаётган қалтироқ кучайиб, гавдасига ёй-
илди. “Шилқ”, этиб ўғлининг оёқлари остида ўтириб
қолди. Ғўлдираб: “астағфируллоҳ, астағфируллоҳ,
астағфируллоҳ”, деёлди холос. Чўтирнинг юраги ўй-
нар, нобакор ўғлининг омбурдай кўлларида ёқасини
бўшатишга уриниб, ҳансирарди.

– Ундай қилма, болам, ундай қилма... – ҳолсиз ота-
нинг оғзидан чиқаётган тахликали шу сўзни жоҳиллик
отига минган ўғил эшитмасди...

Биласиз, қишлоқда гап турмайди. Кўрганлар,
эшитганлар ҳам бўлиб ўтган воқеани ичига ютиб юбо-
ра қолмади. Қайтанга кўшиб-чатилди.

“Абдуолим отасини бўғиб урибди” деган гап ҳар
кимнинг оғзида сақич бўлди.

Нарзи чўтир бундан олти йил бурун бир кечада
гумбаздай хотинидан айрилиб қолганида ҳам бундай
чорасиз ҳолга тушмаганди. Қизидан ҳам, куёв бола-
дан ҳам кўнгли тўқ, эл орасида бекамгина яшаётган-
ди. Аммо, соқоли иягига битган якка-ю ёлғиз ўғлининг
айнигани чатоқ бўлди. Кўнгли оғриган бўлса-да,
қарганмади. Худога юкунди, нолимади. “Ўзинг асра,
илоҳим”, – деб ёлворди. – Шу нобакорни Ўзинг асра,
Худойим, Ўзинг асра! Эрта-ю кеч сўрагани шу. Ким ҳам
гулдай боласига зиён етишини истайди?

Чўтир шу кўйи бир-икки кун хонасида мук тушиб
ётди. Бор дардини ичига ютди. Элдан уялди. Ёши
бир жойга борганида бундай иснодни кўтариб юриш-

нинг ўзи бўладими? Бечора бир неча кунда мункайиб қолди. Нимага ҳам борди ўша бадбахтнинг ёнига. Ҳар кунги “ғиди-ғиди”си эди. Икковининг орасида зориллаб турган тўқлидай икки ўғлига ҳам раҳми келмади-я, чала сўйилган ҳўкиздай хирхираб, эрталабдан хотинини ҳовли айлантириб қуавергач, ори келиб, келинининг ҳимоясига отланувди.

Абдуолим аламини отасидан олди. Уриб-ку, урганиям йўқу-я, «сиз аралашманг», деб нари суриб қўймоқчи бўлганди ҳолос, ғазабга тўлган вужуд, бебош қўл отасининг ёқасига бориб қолганини сезганида эса кеч эди. Мастлигидан ҳаракатлари илқисроқ чиқди. Қилган ишини англаб-англамай, гарангсиб, пойида кўзлари жовдираб, титраб турган отасининг ёқасини қўйиб юборди. Анчагача ўзига келолмай, ҳовли айла-ниб юрди. Бақир-чақирни эшитиб, томошага йиғилган кўча беғамларига эрмак бўлгани қолди.

Ўғай қайнона – Қосима амма қўлида яйлоғ, этагини чўғ куйдирган халатининг ўнг чўнтагига бир сиқим увадани солиб, Хадича бир кўрпа бўлиб ётган уйга кириб, унинг моматалоқ жойларига шўр пахта босиб, чиқиб кетди. Бир сўз демади. Амманинг ўзи камгап. Ота-боланинг ўртасига совуқчилик туширган жанжалга ҳам аралашмади.

Қишлоқ оқоқоллари маслаҳатни бир жойга қўйиб, икки йил бурун уни ҳарна чўтирнинг рўзгорини эплаб туради, деган ўй билан никоҳлаб қўйишган эди.

Қосима амма бундан ўттиз йиллар муқаддам қўшни қишлоққа келин бўлиб тушган. Тирноққа зор бўлишса ҳам иноқ эдилар. Касалванд Баҳран мойчи омонатини топширгач, амма қишлоғига қайтиб, акасининг уйида сиғинди бўлиб кунини ўтказаетганди.

Амма кун бўйи хомуш, ўзига-ўзи ғўнғиллаб юрди. Оқшом тушар-тушмас ҳовлининг бурчагига бориб, бир бўлак хом ғиштнинг устига пилик йиғириб, ёқиб қайтди.

– Арвоҳларнинг тинчи бузилди, – деди Хадичадан ҳол сўрагани яна ичкарига бош суқаркан. – Гўрсўхтанг қани?

– Қайдан билай...

3

Нарзи чўтир шу-шу ўнганмади. Худди тоғни ютгандек оғирлашиб бораверди. Қишлоқнинг тўймаъракасига ҳам аралашмай қўйди. Макони – дарвозахонанинг чап томонидан кириладиган уйдаги тўшаги, ҳовузча бўлиб қолган эски диван билан кўчадаги шалоқ ўриндиқ. Икки қўлини қўлтиғига тикқанича соатлаб қаддини кўтармай, ерга тикилиб ўтиради. На ўтган-қайтганнинг саломига алик олади, на ҳол сўраганнинг юзига боқади.

У тириклай ўлганди. Бор вужудидан аланга чиққан ўша кунни руҳан адои тамом бўлганди.

4

Дарвозахонанинг ўнг томонидаги уч хонали, олди ойнаванд айвонли уйда Абдуолим оиласи билан туради. Бир хил бичимдаги бу икки уйни дарвозахонанинг усти тунука билан ёпилган, каттагина олди очиқ айвони бирлаштириб туради.

Абдуолим бир неча кун, қош қорайгандан сўнг уйига келиб-кетиб юрди. Ўғиллари – Норқул билан Шерқулнинг умидсиз нигоҳи, Хадичанинг маънисиз бақрайган кўзларидаги бефарқлик, отасининг “ғунг-

соқов”лиги уни тамоман эзиб ташлади. Бу уйда уни ҳеч ким тушунай демасди. Ҳар ким ўзича ҳақ эди. Ўзини оқлашга ҳаракат ҳам қилиб кўрмади. Қосима амманинг ёнига бориб, юрагини очмади. Тавба-тазарру қилганида, юрагидаги тошдан қутулармиди. Амма воситачилик қилса... йўқ, бунга бўйни ёр бермайди. Бунинг устига туриш-турмуши билан онасининг ўрнини босолмаётган, ўзи билан ўзи овора, камгап бу қоқшол кампирни бошиданоқ жини суймасди. Хуллас, юрагини очишга бир меҳрибон топилмади. Бефойда. У энди ҳеч кимни ҳеч нима билан ишонтира олмайди. Бир ҳаёли отасининг пойига тиз чўкиб, кечирим сўрагиси келди. Пайт пойлади. Эгасиз итдай ҳовлига кириб, чиқиб юрди. Юзи чидамади. Афсус, минг афсус, кўнғил бой берилганди. Кўнғилсиз эса ҳасни ҳам ўрнидан кўчиролмайди киши. Худди шундай бўлди.

Бир оқшом бор-буди – тўйларда киядиган костюмшими, ғижими чиққан қизил галстук, ювуқсиз ётган бириккита қўйлагини тергилаб, уйдан бош олиб кетди. Шу қўйи доримади. Дараксиз-ку эмасди. Шотирлари ҳар замонда ҳол-аҳвол сўраган киши бўлиб келишганларида, Хадича олса-олмаса бир чангал пулни хонтахта тагигами, кўрпача остигами қўйиб кетишарди. Уни учратган қўни-қўшнилар эса унда-бунда, тўйларда юрганини гап орасида Хадичага эшиттириб кетарди. Аммо уйдагилар нимагадир уни қўмсамасди, изламасди ҳам.

Кеч кузнинг ёмғирли кунларидан бирида бундай маънисиз ҳаёт ўз-ўзидан барҳам топди. Тавба, минг бора тавба.

Шомга яқин новчагина милиционер йигит келиб: “Ҳали ҳеч нарса аниқ эмас, касалхонага борамиз, кўриб, гувоҳлик берадиган иш бор, сизларга алоқаси бўлмаса, машинада олиб келиб қўяман” дея амма билан Хадичани олиб кетди. Тушунтиришди. Хуллас, ўликхонага амма кирадиган бўлди. Хадича барча тафсилотларни ўз қўлоғи билан эшитган бўлса-да, ишонмади. Балки бошқа одамдир?

– Вой ўлай, вой ўлай, – деди амма икки сонига шаппатилаб, ўликхона эшигидан чиқар-чиқмас бўсағада ўтириб қоларкан. – Отасининг қарғиши урди уни! Энди нима қиламан?!

– Ростми амма, ростми, – дейишдан нари ўтолмади Хадича шу дам. Ҳарчанд эзилмасин кўзига нам келмасди.

– Рост, рост, болам, мўйлабгинасидан танидим, юз-кўзлари билан шундаймасига қўйиб кетибди, деди у қўли билан боши аралаш ярим танасини кўрсатиб. – Вой болагина-я, вой бадбахт-а, тинмасанг тинарсан, дегани шу-да, энди нима қиламан, – дея ўзини-ўзи астойдил уриб гўяндалик қила бошлади Қосима амма.

Милиционер йигит уларни тинчитган бўлди. Бошқа хонага олиб ўтишди. Кимдир аммага бир пиёла сув тутди. Шу атрофда хизмат қилиб юрган касалхона ходимлари ҳам оғзига мум тишлаб олган. Хадича танийдиганлар ҳам кўриниш бермай, нари-берида ўтиб-қайтиб юришибди. Қаерда бўлган? Ким қилган? Қачон топишибди? Ҳеч кимдан бундай саволларга жавоб олишолмади. Уларни бошлаб келган милиционернинг хатти-ҳаракатига қараганда тўрда, столга ўмганлаб олган қориндор киши, бошлиқ бўлса керак, хўмрайиб: “текширамиз, аниқлаймиз”дан нарига ўтмади.

Шуниси маълумки, кеча Макёнжарнинг нариги томонидан ёқиб юборилган жасад топилган...

Сўров-қистовлардан қутулиб уйга қайтишди. Изма-из майитни ҳам олиб келишди. Қариндош-уруғ йиғилишини кутмай Қосима амма ичкарига кириб, куйган кундадай бўлиб ётган тананинг устига ёпилган касалхона ёпинчигини алмаштириб чиқди. Хадича киролмади. Қўрқди. Қўнгли эса қилт этмасди.

У уйдан бу уйга деярли эмаклар келган Нарзи чўтирнинг резинкадай чўзиқ:

– Вой болам, вой, болагинам-ей, – деган овозидан сўнгина Хадичанинг дийдаси юмшади, пиқиллаб йиғлай бошлади. Чўтир хирхираб, ув тортиди:

– Вой болагинам, кўркувдим-а, бир касофат бўлмасайди девдим-а, ий, Художон, тавба қилувдим-ку, тавбалар девдим-ку!

Унинг кўзидан ёш жоладай оқар, айбдордай атрофга мўлтирарди.

– Тавбалар қилувдим-ку болам, боламей, болам...

У ҳиқиллаганича майитнинг бош томонига интилди. Шу орада гап нимадалигини билиб-билмай йиғилган кўшнилари Нарзи чўтирнинг кўлтигидан олиб, ичкарига олиб киришди.

– Кўргулик, Нарзибой, кўргулик. Бардам бўлинг.

Чўтир ҳолсиз гавдасини у ёндан бу ёнга ташлар, кўзини юмиб, ўзини-ўзи муштларди.

– Хонумоним куйди, хонумоним куйди, вой болам...

Бироздан сўнг униқиб кетган дастрўмолини чўнтагидан олиб, кўз ёшларини артди. Ёпинчқни очиб, майитни кўрсатишга ҳаракат қилган Қосимага керакмас, ишорасини қилди. Сўнг одатига кўра икки қўлини кўлтиғига тикқанича мук тушиб жимиб қолди. Ҳамдардлик билдиргани келган бир-икки қария, ундан-бундан гап очиб, маслаҳат солган киши бўлишди. Қўни-қўшнилари маросим вазифаларини бўлиб олишгач, тарқалишди. Ҳовли яна жимжит бўлиб қолди. Хадича кўзларини кўркув босган фарзандлари қамалиб олган уйга киргач, уларни бағрига босиб, дераза ортида шовуллаб ёғайтган ёмғирни кузатганича пешонасининг бу шўрини қандай ювишни билмай тонг оттирди.

Абдуолимнинг бундай заволи топиши ҳамма учун қутилмаган воқеа бўлди. Ўлим шунақа. Ажал кутмаганда, қутилмаган томонидан келиб, чанг солади. Баҳона эса жуда кўп.

Воқеанинг изидан қувадиган, жони ачийдиган қариндош-уруғнинг тайини йўқ. Келган-кетганнинг оғзидан битта гап: “Душманли экан-да шўрлик”. Марҳумга негадир ҳеч кимнинг ичи ачимади. Ҳамма томошабиндай келиб кетар, биргина Хадичага ичи ачиган яқинлари ёнига келиб, астойдил кўнгили сўраган бўлар, бу ҳам йўлига эди. Хадича эрта тонгдан “вой жигарим”лаб ситилаётган қайинсинглисининг қаватига бориб, уни бағрига босганида яна юмшади. Орзулари армонга айланганидан ўқиб, сув бўлиб йиғлади. Кўзидангина эмас, кўнглининг туб-тубидан қуйилиб келаётган ёш ёмғирдай адоқсиз эди.

Зах ўтмасин деб кимдир оёқлар остига ўзапоя ёйипти. Қосима амма хотин-халажга бошу қош.

Кечадан бери ёғайтган ёмғир тинай демайди. Эркагу аёл айвонда. Қариялар бир-бирининг пинжиги кириб хоналарга тикилишган. Зах ва совуқ ҳаво борган

сари тобига оларди. Оёғида махси калиш, бошига шол рўмол ёпинган хотинлар тўп-тўп бўлишиб, гоҳ товуш бериб, гоҳ ўтган-кетгандан гапириб туришибди.

Кимдир:

– Бу ҳавода гўр қазиб бўладими, – деб юборди.

Бошқаси жим ўтир дегандек гап эгасининг оёғини босиб қўйди.

Бу гапни эшитган хотин-халаж таниса-танимаса бир-бирига маънили қараб, имо-ишора билан ниманидир аңлатишгандай бўлди.

– Отани урган боланинг аҳволи мана шундай бўлади. Кўкармайди.

– Қандай йигит эди-я, шўрлик!

Бу гапни ким бўлса ҳам ён атрофга эшиттириброк айтди.

Киши ўлганидан сўнг қариндош-уруғ, ака-укаларнинг зиммасида уч кунлик амали қолар экан. “Уч кунлигинг борми, йўқми” дейилиши шундан. Биринчи куни – дафн маросими, иккинчи куни – таъзия қабул қилиш, учинчи куни – хайр-эҳсон. Меҳр-оқибат кўтаришган жойда буларнинг тўқис бўлиши ҳам гумон. Таъзияхонадаги барча ташвиш собиқ ўқитувчи, маҳалла оқсоқоли Аббос муаллим билан чўтирнинг куёви – Дилмуроднинг елкасига тушди. Дарвозадан бири қўйиб, бири кириб чиқишади. Дилмуроднинг эгнидаги қора чопони ивиб кетибди. Бу ҳам Қосима кампирнинг эштиборидан четда қолмади. Қаердандир чопон топиб келиб алмаштирдирди. Ювғични бошлаб келган экан. У ҳам расми-русмини қилди-ю, кетди. Жаноза дарвозахонада ўқиладиган бўлди. Аёллар эркаклардан бўшаган хоналарга киришди. Ҳар нарсанинг ўз ўрни бор. Пешинда майитни кўтаришди. Оҳ, бу азобни ҳеч кимнинг бошига солмасин. “Чилп-чилп” лойгарчилик бир зумда одамларнинг ҳолини қуритди. Ҳамманинг калласида бир фикр: асфальт йўлга чиққунча бирортасининг оёғи тойиб, у ёқдан бу ёққа чайқалиб бораётган тобут ерга қуламасайди...

Катта йўлга, усти ёпиқ юк машинага етгунча шу аҳвол давом этди. Юришга ҳоли йўқ қариялар уй-уйига тарқала бошлади. Қолганлар машина ортидан бир неча қадам юрган бўлди. Хуллас, машинага, тобут ёнига чиққан беш-ўн кишигина қабристонгача етиб келди. Бу ёғи яна ўша аҳвол. Балки, ундан ҳам баттарроқ. Қабристоннинг мулойим тупроғи обдон ивиган экан. Одамлар тобутни кўтариб киришганида, оёқлардан сачраётган лой тиззага урар, худди ботқоқда юргандек бир аҳволда нардан бери қазилган қабргача етиб борилди. Устига брезент ёпилган ходачалардан қалаштириб ясалган чайланинг бир четидан гўрковнинг лойга беланган боши кўришиб турарди. Биров гапирмас, ҳамманинг фикри-хаёли тезроқ майитни тупроққа топшириб, бурчдан қутилишда эди. Қанча эҳтиёт қилинмасин, ёмғир суви лаҳадга ҳам оқиб тушибди. Гўрковнинг зўрға оёқ кўтариб босишига қараганда ичкари ҳам балчиқ эди. Барча амаллар бажарилди. Қабрга тупроқ эмас, лой тортилди гўё. Қунишиб қолган одамлар бир амаллаб қабристондан чиқишга ҳаракат қилар, ғам-алам босганидан бир бурда бўлиб қолган Нарзи чўтир томонга боқишга биров ботинолмасди. У эса чангалидаги лойга тикилганича ҳиқилларди.

Кўнглим ўрлаб кетди кўкка шафақдек

БУЛБУЛ

Садоқатли, девона ошиқ,
Дунёда чин, ягона ошиқ.
Митти юрак, жимит жисмида
Қуёш янглиз ёниқ, улкан ишқ.

Тугатолмас ишқини куйлаб,
Шамдек адо бўлади ўзи.
Тилдан қолар кузу қиш бўйлаб,
Қалбда қат-қат изҳори, сўзи.

Яна баҳор, сурурли дамлар
Юрагини куйлайди ёниб.
Бешафқатсиз бунча одамлар,
Сиз тинглайсиз уни қувониб.

Куйиб ёнар бечора булбул,
Чок-чок қилиб кўксини боғда.
Завқланасиз зўр нағма, усул
Дея ошиқ дард чеккан чоғда...

* * *

Мен бир хабар кутаман ёниб,
Уни кутиб қариди кунлар.
Кунларим, қартайманг,
Энг чиройли кунлар олдинда деган,
Ёруғ хушхабарни кутмоқдаман мен...

* * *

Ҳеч кимса билмагай ўтли дардларим,
Уларни кўтарар кунлар – мардларим.
Жонимни қиртишлаб қирар беаёв,
Тўкилар умримга учиб гардларим.
Энди мен ҳилолман,
Ой бўлмагайман...

* * *

Кўксимга сизмасдан қолди юрагим,
Кўнглим ўрлаб кетди кўкка шафақдек.
Эл ҳайрон, олам ҳайрон –
Бунча ҳам қонталаш
Бўлурми осмон?

* * *

Юрагимни ялади қайғу,
Кунларимни талар ташвишлар.
Кўзларимда тунамас уйқу,
Лабим билан қовушар ёшлар –
Нечун туйғуларим исёнкор?

Чорлайверди деразам кўзи,
Боқсам умрим югуриб борар.
Бу йўлларда кўпларнинг изи,
Бу йўлларда кўп экан хатар...
Шу дунёда бормисан, эй ёр?

Менинг кўнглим ўзимдан катта,
Кўзёшларим кўзимдан катта.
Сандиқларим тўлиб кетди-ку,
Орзуларга ушибу фурсатда –
Тезроқ кела қолсанг-чи, баҳор!

* * *

Юрагимда кетма-кет қишлар,
Буюк музлаш бўлганди содир.
Баҳор лабин кўряпман тушлар,
Тафти музни ёқмоққа қодир...

ИСМ

Исмимни айтасан, шундай айтасан –
Оҳангида барча ширин сўзлар бор.
Вужудимда титроқ, ҳаяжонда тан,
Ҳар бир ҳужайрамда кўкараб баҳор.

Номимни айтасан мени сеҳрлаб,
Мўъжизавий афсун ўқиган каби.
Исмимни қалбимга қўйдинг муҳрлаб,
Исмимга тегмасин ўзганинг лаби...

* * *

Муҳаббатинг беомон,
Кўнглим қон бўлди.
Муҳаббатинг тегирмон,
Жоним дон бўлди.
Тоши оғир экан,
Ундек эландим.
Жоним деб, жоним деб
Сенга эландим...

* * *

Узоқ яшамоқни хоҳладим жуда,
Бунинг уддасидан чиқа олдим ҳам.

Ҳар дақиқам кундек, куним бир тўда
Фасллар, йилларни қила олди жам,
Орзуинг, хаёлинг ва севгинг билан...

ЕСЕНИНГА ХАТ

1

Бирдан чўчиб кетди юрагим,
Қушдек учиб кетди юрагим –
Хаёлимга келган фикрни
Тасаввурим сиздиролмади.
Гарчи тасаввурим бепоён,
Сенсиз қандай юрганман омон?
Сенсиз... Йўқ, бу даҳшат, бу зулмат,
Бу мен билмаганим хиёнат,
Хиёнаткор эса дунёдир,
У сенингсиз қандай дунёдир?

2

Қуёш бўлсин, осмон ҳам бўлсин,
Дарё оқсин, уммонлар тўлсин,
Шамол билан ўтишин тоғлар,
Булбул билан сайрасин боғлар.
Ҳеч бирига йўқ эътирозим,
Кулсин ҳаёт, бу менинг розим.

3

Улар бўлган, мен ҳам бўлганман,
Сен эса... сен... сен ҳам бўлгансан!
Мен олдинда юрган жарангман,
Ахир сенинг чап қовургангман.
Қоришгансан қоним, қўримда,
Тугилгансан, жон, тақдиримда.
Тақдир бўлиб ўзингдан олдин!

ИККИ ҲИКОЯ

МУҲАББАТ ВА САВДО

– Шу чиройинг билан ҳар қандай шаҳзодани олдинда тиз чўктириб, умр бўйи тиллага кўмилиб яшайсан, – дейишарди дугоналари унга ҳавас ила боқиб.

– Бу чиройинг ҳали сенга бахтсизлик келтирмасайди, – дейишарди дугоналари унга ачиниш билан қараб.

Жамила эса бу гапларга парво қилмасди. Чунки у ўзини гўзал ҳисобламас, чиройидан сўз очганларга, “Худонинг яратган оддий бир бандасиман-да” деб ку-

либ қўярди. Лекин... лоф уряпти демангу, Жамиладек ҳам оқила, ҳам чиройли қизни нафақат ўз қишлоғида, балки бутун мамлакат бўйлаб ҳам топиш мушкул эди.

“Шундай нодир жавоҳирни ким қўлга киритаркин”, дея гаров боғлаган йигитлар ҳам кўп эди. Аммо ҳалигача қизни бирор йигит билан кўрганлари, гаплашганини сезганлари йўқ. Уни ошқора, ундан ҳам кўпроқ пинҳона севган йигитларнинг ҳисоби-чи... Бу паҳлавон қишлоқ йигитлари ичида Шавкат бойваччанинг ўғли

Нодирабегим ИБРОҲИМОВА

1989 йилда Фарғона вилоятининг Олтиариқ туманида туғилган. Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети халқаро журналистика факультетини тамомлаган. Ҳикоялари, таржималари Республиканинг турли нашрларида чоп этилган. Айни пайтда «Бекажон» газетасида фаолият юритмоқда.

Мавлон етакчи эди. Қани унинг олдида биров қизга зимдан кўз ташлаб кўрсин-чи!

– Барибир Мавлон Жамилани ҳеч кимга бермайди, овора бўлиб юрманлар, – дейишарди йигитнинг ошналари.

– Кўз олайтирганини Мавлон “кўпқари” қилиб бир тепади, исмини ҳам эслолмай қолади, – дерди ҳойнаҳой Мавлондан калтак еб эси кирганлар.

Бу гаплар Жамиланинг қулоғига етиб бормасмиди? Борарди, албатта. Ҳар қандай чиройли қиз ҳам бундай мардона қасамлардан суюнмайдими? Суюнади, лекин Жамила эмас. Унинг орзусидаги шахзода бутунлай бошқача эди...

Янги ўқув йили бошлангач, коллежга пойтахтдан бир ўқитувчи йигитни жўнатишганини айтишди. Ўқитувчилар тайёрлайдиган институтда ўқиганмиш, ўзи бошқа вилоятлик бўлсаям, чекка бир қишлоқда ёшларга таълим беришни истаб келганмиш. Бу гапни эшитган қишлоқ аҳли тоза кулишди. Шундай пойтахтни ташлаб, топиб келган жойини қарангу, буни...

Жамиланинг касб-ҳунар коллежини битирар йили эди ўшанда. Йигит уларга тарихдан сабоқ бера бошлади. Унинг бошқа домлаларниқига ўхшамайдиган аллақандай сеҳрли маърузаси ўқувчиларни тек қотириб, дарс тинглатарди. Улар орасида энг билимга чанқоғи ҳам Жамила бўлди.

Коллежни битириш арафаси. Май охирлаб, иссиқ ёз кирар пайт. Ҳамма ўқувчилар битириш кечасига тайёрланиш билан банд. Қишлоқдаги ягона, Шавкат бой ташаббуси билан қурилган тўйхона бугун коллеж битирувчилари учун ажратилган. Оқшом тушиб, ҳамма битирувчилару домлалар йиғилгач, қишлоқдаги илк ёшлар базми очиб берилди. Авваллари бунақа кечалар қаёқда эди? Мана, янги домланинг таклифи билан диплом бериш маросими ҳам ташкил этилди.

Мавлон бу ернинг хўжасидек гердайиб юрибди. Ўзи коллежни икки йил олдин тугатган, институтга эса тоби келмади, мана, қишлоқнинг энг олди бекорчиларидан. У аслида Жамилага дилрозини айтмоқ истагида бу ерда ҳозир эди.

Тантанали диплом топшириш маросими тугаб, ҳамма дастурхондан қўл тортгач, рақс бошланди. Барча ўзи билан ўзи: кимдир даврада тинмай сакрайди, кимдир севимли устози билан хайрлашади, кимдир келажакдаги орзуларини дўстига сўзлайди, кимдир эса зимдан муҳаббатини кузатади.

Охирги қатордагилар ичида ўша янги устози ҳам бор. Бу кўз қарашлар ярим йилдан бери негадир пинҳона. Лекин кўздаги дилдагини яширолармиди? Қанчалик яширишга уринмасин, бу нигоҳлар ўзига қадалганини сезмайдими Жамила? Сезганда қандоқ. Ахир ўзининг ҳам юрагини сирли туйғулар забт этган бўлса!

Устоз ва Жамиланинг йўқолиб қолганини биров сезмади. Ошналари билан “қиттай” олволган Мавлон ҳам бу ерга нега келганини эслолмайдиган даражага етганда, уйига судраб кетишди.

Сой бўйи... Қишлоқда нечта севишган бўлса, ҳаммаси шу ерда изҳор айтиб, изҳор эшитган бўлса ажаб эмас. Бугун улар орасига янги жуфт кўшилди. Лекин... бошқалардан фарқли равишда, улар жим. Фақат кўзлар сўзлашади. Йигит гапга нўноқми ё қиз уятчанми, ким билади? Лекин шуниси аниқки, гаплашмасалар-

да, улар бир умр бирга бўлишга келишиб олганлар. Бу келишувга тиллар эмас, юраклар қасам ичган.

Қишлоқда гап турармиди? Ёз адоғига етмай, Жамиланинг “кўзи кўру қулоғи қар” бўлгани аён бўлди. Йигитми, қизми, ҳамма ҳайратда эди. Шундоқ чиройли қиз... қаердаги нимжон, одмигина, кўзойнакли, доим битта кўйлагу шимда юрадиган бу йигитни ёқтириб қолиши мумкинми? Бунинг устига етим экан. Исми ҳам ўзига мос: Олим.

– Ўзи дарсда бир-бирига кўз сузиб ўтиришларидан маълум эди, – дейишди ўқувчилар.

– Домла ҳам ичидан пишган экан. Нега келиб-келиб бу ерга келди десак, нияти бузуқ экан, яшшамагурни! – дейишди қишлоқ хотинлари.

Янги ўқув йилидан Олим дарс ўтмайдиган бўлди: қаршилиқ қилишди. Ўз ўқувчисининг «бошини айлантиргани» учун қишлоқдан бадарға бўладиган бўлди. Айниқса, Жамиланинг уйидагилар буни билгач, ўқитувчининг олдига ҳам бориб, тоза айтадиганини айтишди.

– Икки дунё бир бўлсин, илло, қизимни узоққа, таг зоти номаълум келгиндига бермайман!

Жамилани бўлса уй қамоғи кутарди. Йигит кетар кунни, уйдан яширинча, амаллаб чиққан қиз аянчли воқеа устидан чиқди. Қишлоқ четида йиғилган Мавлон бошчилигидаги йигитлар Олимни дўппослашарди. Кўзойнаги учиб кетган йигит эса уларнинг хумордан чиқишларини кутиб тишини тишига босганди. Жамила югуриб бориб уни муштлардан пана қилди.

– Қўлинг синсин, Мавлон! – деб бақирганини ҳамма, гўё бутун қишлоқ эшитди.

Ошналари олдида нафсонияти ерга урилган Мавлон қизга яқинлашиб деди:

– Олақол, етимчангни. Лекин билиб кўй, ҳали оёғимга тиз чўкиб ялиниб келасан! Ўшанда... ўзим билан нима қилишни. Севгимнинг қадрини билмадинг! Хор бўласан!

Йигит кетди. Қиз қолди.

Жамила яшайдиган ҳовли эшигининг турумини бузаётган совчилар сийраклашди. Ҳамма қизнинг биров билан «гаплашиб кўйганидан» хабардор-да. Шундай бўлса-да, ҳафтада бир совчи юборишдан чарчамайдиган Мавлон бўлиб ўтган гапларга қарамай, қиздан воз кечмади. Қизининг “қилиғидан” кейин ташвишга тушган ота-она бу сафар Мавлонга розилик беришди. Нон синдирилгандан сўнг хабар топди Жамила.

Индамас одамдан чиқаркан-да ўзи бутун бало. Тўйга уч кун қолганида Олимни қишлоқда кўришибди. Ўша куниеқ уйда пашша учса сезадиган Каромат опа Жамиланинг уйдан қандай чиқиб кетганини сезмай ҳам қолибди. Хуллас, йигит қизни олиб қочиб кетгани маълум бўлгач, бутун асрга етулик гап топилди қишлоққа.

Шаҳарда ижарага уй топишиб, Олимнинг дўстлари иштирокида кичиккина ўтириш – тўй бўлиб ўтди. Никоҳдан ҳам ўтишди. Олимнинг курсдош қизлари Жамилага “гувоҳ”, “янга” бўлишди. Ёш оила туғилди.

Ота-она қизидан воз кечганини қишлоққа маълум қилди. Ҳамма ундан воз кечдию... Мавлон қароридан қайтмади. Ўқишга кириш баҳонасида пойтахтга кетди. Кирибдиям. Аслида эса шаҳарда фақат Жамиланинг изини қидирди. Йигит ўзи ўқиган институтда дарс бераётган экан. Зимдан кузатиб ижарадаги уйигача то-

пиб борди. Жамилани «дом» пастида ёлғиз учратди ҳам.

– Ярим йилдан бери бўларинг бўлгандир. На тўй, на оқ фотиҳа. Яшайдиган жойингни аҳволи... Етар энди. Менам ўқишга кирдим: юристликка! Ўтган гапларни унутдим, сенга ўзим уйланаман, сени ҳалиям севаман!

Жамила бир сўз демади. Қахрли кўзларидан жавоби маълум эди. Мавлондан ижирғаниб ўтиб кетди.

Жамила бахтли эди. Жамила бахтсиз эди. Бахти сеvimли инсони ёнида эканлиги, бахтсизлиги ота-она олдида айбдорлиги... Олим эса умрида меҳр кўрмай ўсганиданми, еттинчи осмонда кезар, Жамиладек ёри борлигига баъзан ишонмасди ҳам.

Ўзи шунақа экан. Оғзи ошга етди, деганда... Олимни ишдан қайтаётганда йўловчи машина уриб кетибди. Бу ҳам етмагандек, ҳайдовчи Худо беҳабар эканми, йигитни ташлаб қочибди. Одам сийрак кўчада, шом қоронғусида жабрдийдани дўконга нонга чиққан аёл кўриб қолмаганида, Жамила бевага айланарди.

Шифохонага етиб келган Жамиланинг ёлғизлиги жуда билинди. Пойтахтда ҳеч кимни танимайдиган жувон кимга суянсин? Эрининг яшаб кетишидан кўра ўлими аниқ. Зудлик билан операция қилинмаса... лекин бунинг учун катта пул керак экан.

Жамила қишлоққа бориб ота-онаси қаршисида тиз чўкиб, минг маломат эшитиб бўлса-да пул олиб келишга рози эди. Лекин олис вилоятга қачон бориб келади? Бирдан хаёлига Мавлон келди. Ўзи ҳам ҳайрон, нега уни эслади? Пешонаси тиришдию, лекин унда пул кўплигини ўйлаб, уни нега ёдга олганини англади. Қаерда ўқир эди? Юрфақда, деганди-я.

Эрта тонгда институт эшиги ёнида ўтирган, кўзлари олазарак Жамилани кўрган Мавлон шу кунга таҳсинлар айтди.

– Сендан ёрдам сўраб келдим, Мавлон. У кишининг аҳволи оғир. Менга пул керак... қарзга, барини қайтарамиз, илтимос, қишлоқдошлик ҳаққи!

Мавлоннинг ҳафсаласи пир бўлди. У Жамила эридан айниб, ўзининг паноҳига келганига юз фоиз ишонганди. Тентак қиз!

– Ёнимга ялиниб келасан, дегандим-а? Айтганим бўлди! Лекин овора бўлма. Менга эринг эмас, сен кераксан!

– Номард экансан!

– Хоҳласанг... бераман қанча истасанг. Аммо берарни олмоғи ҳам бор. Айтганимга кўнармикинсан?

– Истаганингни сўра!

...Жамила сўралган пулни олиб борди.

Бир ой ўтиб Олим оёққа турди. Ёнида эса жилмайиб турган Жамилани эмас, ҳамширани кўрди. Уйга рухсат теккач, уйдан ҳам тополмади хотинини. Қишлоқдан суриштирди... ўша ерда экан.

– Жамила қочоқ эси кириб қайтиб келибди! Домла ўлакка қилиб урганмиш... – дейишди ярим қишлоқ.

– Ундай эмас, Жамила биров билан юриб кетган экан, Олим тўрвасини тутқазибди, – дейишди қолган ярим қишлоқ.

Ота-она кўнгли тош эмас. Оёқларига тиз чўккан қизларини кечиришди. Эрта-индинига совчилар келди. Мавлон томондан. Узоқ тортишувдан сўнг қиз тараф «таслим бўлди». Тўй ҳаракати бошланди...

Мавлон шаҳарга кетиб, икки кунда қайтиб келди. Ёнида Олим... Кўрганлар Мавлон Олимнинг кўзини куйдиришга олиб келибди-да, деб томошанинг давомини кутишди. Тўй ўша – қишлоқдаги ягона тўйхонада бўлди. Келин ястаниб даврага чиқди. Ёнида эса... савлат тўкканча домла турарди! Мавлон куёвжўра. Ҳамма лол, ҳамма ҳайрон. Бу “сирдан” фақат Мавлон тарафу, Жамила тараф хабардор. Келин-куёв катталардан оқ фотиҳа олиб, ўриндиққа чўкишди.

Мавлон гердайдиган йигит, лекин тошжўрак, номард эмас. У севади, лекин севганини йиғлатмайди. У икки гул ўртасига тушадиган тиканак бўлишдан кўра куйиб кул бўлишни афзал билади. У севгани бахтидан кулади. У Жамила Олим учун ҳар қандай шартга розилигини эшитган кунини уларнинг муҳаббатига тан берган! Мавлон томондан келганлар Олимнинг номидан совчиликка келишганди. Мана, бугун Жамила билан тузилган “савдо”лари ҳам пишди. Энди ёшларни севинч кўз ёшлари билан шаҳарга кузатиб қолишади...

Қишлоқдагилар бу сафар нима дейишга ҳайрон. Охир-оқибат ҳамма уларнинг муҳаббатига тан беришдан бошқа илож топмади...

АЗОН

Аэропорт гавжум. Ҳамма қаёққадир шошади. Титроқ қўллари билан ҳассасини тутганича, хира тортган кўзларини одамларга тикиб ўтирган бу чол билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди. Баъзи кўнгли бўшлар эса унинг ёнидан ўтаётиб чақа ташлаб кетишар, лекин чол тангаларга қараб ҳам қўймасди. Чол бу ерга кўп келади. Айниқса, шу ойнинг тонгидан кечига довр шу ерда. Қуёш нурларини баланд бинолар ортига ола бошлагач, истамайгина уйи томон йўл олади. Келини Лизага билдирмай хонасига қамалади. Тунлари эса хотиралар қийнайди. Негадир... отаси ёдига тушаверади. Илоё, ўзингдан қайтсин, деб ўткир нигоҳларини тиккан эди у. Ҳартугул, отасига унча қийин бўлмаганди. Исмаат керакли жойларга отасининг қилмишлари ҳақида

етказди: ўтмиш сарқитлари – болалигида онаси узун кечаларда мутолаа қилиб берадиган дилгир ғазаллар, диний ўғитлар, ҳадисларни хуфиёна сақлаши ҳақида хабар берди. Тўғри, ўша пайт отамни сотиб қўйдим деган ўй хаёлига келмаган, нима бўпти, отамми, бошқами, муҳими, давлатни битта душмандан тозаладим, деб ўйларди, партиям учун хизмат қилдим, деб мажлисларда кўкрагини керарди, ҳаммага гўё намуна бўларди. Отасини кўп сиқувга олишди. Ўртага онасини тиқиштиришгач, Маҳкам ота индамай имзо чекди. Ҳа, барибир отасига ўзи каби қийин бўлмаганди, ахир ёнида ҳамдардлари бор эди. Онаси суянч бўлди, опаси, укалари тиргак эди, ёлғиз қўйишмади, то қамоқда вафот этгунча... Исмаатнинг-чи? Ёнида кими бор? Хотинга ёл-

чимади. Тўрт марта уйланди. Тўғри, улар ўзбек эди-ю... лекин қандайдир Энахонга ўхшамасдилар. Энахон бошқача эди, Исмат буни кеч англади, жуда кеч...

Исмат бўғилиб деразани очди. Қуёшнинг чиқишини кута бошлади. Шу пайт қаердан... азон овози эшитилди. Исмат аввалига англамади. Кейин туйқус эсига тушди. Отаси... азон айтарди. Охири марта қачон эшитганди? Эллик йилдан ошди-ёв. Балки ундан ҳам кўпдир... лекин унутмапти, унутолмайди. Ҳа, отаси масжидда азон айтарди. Овозида юракни энтиктиривчи нимадир бор эди. Кейин масжидлар йўқотилди. Исмат ҳам қанчасини аниқлаб, буздиртириб ташлади. Қизиқ, бу овоз қаердан келаяптикин? Ё қулоғига чалиняптимикин, – биллолмади...

Исматнинг бирдан набирасини кўргиси келиб кетди. Йигирма йил бурун ота-онаси уни ҳарбий интернатга юборишганди. Аввал кўп келарди. Улғайгач, келмай қўйди. Яқинда уйланди, деб эшитди. Лекин Лиза буни тўйдан қайтгач айтди. Исмат барибир хурсанд бўлди. Авлодининг давомчиси шу ахир...

Исмат учта хотинидан ҳам фарзанд кўрмади. Охири, сал енгилтавроқ бўлса-да, тўртинчисига уйланди. Кутганидек, ундан ўғил кўрди. Ва кўп ўтмай хотини ўғлини ташлаб, Исматнинг бор-будини шилиб ўйнаши билан қочиб кетди. Исмат ўғли билан шумшайиб қолаверди. Уни катта қиламан, деб кирмаган тешиги, қилмаган иши қолмади, ҳисоб. Оқибат нима бўлди? Ўғли ҳам онасига тортди. Дадаси топган пулга ичадиган такасалтанг бўлди. Ҳарҳолда, Лизага уйлангач, сал одамга ўхшаб яшай бошлади. Исмат ўғлини кам кўради. Ўғли ҳам уни йўқлаб хонасига кирмай қўйган.

Исмат билади... Бу барча гуноҳлари учун берилаётган жазолар. Бу дунёдагиси шу бўлса... Охират ҳақида ўйласа юраги орқага тортади. У кўрқади, жуда кўрқади... Оғир хаёллар билан тонг оттирган Исмат ўсиб кетган соқолини силади-да, қандайдир ҳафсала билан қиртишлай бошлади. Кейин униқиб кетган кийимини алмаштирди, қўли билан дазмол қилган бўлди. Ва яна аэропорт томон йўл олди. Нега бу ерга келаверади, ўзи ҳам тушунмайди. Балки турли давлатлардан турли хил одамларнинг ташрифи, уларнинг ўз юртлари нафасини олиб келаётгани учундир. Ахир улар орасида Ўзбекистон ҳам бор...

Исмат доимий ўриндиғига чўқди. Қўлига китобини олиб, қийшиқ кўзойнагини тақди: сўнги пайтларда Машрабни ўқийди. Асли она тилисидаги бор-йўқ китоби ҳам шу. Икки йил бурун худди мана шу ерда бир ўзбек отахон берган эди. Аввалига чанг босиб ётди. Аммо кейинчалик бу мисраларсиз туролмай қолди. Онасининг оҳанги ёдига тушаверади. Соҳир овозда шу ғазалларни ўқир эди-я...

– Отахон, ўзбекмисиз? – бир чолга, бир унинг қўлидаги китобга қараб турган нотаниш йигит унинг хаёлларини тўзғитиб юборди.

– Ҳа... – Исматнинг юраги тез-тез уриб кетди. – Ўзбекман...

– Самолётдан тушибок, дунёнинг у чеккасида ўз юртинг одамани учратиш... – йигит севиниб кетди. Кейин қўлини узатди. – Исми Азамат, ота, сизга Ўзбекистондан алангали саломлар!

Исмат ўрнидан турди.

– Ўзбекистон... мустақил бўлди, дейишади, ростми, ўғлим?– Исматнинг кўзларида ёш ғилтиллади.

– Албатта. Анчадан бери бормаган кўринасиз?

– Ҳа... кўп бўлди.

Йигит жуда одамохун, хушчақчақ экан. Ўзбекистон ҳақида анча сўзлаб берди. Кейин эса кетди. Бу ерга иш билан бир ҳафтага келган экан. Исмат яна оғир хаёллар ичида қолди.

Бир ҳафта ўтгач, Исмат йигит қайтар, деб саҳардан бери одамларни кузатарди. Мақсади, унга бир омонат гапни етказиш... Энахон ва ўғли Абдукаримга...

– Ие, ота, сизмисиз? – ён томондан келган овоздан Исмат қувониб кетди. Бу Азамат эди.

– Ўғлим, сени кутаётгандим. Юртимга, бир одамга омонат гапим бор...

Азамат ўйланди.

– Ота, ўзингиз бора қолганингиз дурустдир, балки. Она юртга қайтиш вақти етди, энди эркинмиз. Мен билан кетинг, ота.

Исмат ерга қаради.

– Кетолмайман, ўғлим...

Азамат чолнинг елкасидан тутди.

– Ўзим олиб кетаман, отахон. Савоб ҳам керак. Харажатини ўйламанг...

Исмат ярқ этиб унга қаради. Гўё ҳозир юртини кўрадигандек, юраги ҳапқириб кетди.

– Ахир... ўғлим, сенга тагин оғирлигим тушиб...

– Омонатингизни ўзингиз етказасиз, ота. Кейин қайтаман, десангиз ўзим кузатиб юбораман.

...Исмат самолётда ўтирар экан, негадир туш кўраяпман, деб ўйларди. Наҳотки бир неча соатлардан сўнг...

– Ота, агар бобом ҳаёт бўлганларида уларга яхши ҳамсуҳбат олиб келаётганимдан қувонардилар...

– Ҳа, кексачилик, ўғлим.

– Бобомни кўриш насиб қилмаган-да, ота. Улар отам икки яшарлигида оламдан ўтганлар. Худога шукр, бувим ҳаётлар. Бобом вафот этгач, турмуш қилмай, отамни ўстирдилар. Кўп қийналганмиз, дейдилар. Ҳозир дадам ҳам, онам ҳам уларни еру кўкка ишонишмайди. Яқинда Ҳажга юборишмоқчи...

– Ниятларига етишсин, – Исмат Энахонни эслади. Қизиқ, у турмушга чиққанмикин? Шунча берган азобларига миқ этмай чидарди. Лекин бир кун ғазабдан титраб пичирлаган: «Илоё мана шу қўлларингиз...». Йўқ, қарғамаганди, ҳатто гапини тугатмаганди ҳам. Ўшанда Исмат ... Қуръони каримни улоқтирганди!

– Фарзандларингиз борми, ота? – ийманиб сўради Азамат.

– Ҳа, бор... Икки ўғлим бор. Бири у ерда, бири бу...

– Дийдор ширин-да, – Азамат шундай дедию, бироз ўтиб уйқуга кетди.

Исмат яна азобли хотиралар гирдобиди қолди. Отаси қамалгач, ҳамма қариндош-уруғи ундан юз ўғирди. Фақат Энахон негадир уни ташлаб кетмади. У қандайдир умид билан яшарди. Исмат бир кун инсофга келар, дерди. Баъзан юрак ютиб «Аллоҳга шак келтирманг», деб Исматга сўз қотарди. Кетидан калтак ерди. «Агар тепадагилар эшитса борми, сен динпарастга кўшиб мениям йўқ қилишади. Кимсан Исмат Холтоевнинг хотини шундай деса? Йиғиштир сафсангни!».

Исматнинг сири барибир очилди. Бир-икки ғаламислар Исмат уйида Қуръонни сақлашни ошкор қилишди. Исматнинг ўзи ҳам билмасди бу ҳақда. Энахонга она мерос бу китобни кўрпа қатидан излаб топди-да, хотинининг минг қўлига осилиб ёлворшига қарамай, кўчага – дарахт ёнидаги анҳорга улоқтирди. Бўтана лойқа сув уни бир ямлаб ютди. Энахон шунда тушунди: бари умидлари бекор экан... Исмат барибир қутилиб қолмаслигини англади. Энди уни тинч қўйишмайди. Ишонишмайди... шунча йиллик хизматлари бир пул! У қочди. Ҳа, бор пулини чўнтакка жойлаб ҳеч кимга ҳеч нима демай, тунда уйдан чиқиб кетди. Дарвозадан чиқар экан, ичкаридан ўғлининг уйғониб хархаша қилганини эшитди. Энахон уни овутиди. Исматнинг негадир ичкарига киргиси, ўғлини бағрига босгиси келди. Лекин оёқлари кўча томон бошлади.

– Кеб қолдик, ота, – Азаматнинг ўктам овози Исматни кўзини очишга мажбур қилди. – Ўзбекистондамиз!

Исмат негадир кўрқа бошлади. Қўллари титради. Онаси Исмат болалигида мусичага озор берма, қўлларинг қалтироқ бўлиб қолади, деб уқтирарди. Исмат бу гапларга амал қиларди. Ўртоқлари мусичага тош отганини кўрса, улар билан ёқалашарди ҳам. Ҳа... қушларга озор бермасди Исмат. Лекин... неча-неча оилаларнинг шўрини қуритди, қанча мусичадек безор болаларни тирик етим қилди.

Самолёт кўнди. Исмат Азаматнинг ёрдами билан зиналардан пастга тушаркан, унутилиб кетган ҳаводан тўйиб симирди. Атрофга қоронғулик чўккан эди. Афсус, қуёшни кўрмади-да.

– Уйимиз олис эмас, ота, яна бироз қийнайман сизни. Боргач дамингизни оласиз. Ҳойнаҳой ҳамма кутиб ўтиргандир. Айниқса, қизчам...

– Оилалиман, дегин...

– Ҳа, бир ўғил, бир қизим бор, Худога шукр.

«Худога шукр»! Бу жумлани қанча бўлди эшитмаганига. Онаси ҳар икки гапининг бирида такрорларди. Ҳатто бир кун Исмат дарахтдан йиқилиб қўли синганда ҳам «Худога шукр-эй, бошқа еринг синмапти», деб бағрига босганди. Исматнинг кўзлари намланди. Машинадан тушишгач, Азамат чолни суяб олди. Исмат тинмай қалтирар, юраги гуп-гуп урарди.

– Мана, келдик, ота...

Исмат қаршисидаги баланд дарвозали, нақшинкор уйга қаради. Қўнғироқ чалишгач, ичкаридан хушрўй бир жувон чиқди.

– Ассалому алайкум, дадаси, яхши келдингизми? – сўнг меҳмонга юзланиб, у билан ҳам қуюқ саломлашди.

– Ваалайкум ассалом, яхши ўтирибсизларми?

– Азамат Исмат ичкарига киргач, хотинига имо қилди: «яхшилаб дастурхон туза».

Келин уларни меҳмонхона томон бошлади. У ерда Азаматнинг ота-онаси ўғлини кутиб ўтирарди. Уларнинг худди анча йиллар кўришмагандек кучоқлашиб дийдорлашишларидан Исматнинг юраги орзиқиб кетди. Сўнг Исмат билан ҳол-аҳвол сўрашишди. Азаматнинг дадаси уни тўрға бошлади. Шу пайт эшик очилиб, бир қўлида чойнак кўтарган келин ва унинг ёнида бир кекса онахон кириб келишди.

– Бувижон! – Азамат улар томон ошиқди.

Исмат бу кампирни қаердадир кўргандай бўлди. Бироқ эслолмади... ва хонани кузатар экан, бирдан кўзи деворда осиглиқ турган эски бир суратга... Энахоннинг ва ...ўзининг суратига тушди. У қарахт бўлиб қолди тушди. Қўллари титрар, чуқур-чуқур нафас олар, атрофдагиларнинг гапларини умуман англамасди. Шу пайт таниш овоз эшитилди.

– Келинг, меҳмон...

Исмат овоз келган тарафга аланглади. Қараши билан Энахонни таниди. Аввалига Энахон ҳам бироз тикилиб турди. Сўнг бирдан ҳушини йўқотиб ерга йиқилаёзди. Азамат уни суяб қолди. Ҳамма улар томон ошиқди. Энахонни олиб чиқиб кетишди, ғала-ғовурдан фойдаланган Исмат эса сирғалиб дарвозадан чиқиб кетди.

Маҳалла кимсасиз... Исматнинг сал нарида оқаётган кичик анҳорчага кўзи тушди. Эсга олди... ўша гуноҳига гувоҳ анҳор-ку! Исмат анҳор бўйлаб кетаверди. Қаерга ва не мақсадда, билмасди. Энахонга аталган омонат гапи эса тилида тинмай айланарди:

– Мени кечир, Энахон... кечир нобакор отангни, ўғлим...

Исмат бир уй қаршисида тўхтади. Шу пайт у ердан азон эшитилди. Ҳа... бу ер масжид, хуфтон намозига чорлов эди.

– Ота, сизми, ота?! – Исмат азондан сеҳрланди.

– Ҳалиям шу ердамидингиз, отажон? Ниҳоят топдим сизни. Тўхтаманг, ота, азон айтишингизни қўмсаб келдим...

Исмат ерга чўқди. Бир сиқим тупроқни олмоқчи бўлиб ерга кафтини урди. Бироқ титроқ бармоқларини қанча жамлашга уринмасин, тупроқ тўкилиб кетаверар, бари уринишлари зое эди...

ДУГОНА

Ҳикоя

Икки дугона совуқина хайрлашишди. Саодат Қумрини катта йўлгача кузатиб қўйиб ортига қайтди.

Кейинги кунларда бўлиб ўтган воқеалардан кўнгли бироз ғашланди, ўртоғининг ҳам шундай қилишидан умидвор бўлдими, кўнглини хотиржам қилиб кетгиси келдими, ҳарнечук Қумри йўл-йўлакай орқасига ўгирилиб қаради.

Бироқ Саодат бундай қилмади, ўгирилмади. Уни кузатиб кетаётган Қумрининг назарида эса дугонасининг нозик елкалари гўё оғир юк кўтаргандай букилганнамо кўринди ва айна чоғда негадир у янада кучлироқдай туюлиб кетди. Елкасига юк ортган сари кучлироқ кўринади шекилли одам.

Саодат эса нохуш нарсаларни тезроқ унутмоқчидай шахдам юриб кетди.

Ҳар доим ҳам деб бўлмади-ю, аммо баъзида бир-бирларига шунақа аччиқ-тизиқ қилиб туришар, бироқ кўп ўтмай ҳеч нарса бўлмагандай яна иноқлашиб кетишарди.

Бу гал ундай бўлмади. Бир сафар Қумри Саодатга “Ҳадеб хафа бўлаверасанми” деганида, унинг “Агар сендан хафа бўлмай қўйсам, қўрққин” дея жавоб берганини эслади. Нима қилсин энди, қўрқсинми? Ўзи кишилар кўпинча мана шунақа сафарларга чиққанларида бир-бирларини яхшироқ билиб олишаркан. Шу чоққача билдим деганлари беҳуда экан.

Хуллас, атрофдагилар ораларидан қил ўтмайди деб юришган дугоналарнинг орасидан мана энди оламушук ҳам бемалол ўтиб кетяпти.

“Нима, бироз ошириб юбордимми”, – ўйлади Қумри, – эҳ, нега одамлар доим бировларнинг ишларидан қийиқ ахтариб юришаркан, ўзларига келганда-ку кўз юмиб қўя қолишади. Яна илгаригидек бўлиб кетишармикин, э, бўлмаганда-чи, йўғ-э, уни йўқотиб қўйишни истамайди, қадрдони ахир!”

Аслида-ку ҳаммаси арзимаган нарсадан бошланди, қайтиб келсин-чи, бир гап бўлар.

Ўй-хаёллар оғушида бекатгача қандай борганини сезмай ҳам қолди. Бирон машинага ўтириб тезроқ уйига етиб олсайди.

Бироқ уйига келганда ҳам уни соғиниб қолган яқинларининг меҳрибончиликлари татимади.

“Ҳа, болам, серхаёл бўлиб қолибсанми?” дея онасининг берган саволига ҳам мийиғида кулиб қўяқолди. Кеча уйига қандай шошилган бўлса, энди оромгоҳга қайтишга ҳам шундай ошиқа бошлади.

Ёз фаслининг сўнги ойи.

Оқшом чоғи айвонда ўз ўрнига чўзиларкан, ўй-хаёллар уни яна олиб қочди.

Шу ўқишга тасодифан кириб қолган бўлса-да, ҳозир афсусланмайди. Орзусидагидай бўлмаса ҳам ҳартугул тузук. Қолаверса, Саодатни ҳам шу ўқув даргоҳида учратган. Танишган пайтларини эслади. Қумри ўқишга кириш учун ҳужжатларини кеч топширган. У келганида абитуриентлар аллақачон бир-бирлари билан танишишга улгуришган, қизлар ҳам икки-учтаси бирга юрадиган бўлишганди. Бирор даврага суқилиб кириш ғурурини поймол қиладигандай, паришон юрган кунларининг бирида янги қиз келиб қолди. Эшиқдан кираверишда Қумрини учратиб ёнига келган, саломлашишгач “Сиз ҳам шу гуруҳданми?” деб сўраган эди. Шу-шу бўлди-ю иккалови бирга юрадиган, ҳеч ажралмайдиган бўлишди, дунёқарашлари яқин экан.

Баъзан ўқишга, ишлашга бўйин ён бермайдиган пайтлар бўлади. Саодатда эса ўқишу ишлашга доим ҳафсала топилади. Ўзи ўртоқларига ёрдамлашади, жамоат ишларига-ку боши билан шўнғийди. Қизиқ, унда бундай шижоат қайдан?

Шуларни ўйлаб ётаркан, у билан ғижиллашганига ҳозир ўзи изза бўлиб кетди. Лекин унинг гина сақлаш одати йўқ-ку, ахир барча олижаноб хислатлар унга хос-ку, дея ўзича кулимсираб қўйди. Эрталаб барвақт туриб йўлга отланишни режалаштириб, айвон шифтига инкуриб олган кўршапалакларнинг қоронғу тушиши билан тепасида чарх уришларидан ғашланиб уйқуга кетди.

Эрталаб йўлга тушиб, оромгоҳга етиб келди. Болаларни далада деб ўйлаганди. Бироқ уларнинг ҳалигача шу ерда тўпланиб туришганини кўриб таажжубга тушди.

“Уйга қайтишга рухсат беришдимикан?” – хаёлига келган нарса шу бўлди.

Аммо, у янглишган экан. Маълум бўлишича, кеча кечқурун Саодатнинг бироз тоби қочгандай бўлибди. Уни фарзандларини кўргани келган ота-оналарнинг машиналарида уйига кузатишибди. Эрталаб эса шаҳардан қизнинг касалхонада оғир аҳволда ётгани ҳақида хабар қилишибди.

Қумрининг тиззалари букилиб кетгандай, томоғига бир нима тиқилгандай бўлди. Ҳеч ақлига сиғдирилмас, ахир туппа-тузук эди-ку, дея ажабланарди.

Наҳотки ундан буткул ажралиб қолсам?! Туйқус хаёлига урилган ўйдан Қумри чўчиб тушди. Кўз ёшларини арта-арта шаҳарга отланаркан, лаблари беихтиёр пичирлар эди:

– Мени кечир.

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Жамолiddин МУСЛИМ

Тўйгулар гуллаган кўксинг боғида

ИЧКАРИГА КИР, АСРИЙ МУҲАББАТ Туркум

Ер шарига ўхшайди
Ҳар бир одамнинг боши.
Битта бошни асраб қолсак ҳам
Ер шарини асраб қолган бўламиз.

Қаттиқ кулдик,
Ҳатто кўзларга ёш келди.
Кейин билсак, унинг исми қувонч экан.
Қаттиқ йиғладик, ўкириб йиғладик!
Бунинг исмини билолмай
Йиғлатган қувончни қидираётимиз...

Қаҳр гиёҳидан дору тайёрлаб
Зулми даволаб бўлмайди.
Илдизи қуримаган дарахтга ўхшайди у.
Унга қўнган қушлар ҳам
Бир-бирин чўқиб ўлдирар.
Бу дарахтнинг япроқлари
Ҳатто бўронларда тўкилмас.
Аммо бир куни
Чиройли сўзларнинг уволи тутиб,
«Гурс» этиб қулайди Заминга!

Кичик-кичик танаффуслар қилиб
Ҳаёт дарсини ўқиётимиз...
Вазифалар кўп, баҳоли қудрат
Бажараётимиз...
Кимдир катта танаффусда
Кетиб қолмоқда
Вазифанинг жавобини
Маҳшаргоҳда бергани.

Бўғизлаб қўйилган кўзичоқдай
менинг ўйларим.
Кўзлари очиқ кетган хаёлларимни
Қассобга бериб юборишди эҳсон қилиб
Ширин хаёллардаги Исёнларимни...

Чақмоқдай умрнинг юлдуздай кўзлари,
Кундуздай офати, кечадай роҳати бор.
Чақмоқдай умрнинг чақмоқдай сўзи қани?!

Асрий муҳаббат, ичкарига кир,
Толиқдингни? Ҳордигингни чиқар
Оташингда тобланган вафо билан.
Дунёнинг барча қабоҳатин
Учир, учир тонгги сабо билан.

Жамолiddин МУСЛИМ

1965 йилда Наманган шаҳрида таваллуд топган. Наманган саноат-технология институтини тамомлаган.

«Кўкка ўрлаётган изтироб», «Қалб истеҳкоми», «Муҳаббатли манзиллар», «Биллур навқиронлик», «Камолот фасли», «Шаффоф булоқлар», «Тўкилмас япроқлар», «Сабот» номли шеърини ва насрий китоблари нашр қилинган. Ҳозирда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Наманган вилоят бўлими раҳбари сифатида фаолият юритмоқда.

Сен қалбларнинг ҳабибисан,
Сен дунёнинг табибисан.
Эй инсон, муборак этай,
Муҳаббат аталмиш даво билан...
Асрий муҳаббат, ичкарига кир.

* * *

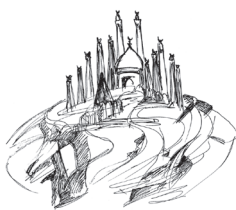
Биз қушлармиз. Дунё деган
Улкан чинорга қўниб ўтамыз, холос...

* * *

Ухлаб қолсам уйғотиб юборманг!
Лоақал тушимда тўйиб олай
Ҳақиқатнинг бўйларига.

* * *

Сукут –
хамиртуруш,
Савдоси – ким ошди,
Ким ошдини ким очди?
Ўзига сотинлар
Хамиртурушдан орттирган бойлиги билан
Болаларини боқиб
Роҳатини кўрсин...

* * *

Кўзгуга боқиб мақтанаман ажсин босган
Юзимни кўрсатиб.
Кўзгуга кўз-кўз қиламан
Мошдай очилмаган,
Ғафлат уйқусига тўймаган
Кўзимни кўрсатиб.
Кўзгуга мақтанаман ҳеч кимга айтмаган
Ҳақ сўзимни айтиб.
Кошки кўзгу тушунса...

* * *

Тонг отди – мусаффо тонг.
Кўзимни очсам,
Хайрият, тирик эканман,
Ҳаётнинг қадрига
Оз-моз етганим учун ҳам
Тирикман.
Кимдир уйғонмади уйқудан,
Бебахра қолиб тонгги саболардан.
Ғуноҳларини менга ташлаб,
Менинг ғуноҳларимни олиб кетди у.

* * *

Мукофотни унинг кўкрагига эмас,
Қулогига тақинлар.
Керакли одамларнинг
Қулогига шипшиивериб
Олди бу мукофотни,
Ҳар шипшиганда
Биттадан одам «учаверди».
Қаранглар,
Осмон қанотсиз одамларга тўлиб кетди.

СОҲИР ТОНГ

Ассалом, соҳир тонг – менинг фариштам,
Кечаги қазоим бугун ўтмайди.
Кўнглим совиб борар тобора қишдек,
Дунё яйловида умрим ўтлайди.

Ассалом, соҳир тонг – менинг фариштам,
Савоб тишлаёлмас бир бурда нонни.
Кўҳлик, кўҳна дунё қолган қарғишдан,
Овлаб чарчамайди пажмурда жонни.

Ассалом, соҳир тонг – менинг фариштам,
Қанотингда елиб, таскинингни бер.
Кўрқаман, кундузи ўзим ейишдан,
Дилталқон қилайин босқонингни бер!

* * *

Туйғуларинг излаб, топиб қўй дўстим,
Боряпман сен томон туйғулар билан.
Дастурхонингга дард, ҳасратинг қўйгин,
Майли, меҳмон қилгин, қайғулар билан.

Туйғулар гуллаган кўксинг боғида,
Ифорлар таратиб турибдимми, айт?
Йўқмисан бедардлар қарамоғида,
Мен сенга ишониб гуллаётган пайт!

САККИЗЛИК

Мен дунёни талашмайман,
Мени дунё талашиб ўтсин.
Корига мен қарашмайман,
Коримга у қарашиб ўтсин.

Асло унга ҳаммол бўлмайман,
Хизматига бергум бир чақа.
Эшигимда ундай гадо йўқ –
Ёлгонини қилгум садақа!

ОЛАМ БУС-БУТУН...

Ҳикоя

Осмоннинг таги тешилди: ёмғир ёғди, шовва ёғди. Челаклаб куйди, деганлари ҳам бунча бўлмас-ов. Жузумкўз момо айвонга чиқиб, устунга суянганча кунботарга кўз тикди. Оқ рўмоли сирғалиб бошидан тушди, кўк рўмолининг четидан оппоқ сочлари кўриниб қолди. Кўзлари мўлт-мўлт этди, икки томчи ёш думалади. Ҳалвираган узун енги билан юзини артиб, хўрсинди:

– У-ў, болам-а! Бошидан сув ўтиб кетди улимнинг...

Ичкаридан аёлнинг жон аччиғида чинқиргани эшитилди. Кампир рўмолини ердан олишни ҳам унутиб, уйга қараб югургилади:

– Ойимхол!.. Нима, илон чақдимми?! Қизим...

Эшикка етаёзган эди, уйдан кўк кўйлакли жувон чиқди: боши танғиб боғланган, бир қўли ёқасида, кесакига суянганча “туф-туф”ларди.

– Ҳа, болам? Ёмон туш кўрдингми?

Ойимхол бош ирғади. Тунд осмонга тикилганча карахт туриб қолди. Кейин онасининг оёғи яланглигини кўриб, бўсағадаги ковушлардан бирини келтириб, ташлади.

– Оёғингизга киймайсизми? Ёш боладайсиз-а, эна... Ётган рўмолни қоқиб-суқиб, кампирнинг елкасига ёпди. – Ёмон туш кўрибман.

– Оқар сувга айт... – деди Жузумкўз момо беихтиёр тагин устун томон юриб. Ҳозир ариққа бориб бўлармиди, деган ўй ўтди хаёлидан.

Ойимхол онаси суяниб турган устун тагига чўккалади-да, тарновдан шариллаб тушиб, ҳовли этагига қараб эгри-бугри йўл солиб оқаётган лойқага юзланди:

– Акам чиққан уйда аждаҳо бор эмиш, бадани лахта-лахта қон эмиш, чинқириб кўчага отилган эмиш...

Кампир “шилқ” этиб ўзини ташлаб юборди. Қизи шошиб қолди:

– Эна! Эна! Сизга нима бўлди? Хуй, ким бор-эй, ёрдам беринглар...

Момо ҳушига келганида қалин кўрпа ичида ётарди. Ёнбошида дастурхон ёзиғлиқ: устма-уст учта нон – яна бири синдириб ташланган, қизил тарам-тарам парварда сочилган, тўрт-бешта қизил олма – биттаси яримта. Кампир кўзи билан меванинг иккинчи палласини қидирди... Оёқ бетида қизи билан Мастон кайвони ўтирибди.

– Эна, кўрқитвордингиз-эй! – зўраки оҳангда кўтаринки гап бошлади Ойимхол, онаси кўзини очганидан қувониб.

– Ҳа, совуқ ўтган-да... – деди кайвони ҳамдард оҳангда. – Ичига иссиқ кирса, отдай бўлиб кетади.

Кампир индамади, шифтга тикилиб ётаверди, оёқлари музлаб борарди. Қизидан машъум туши ҳақида яна сўрайин деди, сўролмади.

– Акамдан ажраганимиз етмасмиди, – гинахонлик қилди Ойимхол. – Бошимизда дуоғўй бўлиб юринг энди. Бирин-бирин икки акамдан айрилдик. Отам ўтиб кетган бўлса...

– Кўргилик, айланай, кўргилик! – кайвони одамларнинг қора кунда ғам-ташвишига кўп шерик бўлган, бунақа пайтда айтиладиган гаплар осонгина тилидан учаверади. – Ким ўйлабди дейсиз, Арслонбойнинг тўппа-тўсатдан... Ҳар қадамидан ер гурсилларди-я. Эгамнинг иродаси-да...

Сочлари жамалак қиз лаълида уч коса шўрва келтирди. Эшитилар-эшитилмас салом берди-да, овқатларни узатиб, чойнакни олиб чиқиб кетди. Ойимхол онасининг бошини баландроқ кўтариб, суюқ ичира бошлади. Икки-уч қошиқдан кейин кампир қалтироқ қўллари билан қизининг этагидан тортди: “Бўлди”. Тескари ўгирилиб ётди, меҳмон борми ҳам демади. Иссиқ кўз ёшлари ажинлари бўйлаб югурди, оғзида шўртанг таъм ҳис қилди.

Фаррух ЖАББОРОВ

1985 йилда Жиззах туманининг Шариллоқ қишлоғида туғилган.

Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети халқаро журналистика факультетини тамомлаган. Айни пайтда “Маърифат” газетасида фаолият олиб бормоқда.

* * *

– Вой, ўлди-и-им! Ухлаб қолибман-а! – Жузумкўз ўрнидан ирғиб турди, куёви ҳам аллақачон уйғонган чоғи. Мундай туртиб ўтса бўларди-ку! Пардани кўтариб, деразани очди, ташқари қаради: офтобнинг илк нурлари теракнинг уч япроқларида ялтирарди. Шошиб ҳовлига чиқди-да, сўриток тагидаги офтобадан юз-қўлини ювиб, сут пақирни излади. У ён-бу ён кўз ташлади – йўқ. Қайнонаси сигирлар атрофида куймапанарди: қўлида пақир...

– Эна, ўзим соғаман! – дея шу томонга юрди, рўмоли олма шохига илиниб, яна бесаранжом қилди: “Ҳаҳ, ўл-а... Шошганда...” Ҳали яқинлашиб улгурмай тушунтира кетди: – Боя уйғонувдим, яна кўзим илинибди-да...

– Ёшсиз, бўлиб туради, – деди қайнона пақирни унга тутаркан.

Бу гапдан келинчакнинг хижолати яна ортди. Қизаринқираб, дуч келган қорамолни соғмоққа чоғланди. Энди энкайган ҳам эдики, қайнонаси кулиб юборди:

– Бу ҳўкиз-ку, қизим?!

– Ҳа-а, ўлсин-а... – келинчак яна ўзини йўқотиб қўйди. Қишлоқда ўсган қиз бўлса, ҳўкизни сигирдан ажрата олмай қолганини қаранг.

Қайнона қўл қоқишиб турди. Ҳар тугул, қайнота бомдодни ўқиб, фотиҳали жойларга кириб қайтгунича, нонуштани тайёрлаб улгуришганди... Келин косаларни йиғиштириб, ошхонага кетгандан сўнг қайнота ўрнидан тураркан, ўғлига деди:

– Янги куёвсан, бугун ҳам далага чиқмай қўя қол. Ҳовлида у-бу ишларни қил...

Ўғил дастурхондан кўз узмади:

– Уйда нимаям иш бор? Бедани бўлса, эрта-матан ўриб ташладим.

– Унда ўзинг биласан...

Тўйдан кейин учинчи кун ҳам далага чиқмаса, ош-наларига росаям гап топилади-да...

* * *

Келинчак кўчадан пода ҳайдаб ўтаётган болакайларга “Бизнинг сигирларни ҳам қўшиб кетинглар”, дея илтимос қилди-ю, икки пақир билан булоққа қараб юрди. Ҳўрозқанд шимадиган ёшдан ўтган, у-бу нарсанинг фаҳмига бориб қолган бўз болалар ялтир-юлтир кўйлакли келинчакларнинг гапига дарров кўнади. Шумроқлари “Акам яхшими...” деб қўяди қитмирлик билан. Сўнг тенгқурлари пиқ-пиқ кулади...

Муздеккина булоқ сувидан куйиб, куви пиша бошлади. Сув қанча совуқ бўлса, саримойнинг тушиши шунча осон. Пишакани гув-гув уради, ҳовлида яна нима иш бор экан деб кўзи билан чамалайди. Оғилга бақамти босилган ғарамдан бир илонча чиқиб, яланг ҳовлидан кўча бетдаги ариқ томон судралди. Келинчак атрофга аланглаб қаради, белкуракка кўзи тушиб, ола солиб борди-да, арғамчидай илон боласини белидан иккига айириб ташлади. Қайтиб келиб, ишини давом эттираверди: гув-гув-гув... Бир кўзи ўша ёқда: илонча қимир-қимир этиб, охири тинчиди. Лекин шу пайт иккинчиси пайдо бўлди. Келинчак кўлига яна белкурак ушлади. Оғзини каппа-каппа очиб жони узилди илончанинг... Тўртинчисини ҳам ўлдиришга чоғланганди,

“Ҳай, келин! Ҳаргиз, ҳаргиз...” деган овоздан чўчиб кетди. Кўчадан оқ эшакли мўйсафид ўтаётган экан. Белкуракни кўтарганча нима қилишини билмай қолди, бу орада илонча йўл ёқалаб оқаётган жилғага етиб олди.

Бегона эркак овозини эшитиб, қайнона ҳам ташқарилади. Нима бўлганини кўриб, ошиғич кўча томон юрди. Шох-шаббали тўсиқ оша овоз берди:

– Хуй, мулла бобо! Энди келинимга нима бўлади?!

Адоғи адирга туташган тупроқ йўлга икки бетдаги тол-теракар ола-чалпоқ соя солади. Оқ эшакнинг туёғи ерга тегиб-тегмай боради, чанг кўтарилмайди.

Чол секинлади, лекин ортга қарамади:

– Ҳеч нима бўлмайди... – бироз юргач, тагин алланима дея ғудранди. “Олам...” дедими, “Болам...” дедими...

Кампир ҳалиям белкуракни қўлдан қўймай анграйиб турган келинига мўлтиради: “У эшитдимикан?” Жузумкўзнинг юзи бўзарган эди.

– Кўнглингга олма... Ишингни қилавер...

* * *

Тананг қоқсуяк бўлиб қолгандан кейин қават-қават кўрпачада ётсанг ҳам ботиб кетавераркан. Кампир ўнг ёнбошига ўнгарилиб, тўрдаги тахмон тепасига, чолининг суратига қаради. Кўз ҳам кўрмайди ўлгур. Ўғилларининг кўйида йиғлайвериб қуриб қолганда... Тўнғичининг тобути ҳарбийдан келмаси бурун раҳматли чоли “Ёмон туш кўрдим, кампир. Бир илон бўлак-бўлак бўлиб, қонга беланиб ётган эмиш”, деганди. Ушанда ҳам каллага урмабди-да. Арғамчини йўлга йўйиб, ўғлининг ҳадемай эшик қоқишига ишонибди... Уртанчасига нима бало дорида, поезднинг йўлига чиқиб кетибди. Ҳали еттисини бермасдан, қиз невараси дирдираб келди: “Тушимга илонлар кирибди, момо...”. Қачонлардир қулоғига чалинган гап билан овутди уни: “Ҳар одамнинг юлдузи бўлганидек, ўз илони ҳам бўлар эмиш. Сен кўрган илон – отангнинг руҳи...”. “Ҳа, – деди эсини таниб қолган невараси, – нима учун майдаланиб ётганини энди тушундим...”.

...Кампирнинг хира кўзларига елкама-елка ошиб, лопиллаб бораётган учинчи тобут кўринди. Аъзойи бадани музлаб, тер чиқиб кетди. Совуқ ўлкаларда улоқиб юрган кенжасини, иссиқ бағрида ўтирган қизини ўйлади. Танлаш ҳаддин оғир эди. Икки чаккаси лўқиллаб, кўз олди туманлашиб бора берди...

– Эна, фотиҳага келишибди... – қизининг хирқироқ товуши хаёлларини тўзғитиб юборди. Рўмолини тўғрилаган кўйи “Ким экан?” дегандек қаради.

– Махсум бўланинг Россиядан мулла бўлиб келган ўғли... – Ойимхол онасини сал кўтариб ўтқазиб, ортига ёстиқ қўйди ва ташқарига қарата деди: – Кираверсин...

Тиззага довуз қора кўйлак, қора дўппи кийган соқолли йигит қироат билан салом берди. Кўрпачага ўтириб, қисқагина тиловат қилди. Дуога очилган кўллари билан қоп-қора соқолини силаб, икки ёнга кенг ёзганча тиззаларига қўйди. Телевизордаги “я-ю”чиларга ўхшайди-я...

– Бир кам дунё, онахон... – йигитнинг бегонасираб айтган гапи Жузумкўз момога ёқмади. “Хола” деса, қайтарди?! Кўзларини юмиб олди, ўзига-ўзи пичирлади. “Олам” дедими, “Болам” дедими...

ДАРАХТ

Ҳикоя

Қишлоқдаги бирорта одам бу қалин, кенг қулоч ёйган дарахтни ким ва қачон ўтқазганини билмайди. Бироқ сўлим қишлоққа ташриф буюрганларнинг барчаси энг аввало унинг тарихи билан қизиқадилар. Улкан дарахт олисдан кўзга ташланади. Саҳрода бу каби қалин, қишин-ёзин ям-яшил дарахтнинг узоқ йиллардан бери яшаб келаётгани ҳақиқий мўъжиза эди.

– Дарахт? Қанақа дарахт? – ҳайратланиб жавоб қилишарди одамлар меҳмонларнинг саволларига ва худди уни илк марта кўриб тургандек бўй-бастига таажжубланиб тикилишарди.

Бундай олганда унинг бошқа қондошларидан сира ҳам фарқ қиладиган жойи йўқ, ҳатто қарағай каби гўзал ва адл қоматга ҳам эга эмасди. Қанчалар катта ва қалин бўлмасин, барибир эман билан бўйлаша олмасди ҳам. Нима қилганда ҳам деярли йил бўйи қуёш аямай қиздирадиган бу чекка қишлоқда абадий яшил ва улкан дарахтнинг сояси барчани бирдек қувонтирарди ва у йўл ёқасидаги маъюс, қаровсиз, кўримсиз дарахтларга мутлақо ўхшамасди ҳам.

Дарахт қишлоқ этагидаги кичкина уйда яшайдиган оилага тегишли эди. Олис ўтмишда бу уй атрофидаги ерлар қуруқшаб ётарди. Қишлоқда ҳозирги каби ҳашаматли уйлар йўқ эди. Йилдан-йилга замон ўзгариб борарди, унга қараб одамлар ҳам... Улар баланд-баланд иморатларни қуриб, бу сокин қишлоқ қиёфасини янгиладилар. Аммо фақат ана шу улкан дарахт ва мўъжазгина уй аввалгидек эди. Вақт ўтгани билан табиатнинг бу мўъжизаси саҳро ўртасида қулочларини ёйиб, ҳеч кимдан изн сўрамай, сахийлик билан бошқа хонадонларга ҳам ўз соясини улашишдан чарчамасди. Мўъжазгина уйда ёшлари ўтинқираб қолган икки қария бир-бирини суяб яшашарди. Болалари аллақачон улғайиб, турли шаҳарларга ўқишга бориб, ўша ерларда қолиб кетишган. Уй эгаси қишлоқ дўконидан савдо

Элиза МЮЛЛЕР

1919 йилда туғилган. Жанубий африкалик ёзувчи. У бир қанча романлар ва ҳикоялар муаллифи. 1956 йилда яратилган “Қайиқдаги аёл” ҳикоялар тўплами Жанубий Африка Республикаси герцогининг юксак адабий мукофотига сазовор бўлган.

қиларди. Ўтган йиллар унинг қаддини шу даражада буюқ кўйганди-ки, бечора ҳатто кун бўйи пештахта ёнида тикка туришга қийналарди. Шу сабаб, уни омборхонага ишга ўтказишди. Энди у ўтирган жойида ишчиларга кўз-қулоқ бўлиб туради холос. Хонадон бекаси эса ҳали бақувват аёл эди. Рўзғор ишларини ҳам ёлғиз ўзи бажарарди, болалар билан боғлиқ ташвишлар аригани сабаб, бунга унинг вақти ҳам етарлича эди, балки шунинг учун илгари сира эътибор қаратмаган нарсалари ҳақида бош қотирадиган бўлиб қолгандир. Масалан: уйларида ҳаммом йўқлигидан тез-тез ўқинарди. Шунча йил қандай қилиб бундай шароитда яшаганига ҳайрон қоларди. На қулайлик ва на бойлик қизиқтирибди уни. Аёлга энди тўйларидан кейин сотиб олинган ўттиз йил олдинги уй жиҳозлари ҳам ёқмай қолганди. Йиллар ўтгани сайин ҳаммамиз ҳам ўзгарамиз ва уйимиздаги шароитни ўзгартиришга ҳаракат қиламиз. Бу табиий ҳол албатта. Агар бунга имконият бўлса бундан осон ишнинг ўзи йўқ, бироқ топаётган пулинг рўзғордан ортмаса нима қилиш керак? Рўзғор ғор, деганлари рост экан, қанчалик иқтисод қилмагин барибир ютиб кетаверади. Аёл узоқ вақт дераза олдида ўтириб, уларнинг кулбаси ёнида қурилаётган маҳобатли уйдан кўз узмасди. Уй эмас, ҳақиқий сарой! Ҳали пойдевори солинаётганда аёл ўзича иморатнинг нечта хонаси бўлиши мумкинлигини чамалаб кўрарди. Иккитаси аниқ ётоқхона учун мўлжалланганди. Энг катта хона эса меҳмонхона вазифасини ўтайди. Аввалига аёл иккита ҳаммом қурилаётган бўлса керак деб ўйлаганди. Кейин эса улардан бири алоҳида омборхона ҳисобига бунёд бўлаётганини эшитиб, ҳайратини яширолмади. Мана буни дабдаба деса бўлади! Янги уйда иккита айвон қурилди. Бири олд, иккинчиси орқа томонидан. Усталарнинг гапига қараганда бу очиқ айвонларда бемалол офтобда тобланиб ётиш мумкин экан. Аёл кошнли баланд айвонларга суқланиб боқаркан, биз қарияларга ҳам худди шунақасидан бўлса қанийди, дея хаёлидан ўтказди! Илгари аёлда бундай ўй-хаёллар учун вақт топилмасди, бироқ энди у шундан бошқасини ўйлай олмасди. Ҳаёт қанчалар адолатсиз. Аёл шундай ўй билан уйғонар ва шундай ўй билан уйкуга кетарди.

Кечқурунлари ишдан ҳориб-чарчаб қайтган эр хотинига дўқондаги ишлари ҳақида кўнгил ёзганида аёл фақат кўшнисининг қурилаётган иморати ҳақида сўзларди.

– Худди шунақа ҳаммомимиз бўлишини истардим, – дерди у бу тилаклар ҳеч қачон амалга ошмаслигини ўйларкан. Сўнг чуқур уҳ тортиб сўзлашда давом этарди. – Айвон ҳам иморатга ярашиб турибди. Тасаввур қилинг: иккита айвон! Бизда биттаси ҳам йўқ. Кичикроқ бўлса ҳам майли, атиги битта айвонимиз бўлсайди...

Чол индамай бош чайқаб кўярди. У ҳаммиса хотинига ён босарди. Қани эди у ҳам бошқа эркаклар каби хотинининг бахтли яшашини учун барча шароитни яратиб беролса... қулайликларга эга уйда яшаш қанчалар бахт! Тўғри айтишади, пули бор отасига етти ош берган экан. Бечора чол бутун умр меҳнат қилса ҳамки, топган пули рўзғордан ортмасди. Аёли ҳам инсофли ва диёнатли чиқди. Борига шукр қилиб, йўғида сабр қилиб шунча йил бирга яшади. Ундан ўпқаланса – уят, нолиса – гуноҳ бўлади. Сабаби, хотини ҳеч қачон ўзи

учун ортиқча нарса сўрамаган ва талаб ҳам қилмаган, бироқ энди у бироз ўзгариб қолган, гўё танасига бошқа одам жойлашиб олгандек эди. Ҳар куни ундан бир хил гапни эшитиш ва унга ён босиш қарияга малол кела бошлаганди. Чол аёлининг илгари – тўрт боласи ёнидалигида бирор нимадан шикоят қилиб сўзлаганини ҳеч эслолмади. Бироз ташвишлардан холи бўлишлари унинг билан минғир-минғири кўпайди.

– Дунёда одамларнинг икки тоифаси бор, – дея фикрларди аёл. – Бири пулни охирига чақаларгача санайдиганлар, иккинчиси пулнинг бетига қарамай ишлатадиганлар. Бой бўлганимизда қандай яшашимиз ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

Хотинининг саволига эр индамай, мийғида кулиб кўя қоларди...

* * *

Ниҳоят катта уйнинг қурилиши битди ва унга одамлар кўчиб келишди. Аёл кенг ва ёруғ хоналарда қимматбаҳо жиҳозларни қандай жойлаштиришларини ҳатто тасаввур қилолмасди.

Янги уйнинг хўжайинлари унга таниш эмасдилар. Қўшнилари кўчиб келишлари билан боғ барпо қилишга киришдилар. Уларнинг ерида боғбон тиним билмай ишларди. Дарахт соясида ўтириб аёл сим тўсиқнинг нариги томонида бўлаётган ишларни кузатарди. Тўсиқ шунчалар яқин эдики, гўё қўл узатса ҳозиргина ўтқазилган кўчатлар баргига етадигандек...

Гуллар ҳали очилмаган эди. Боғбон кўчатларни ўтқазилдан илгари ерни яхшилаб текислаб, унга ишлов берди. Гап-сўзларга қараганда, хонадон бекаси гулларни яхши кўраркан. Шу сабаб, у бу куруқ иқлимда ҳам гул ўстиришга астойдил киришганди.

Қиш келди. Кечқурунлари кучли шамол дарахт шохларини силкитиб, тўполон қиларди. Гўё ташқарида бўрон кўтарилаётгандай туюларди. Кунлар ҳам қисқариб қолганди. Кун ярмида куёш кучсиз нур сочарди ва дарахт кенг соя ёйиб, сукут сақлаб қишлоқ аҳлини ўз меҳри билан сийлаб турарди.

Бир куни кечқурун эри уйга ҳар доимгидан-да кечроқ қайтди. Унинг тушқун кайфиятдалигини сезган хотини:

– Ҳа тинчликми? Нима бўлди? Тобингиз йўқми? – дея сўради.

– Белим оғрияпти, – қисқагина жавоб қилди у истамайгина.

Чол кечки овқат маҳали ҳам сукут сақлаб ўтирди ва фақатгина ўзига қаҳва қуяётди:

– Бугун янги кўшни ёнимга келди, – деб оғиз очди.

Аёл табассум қилди. Қариялар кўшнилари билан яқин туришса-да, қалбан улардан олисда эдилар. Сабаби “янги бой”лар бу оилани ўзларига тенг кўришмасди.

– Унга нима керак экан?

– Ўтқазган кўчатлари ва эккан экинлари бош кўтармаётган экан. Унинг айтишича, дарахтимизнинг сояси боғини куёшдан тўсиб қўйибди. Бақувват илдизлари эса ернинг кучини тортиб олаётган эмиш..

– Олийнасаб хотинига эккан гуллари бизнинг юз йиллик дарахтимиздан азизроқ кўринаётгандир-да. У қадрдон дўстимизни кўпориб ташлашимизни сўраптимиз?

– Бунинг учун ҳатто пул ҳам таклиф қилди.
– Нима деб жавоб қилдингиз? Унинг таклифига кўнмагандирсиз?

– Йўқ, мен унга жўяли жавоб айтмадим, аввал сен билан маслаҳатлашиб олай дегандим.

Чол ўша пайтдаёқ бу таклифни рад қилган бўларди, бироқ ҳамма гапни хотини билан маслаҳатлашиб олишга ўрганиб қолгани сабаб, бу фикр устун келди. Чиндан ҳам маслаҳатлашиб олиш керак. Ким билади, хотини бошқача фикрда бўлиши мумкин ахир...

Қариялар идиш-товоқларни юваётиб, (улар бу ишни доим биргаликда қилишарди) болалари ва уларнинг хатлари ҳақида сўзлашдилар. Кечқурун ҳамма ишларни тугатиб, улар ухлагани ҳозирлик кўраётганларида, кутилмаганда аёл:

– Хўш, у қанча бераркин? – деб сўраб қолди.

– Билмадим.

– У пул миқдорини айтмадими?

– Йўқ.

Қария пул миқдорини сўрамаганлиги учун афсусланди. Ахир бу таклиф хотинини қизиқтириб қолиши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмаганди.

Ўша кеча улар бу мавзуга бошқа қайтмадилар. Ухлагани ётишганида дераза ортида шимол шамоли улар бу уйга кўчиб келган илк кечадаги каби дарахт шохларида тўполон қилаётганди.

Эрта тонгдан аёл дарахт соясида кир юваётиб, унинг бўй-бастига синчиклаб боқди. Тонгги елвизак дарахт барглари уйнарди. Бу таниш овоз унда хотираларда кўмилиб ётган ўша ширин, тотли, бахтли кунларини эслатди. Шўхлик қилиб қўйган ўғиллари оналари берадиган жазодан қутулиш мақсадида унинг шохлари орасига кириб яширинадилар. Қизлари эса қўшиқ айтиб, кашта тикишарди. Аммо болалар тез улғайишаркан. Улғайишди-ю бу қишлоқдан бутунлай кетишди. Мана у ёлғиз қолди. Бир муддат аёлга дарахт болаларидан ҳам яқинроқ ва қадрлироқдек туюлди. Ҳаётини ундан айро тасаввур қилолмади. Аммо барибир қизиқ. Бой кўшнисини бир дарахт учун қанча бераркин? Ўн минг фунт? Балки ундан ҳам кўпроқдир? Йигирма беш минг фунт? Бу энди жуда ҳам кўп. Агар у чиндан ҳам шунча пул миқдорини айтса. Йигирма беш минг ҳазилакам пул эмас ахир. Бунча пулга рўзғорнинг барча кам-кўстини тўғрилаб, ҳеч бўлмаганда бир неча кун ташвишсиз яшаса бўлади. Бироқ у қанча бераркин...

Кечқурун ишдан қайтган эр хотинига шошиб:

– У яна мени кўчада тўхтатиб, қандай қарорга келганимизни сўради, – деди.

– Бу сафар унга нима дедингиз?

– Ҳеч нима... шунчаки ҳали бир қарорга келмадик, – дедим.

– Қанча бераркан?

– Эллик минг фунт.

– Наҳотки, бир дарахт учун эллик минг? Буни қаранг-а.

Аёл пул миқдорини эшитиб, ўзини йўқотиб қўйди. Бу пулга гилам, янги ва замонавий ётоқхона жиҳозларини ва ҳатто ошхона буюмларини, рўзғорга керакли барча икир-чикир нарсаларни сотиб олиши мумкинлигини чамалаб кўрди. Шунда ҳам пул ортиб қолаверди.

Ҳеч нимани ўйламай, бирор жойга дам олиб келишга борса бўлади, ахир у бутун умр қишлоқдан ташқарига чиқмади. Баҳаво жойларга дам олишга борган эрхотинларнинг таассуротларини эшитса ҳавас қиларди. Аммо ўзи сира бу ҳақда орзу қилмаган. Чунки бунга уларнинг имконияти ҳам етмасди. Ҳеч бўлмаса умрида бир марта атиги бир ҳафтага бўлса ҳам охирига чақаларни санамай, бошқалар каби яшашга ҳақли эмасми?

– Нима дейсиз? – сўради у охири орага чўккан сукунатни бузиб.

– Ўзинг биласан.

– Таклифини қабул қилсак тўғри бўлармикан?

– Билмадим

– Эллик минг – ҳазилакам пул эмас...

– Ҳа.

Эллик минг-а, дея ўйларди уйқусизликдан қийналаётган қария ётоғи устида у ёқдан бу ёққа ағаркан. Пуллар қўлнинг кири. Қандай келиб, қандай кетганини сезмай қоласан одатда. Бу дарахт эса болалигидан бери бор. Агар уни кўпориб ташламаса яна узоқ йиллар яшайди... улар бу дарахтни ўзлари ўтқазганларида ҳам унинг тақдирини ҳал этишга ҳақли бўлишарди. Ахир бундай олганда у иккисига ҳам тегишли эмас, бироқ шундай бўлса-да, ниҳоятда қадрли. Дарахт улар учун ҳам қария, ҳам ёш йигит. Қария деб қабул қилганига сабаб, у бу дарахтнинг ёшлигини ҳеч қачон кўрмаган. Болалигида қандай бўлса ҳозир ҳам шундай. Ёш йигит деганига сабаб, улар эрта-индин ўлиб кетишади, бироқ у яшайди. Дарахтни шу қишлоқ одамлари бахтига она ер, қуёш нури улғайтирган... ўстирган... Шунинг учун у яшайпти ва яна яшайди ҳам... хотини дарахт учун таклиф қилинган пул миқдорини эшитиб ёш қизлардек қувонди. Наҳотки, уни бунда айблаш мумкин бўлса? Бу пуллар у шунча йил тер тўкиб, рўёбга чиқаришга эришолмаган хотинининг барча орзуларини ушалтиради. Шундай экан, ўзи ҳал қила қолсин... агар унга қолса... ҳеч қачон ва ҳеч қайси пулга қадрдонини сотмаган бўларди.

Эртасига эрталаб эри ишга кетиши билан эшик тақиллади. Аёл остонада бадавлат жанобларга хос тарзда башанг кийинган кўшнисини кўрди. Бека уни жиҳозлари эскириб қолган меҳмонхонага таклиф қилди.

– Мен сиз билан дарахт ҳақида суҳбатлашгани келдим, – деди кўшни. – Хўжайинингизнинг айтишича, ҳаммаси сизга боғлиқ экан.

– Бўлиши мумкин.

– Бир қарорга келдингизми?

– Бу дарахт анчадан бери бор. Унга кўникиб қолганмиз...

– Тушунаман, аммо бу масалага бошқача қараш ҳам мумкин...

Аёл бош ирғаб унинг фикрини маъқуллади. Албатта бошқача қараш ҳам мумкин. Кеча кун бўйи ва тонг отгунига қадар унга ҳозир қанчалар керак бўлган ўша эллик минг фунт ҳақида кўп ўйлади. Аммо бу пуллар фарзандлари сояси остида ҳузурланиб, шохларида ўйнаб катта бўлган, қолаверса ўзи ҳам ёнида қариган қадрдон дарахтини қурбон қилишга арзимаслигини англади.

– Хоним, бу дарахт сиз учун қанчалар муҳим аҳамиятга эга эканлигини биламиз. Мен ва хотиним унинг учун қанча сўрасангиз шунча тўлашга тайёрмиз, – дея савдолашаётган ишбилармон одамлардек овоз оҳангини ўзгартирди эркак. – Биз сизга эллик минг фунт таклиф қилгандик. Бу миқдорни оширишингиз ҳам мумкин.

Пул миқдорини ошириш – бу ҳақда у ўйлаб ҳам кўрмаганди. Нега энди мумкин эмас? Бу одамларда пул бор. Эллик мингни тўлай олган одам ундан кўпроқ ҳам бера олади.

Эркак кўшни аёлнинг қиёфасидан иккиланиш аломатларини сезди ва шошиб:

– Майли, олтмиш минг фунт, – дея кўшиб кўйди.

Ўн минг фунтни қанчалар осон кўшди-я! Гўё гап ўн шиллинг устида бораётгандек...

– Олтмиш минг фунт биз камбағал одамлар учун жуда катта пул, – дея жавоб қилди аёл. – Аммо болаларимиз уйга қайтишганида дарахтни кўришмасан нима дейишаркин?

– Олтмиш минг фунт бир дарахт учун ёмон нарх эмас, – деди кўшни. – Бундан ташқари дарахтни кесганингиздан кейин пуллашингиз ҳам мумкин. Менга у керак эмас.

Албатта дарахт уларга керак эмас, қандай йўл билан бўлмасин, асосийси, ундан қутулиш муҳим. У бир муддат янги хонадон бекасининг боғда ўтқазган гуллари кўкармаётгани, бу ҳам етмаганидек, унинг кўланкаси ҳашаматли айвонини ҳам тўсиб кўйгани учунгина, шунча йиллик кадрдонини ҳар куни лаънатлаб, сўкишини тасаввур қилди. Ҳа, хотинининг тинмайдиган жағини ўчириш учун бу эркак қанча бўлса шунча тўлашга тайёр... Унинг учун кўлини чўнтагига суқиш кифоя. Керакли пулни олиб беради. Бу бойларга бундан осон иш бор эканми? Кўшни диққат билан аёлни кузатиб турди. Унинг ҳамон иккиланаётганини ва ҳали у ўз мақсадига тўлиқ эришолмаганини сезди.

– Олтмиш минг – бу жуда кўп, – тақорлади эркак. – Келинг, яхшиси олтмиш беш мингга тўхтаймиз!

Аёл бутунлай эсанкираб қолди. Кейин унинг лабида майин табассум пайдо бўлди. Улар бу дарахтни йўқ қилишни қанчалар исташяпти-а? Илк марта аёл ўзида йўқ пуллар, қўлга киритиш мумкин бўлган нарсалар ҳақида эмас, балки ўзида бори ҳақида ўйлади. Бу

фикр унда ғурур туйғусини уйғотди ва кўзлари бахтиёрликдан чақнади. Пул топилади ва ўшанда у истаган нарчасини сотиб олиши мумкин, бироқ фақат бу дарахт эвазига эмас. У таклифга кўнди ҳам дейлик, аммо бунга дарахтнинг ўзи нима деркан? Ундан ҳеч ким сўрамади-ку, кадрдони бу ишга розилик билдирарми-кан? Кўнмайди... қолаверса бунга ўзи ҳам кўнмайди, то тирик экан, кадрдонини кўпориб ташлашларига йўл кўймайди. Болаларидан ҳам азиз бўлиб қолган абадий яшил дарахт учун олтмиш беш минг кўп эмас, аслида кам. Чунки у оддий дарахт эмас... У бебаҳо... Ахир улар шунча йил ёнма-ён яшашди...

– Хоним...

Аёл қатъий ишонч билан бош чайқади.

– Йўқ, жаноб, бунинг сира иложи йўқ.

– Истасангиз яна...

– Тушунмаяпсиз, жаноб, гап пулда эмас, – деди аёл қатъий.

Кўшниси аҳмоқ эмасди. У бир муддат аёлнинг юзига тикилиб турди-да, энди уни кўндиролмаслигини тушунди ва тортишиб ўтирмай, хайрлашиб ортига қайтди.

* * *

Кечки овқат маҳали қариялар ошхонада хира нур сочаётган чироқ шуъласи остида суҳбатлашиб туришганди.

– Бугун янги кўшнимиз уйга келди, – деди аёл. Эр хушёр тортиб, хотинининг оғзига тикилди. – Дарахт учун олтмиш беш минг таклиф қилди.

– Қанча? Қанча? Олтмиш беш минг... Таклифини қабул қилдингми?

– Йўқ.

– Нега рози бўлмадинг? – сўради у хотинига синовчан назар ташларкан.

– Пулга ҳамма нарсани ҳам сотиб ололмаслигини тушуниши керак. Агар шундай бўлса, бу дунёда ҳеч ниманинг қадри қолмайди.

У ғурур билан сўзлаётган хотинига меҳрли нигоҳларини қадади.

– Одам ўз дўстларини сотмаслиги керак. Ахир биз шунча йил бирга яшадик... – деди хотиржам.

Ташқаридан эса қалин дарахт баргларининг шамолда шитирлаган товуши эшитиларди...

Инглиз тилидан Шаҳноза Раҳмонова таржимаси

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Гўзал БЕГИМ

Тунни кипригимга бойлаб оламан

ХАНОЙДА ТУНГИ ТУН

Ҳижрон кўзларимда қуйма дилпардоз
Баҳор юрагимда донишманд наққош
қирмизи юракдош қалтирар кўнглим
изимда буралар
бир ювош
кўз ёш

Ичимнинг илдизи тилланар тилар
ғариб табассум бор лабим четида
кафтим чизиклари қонар тўлғониб
овозингни тўккан ҳовучларимга

Юрагим юрагимдан кетар юз буриб
майсаларда заъфар дил тўғноғичим
овозинг тубида чўккалаб Меҳрим
ўчириб бўяйди дард ўчирғичим

Мавжларнинг сояси қорачўгимда
Ёнимда ўсяпти яшил ҳайкаллар
Гулларни гулларга кўчиб ташлаган
Ифорлар иродамда майин чайқалар

Тунни кипригимга бойлаб оламан
Юракнинг соати чиқиллар чиқ-лар
Овозингни бергин яшаб олайин
Бахтимда бошланмай ол ҳиқичоқлар

Қара, томиримда ямоқлар қат-қат
Қара, тирноқғулда тирноқдилларим
Исмим тутилмаган бандаргоҳларда
Кўтарилиб борар муз ҳовурларим

Ханой юрагимда нон ушатади
Сочимда кўтаргум бахт ушишоқларин
Кўзим ойнасида занжи қўшигинг
Томирларим менинг вақт машишоқлари

ЙЎҚДИР

Йўқдир юраксоз йўқ, дил чегаловчи
Йўқдир Ханой деган сувюрак шаҳар
Йўқдир чўккалаган қирмизи ифор
Ўқдир сенинг Ерда тузилган кунинг
Йўқдир япроқларга ишланган расминг
Йўқдир қувлашмачоқ ўйнаган соя
Йўқдир гамнинг ҳали ошиқ кўзлари
Йўқдир оқ ва қора сарғиш ифода
Йўқдир ёмғирдаги кун шитирлаши
Йўқдир соябон тутган булутлар
Йўқдир шаббода йўқ тоғранг кўйлакли
Йўқдир изтироб йўқ кемтик залворли
Йўқдир қўлларимда денгизли сочлар
Йўқдир нафасинг йўқ олтин хулоса
Й-ў-ў-ў-қ-д-и-р

Гўзал БЕГИМ

1974 йилда Хоразм вилоятининг Қўшқўпир туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. 2001-2003-йилларда Москвадаги М.Горький номидаги олий адабиёт курсида таҳсил олган.

Шоиранинг «Сукунат жаранги», «Учаётган япроқ сояси», «Шабада қирғоғи» номли шеърий китоблари чоп этилган. «Ўзбек модерн шеърияти», «Ёшлар китоби», «Анор» каби тўпламларда шеърлари эълон қилинган.

БОРДИР

Бордир қуримаган кўз ёшли арқон
Бордир қайғу-гамли қароқ қиргоғи
Бордир кўланка бор соядан бахтли
Бордир юрак тугун ҳеч ечилмаган
Бордир новдаларнинг титроқ учлари
Бордир шилдирашли бир масъум хуруж
Бордир осмон бордир кўл акси тушган
Бордир Ер бошингдек айланаверган
Бордир бармогининг хур қисирлаши
Бордир бўйинг билан бўйлашган жаранг
Бордир назокатнинг ола хуржуни
Бордир елимланган дил харитаси
Бордир гам қамалган пушти чангалзор
Бордир қаҳ-қаҳа бор шўрманглай кулгу
Б-о-о-о-р-д-и-р

* * *

Қадрдоним Улданоӣ Бахтикириевага

Ўзбекча ўсяпти менинг сочларим
зеб беролмас бирон кўғирчоқ уста
ўстиролмас бундай дарё сочларни
оролаб жилолаб шуғлалар билан
кўзимда кўкланган
қоп-қора қувонч
тўхтасам тўхтайдӣ
юрсам юради
шундай бекам менда
согинч толаси
юрагим юрагимни аврайди
қаранг ўзбекча-ку табассумларим
қиёфамдан тушмас башанг либосда
ийглайдӣ оч пушти ибодат билан
лабим ёригида табассумларим
зирҳланган ҳавонинг ипак қуюни
зирҳланган хавотир хотиралари
менга қараб турар кечаги кундан
ҳайдалган нимтатир
митти силкиниши
оёғим

қўлларим
бармоқ
тирноғим
учар от учар туш учар кўк соя
юрак ҳошияси қирмиз тасодиф
сочларим
ёйилган қутлуг ичкиши

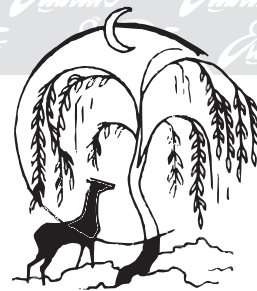
* * *

Ортимда кимнингдир оёқ товуши
кесиб ўтган кесик қалбимни
пешонамга битган булут
тамгаси
букчайган хавотир
букри хаёл ёғду
сочларимнинг оғир гулларин
туннинг оғушига кўйиб юбордим
елимланган гуллар салтанатида
оёқ ковушимни сабога бердим
япроқ товушига ҳайкал ўрнатдим
мени хиёбонга қувлаб келтирган
лабимда иситиб умидларимни
ойни ойна қилган нигоҳларимга
Ортимда титранар оёқ товуши
Яшил ҳилтирашли майса шиддати
Бўйнимга кўлини солган малика
тиканли Атиргул мамлакат
Кўк чойим юзида сузган “меҳмон”лар
Ўтолмай қайтади дил ботқоғидан
Сизга аталмаган эрка гам билан
Йўлимни дилимни тақиллатаман
Ортимда кимнингдир оёқ товуши

* * *

Мен вақтга ўхшайман
қиё қарасанг
қувиб юрган жулдирвақо сўзларни
огриниб-огриниб очилган гулим
мўъжиза – атиргул шишаларники
кешиб бораётган парли сукунат
кириб келаётган гамёстик кулгу
минг бўлак қувончу минг бўлак қайғу
япроқни айланиб учар зах туйғу

Садоқат НАРЗУЛЛАЕВА

ФОШ БЎЛГАН СИР

Ҳикоя

Куз.. Дов-дарахт барглари дувва тўкилган. Ахён-ахёнда салқин шабада эсиб қовжироқ, қай кунги ёмғирда ивиган ўт-ўланлар исини олиб келади. Олисдан кушларнинг чуғур-чуғури эшитилади. Куз фасли ўзи жуда бошқача-да! Теварак худди тилло тус либосга бурканган келинчакка ўхшайди. Боғ тарафдан қизларнинг шўх-шодон кулгулари қулоқни қоматга келтиради. Бундай ширин суҳбатларни, шўх-шодон кулгиларни кекса боғ ҳам ёқтиради. Чунки боғга бугун унинг эски кадрдонлари Назокат ва Муҳаббат ташриф буюрган.

Назокат ўзига тўқ хонадоннинг қизи. Шу сабабдан ҳам бироз шаддод ва мақтанчоқ. Аммо ақлли, аълочи ва одобли қиз. Муҳаббатнинг оиласини эса бой оила деб бўлмайди. Муҳаббат турмушнинг паст-баландини кўриб катта бўлгани боис табиатан оғир-босиқ, ўта камтар ва етти ўлчаб бир кесадиган қиз. Муҳаббатнинг оғир-босиқ, индамаслиги сергап ва мақтанчоқ Назокатга жуда қўл келади-да! Уларнинг суҳбатларига боғ четидаги қари мажнунтол гувоҳ, чунки қизлар доимо шу мажнунтол тагида суҳбат қуришни ёқтиради. Назокат ва Муҳаббат бир синфда ўқийдилар. Устига-устига жонажон қўшни. Уларнинг дўстлигига ҳавас қиладиганлар ҳам, ҳасад қиладиганлар ҳам оз эмас.

Мана ноябрь ойининг якунланишига ҳам ўн кун қолди. Шу орада синфда янги қиз келиши ҳақидаги шов-шувли хабарлар тарқалди. Биров уни бойвачча оиланинг ёлғиз қизи эмиш деса, яна кимдир тадбиркорнинг фарзанди экан, дерди. Янги қиз ҳам кўп куттирмади. Уч кун ўтар ўтмас ўқитувчи уларга Баҳора исмли қизни таништирди ва аҳил-иноқ бўласизлар деган умиддаман, деди.

Дарсдан сўнг ҳамма Баҳоранинг атрофини ўраб олди ва қизиқсиниб саволга тута бошлашди. Баҳоранинг ўзини тутишидан, уст-бошидан, гап-сўзларидан олиф-та ва манманлиги билиниб турарди.

Дарҳақиқат, Баҳора катта тадбиркорнинг ёлғиз фарзанди. Ота-онаси доим ишдалиги сабаб, қизига етарлича эътибор қарата олмайди. Шу боисдан ҳам Баҳора нимани хоҳласа шуни қиладиган, кийимга ўч, ота-онаси, мактабдаги устозларини ҳам назар-писанд қилмайдиган, такаббур, манман ва мақтанчоқ бўлиб воёга етди.

"Тартиб-интизоми энг яхши" деган ном чиқарган мактаблар ҳам уни бир ойдан ортиқ ўқитишмас, ёмон хулқи туфайли доим мактабдан- мактабга кўчиб юрар эди. Бу синфда Баҳора ўзига ўхшаган мақтанчоқ ва сергаплиги учун Назокат билан тезда апоқ-чапоқ бўлиб кетди. Аммо Назокатнинг кўпроқ Муҳаббат билан суҳбатлашаётгани, уларнинг иноқлиги Баҳоранинг ғашини келтирарди. Охири қандай қилиб бўлмасин, икки дўстнинг орасини бузишга чора ахтара бошлади. Бир-икки марта Муҳаббатни ёмонлаб ҳам кўрди, лекин бу иш бермади. Ва ниҳоят у кутган вақт келди. Бир куни Назокат мактабга онасининг телефонини олиб келди ва фақат энг яқин дўстларига телефонида интернетга бемалол уланиш мумкинлиги тўғрисида тўлиб-тошиб гапириб берди. Дўстлари орасида албатта Муҳаббат ҳам бор эди. Учунчи соат жисмоний тарбия дарси бўлганлиги учун ҳамма ташқарига чиқиб кетди. Пайтдан фойдаланган Баҳора синфга кириб, Назокатнинг сумкасини титкилаб телефонини топди ва Муҳаббатнинг сумкасининг яширин чўнтагига солиб қўйди. Сўнгра ҳеч кимга билинтирмасдан тезда ортига қайтди. Жисмоний тарбия дарси тугаб, ҳамма синфга кирди. Баҳора худди ҳеч нарса бўлмагандек Назокатнинг ёнига келиб:

– Назо, анави телефонингни русуми қанақа эди? Яна бир марта кўрсатиб юбор. Мен ҳам бугуноқ сеникига ўхшаган телефон олдираман. Иккаламиз бир хил бўлиб юрардик, – деди.

Садоқат НАРЗУЛЛАЕВА

1997 йилда Шаҳрисабз шаҳрида туғилган. "Кўклам хабарчиси" номли шеърлар, ҳикоялар тўплами чоп этилган. "Истеъдод мактаби" Республика семинари иштирокчиси. Шаҳардаги 102-мактабда ўқувчи.

Бу фикр Назокатга ҳам ёқиб тушди. Назокат сумкасидан телефонинг ахтара бошлади ва бирдан ранги докадек оқариб кетди. Шундагина у телефони йўқолганини пайқади ва қўрқув аралаш хўнграб йиғлаб юборди. Баҳора эса ҳеч нарса бўлмагандек Назокатни юпата бошлади ва унга ҳамманинг сумкасини текшириб чиқишни маслаҳат берди. Бу маслаҳат ўша дақиқаларда Назокат учун олтинга тенг эди. Бутун синф сукут ва ҳаяжонда. Телефон кимнинг сумкасидан чиқар экан?!

Навбат Муҳаббатга келди. Баҳора ўзи режалаштиргандек сумкани обдон титкилаган бўлди-да, анчадан кейин овозига сохта ҳаяжон бериб:

– Мана, телефонинг топилди, – дея ҳайқириб юборди. Ҳамманинг нигоҳи Муҳаббатга қадалди. Муҳаббат қўрққанидан дағ-дағ қалтирар, бир калима сўз айтишга мажболи йўқ эди. Кимдир албатта уни ҳимоя қилишига ишонар, айниқса, бу инсон Назокат бўлишини жуда-жуда истар эди. У ўзига нафрат билан боқиб турган инсонлар орасидан таниш чеҳрани қидирди. Аммо, афсуски Назокатнинг самимий боқиб турадиган кўзлари ўрнини аллақачон қаҳр-ғазабга тўла нигоҳлар эгаллаганди.

Муҳаббат ўзининг энг яқин дўсти ҳам унга ишонмаётганлигини сезди. У ҳушини йўқотгандек ҳеч нарса ни эшитмас, фақатгина юраги иккига бўлиниб кетгандек зирқираб оғрир, тухмат юки унинг нозик қадини эгиб кўйганди. Муҳаббат нафрат тўла нигоҳларга дош беролмай, дод солганича синфдан югуриб чиқиб кетди. Шундан сўнг анча вақтгача дарсларга қатнашмай юрди.

Мана имтиҳонлар ойи, май ҳам бошланди. Синф раҳбари Муҳаббатнинг онасига кўнгироқ қилиб, энди дарсларга қатнашмаса бўлмаслигини, имтиҳонлардан қолиб кетиши мумкинлигини айтиб, огоҳлантирди. Икки-уч кундан сўнггина Муҳаббат мактабга келди. Синфдошлари уни қўлларини би-гиз қилиб кўрсатишар, вақт бўлди дегунча бир бўлиб, ғийбат қилиб, пичинг отишарди. Муҳаббат ўзи ҳақида нималар дейилаётганлигини билса-да, эшитмасликка оларди. Имтиҳонлар яқинлашгани сайин ғийбатлар пўртанаси ҳам секин-аста пасая бошлади. Аммо бир куни шундай воқеа юз бердики, у Муҳаббатнинг бутунлай айбсизлигини исботлади. Воқеа шундай эди:

Назокатларнинг синфида шундай бир одат бор эди. Улар ҳар йили имтиҳонларни аъло баҳоларга топшириб бўлгандан сўнг пул йиғишиб, бирон-бир дам олиш масканига саёҳат уюштиришарди. Ўша

куни устоз йиғилган пулларни унутибми ё атайинми стол устига қўйиб чиқиб кетди. Катта танаффус эди. Бу пайтда хонада асосан ҳеч ким қолмайди. Баҳора ўйлагандек Назокатдан бошқа ҳамма чиқиб кетди. У бир амаллаб Назокатни ҳам чиқариб юбориш пайига тушди ва миясига ярқ этиб келган фикрдан қувониб деди:

– Назокат, илтимос, мазам бўлмаепти, эрталаб нонушта қилмагандим, менга ошхонадан бирон егулик олиб кел!

Назокат югуриб кетди, аммо йўлнинг ярмига етганда пул олмаганлиги эсига тушиб, синфга қайтди.

Бу орада Баҳора ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб, стол устидаги пулларни апил-тапил Муҳаббатнинг сумкасига жойлай бошлаган ҳам эдики, югурганча эшиқдан Назокат келиб қолди. Иккалови ҳам бир-бирини кўриб турган жойида қотиб қолишди. Назокат аллақачон барини тушунган эди.

– Нега ундай қилдинг? Қандай ҳаддинг сиғди?!

Баҳоранинг қалтираган қўлларидан сумка тушиб, ичидаги пуллар ҳар тарафга сочилиб кетди. Назокатнинг овозини эшитган устози кўнгли бир нохушликни сезиб, рўпарадаги хонадан югуриб чиқди. Ерга тушиб ётган Муҳаббатнинг сумкаси ва Баҳорани кўриб барини тушунди. Дарсдан сўнг синф мажлиси бўлиб ўтди ва Баҳора қаттиқ сиқувга олинди. У тақдирга тан бериб, барча айбларига иқрор бўлди ва Муҳаббатнинг бегуноҳ эканлиги ўз исботини топди. Назокат бутун синф олдида Муҳаббатдан узр сўраб, кечирешини астойдил илтимос қилди ва чуқур афсусдалигини айтди. Муҳаббат эса дўстини бағрига босар экан:

– Ҳақиқий дўстлар ҳеч қачон бир-биридан узр сўрамайди, мен сени аллақачон кечирганман, – деди.

Бу сўзларни эшитган устози ҳам уларнинг дўстлигига тан бериб, қарсақ чалиб юборди.

Ўша кундан бошлаб, Назокат ва Муҳаббат яна аҳил-иноқ дўстга айланишди. Баҳоранинг ота-онаси эса қизини бошқа мактабга олиб ўтдилар. Билмадик, у яна қанча дўстларнинг орасини бузар экан. Бу воқеа бўлиб ўтганига ҳам анча йил бўлди.

Ана, Назокат ва Муҳаббат қари мажнунтол остида ширин суҳбат қуришмоқда. Шу пайт осмон аразчи келиндек қовоғини уйиб, бир зумда кўз ёшларини тўка бошлади. Куз ҳам эрка ва инжиқ фасл-да! Куз ёмғири чанг-ғуборларни ювиб, инсонлар кайфиятини кўтаради. Ёмғир ҳам бу икки дўстнинг қалблари тубидаги, ҳар-ҳар замонда оғриқ берадиган, аламли ва изтиробли хотиралар доғини ювиб юборишга шайлангандек эди гўё...

Тилларанг сен согодир боғлар

КУЗ ДАФТАРИ (Туркумдан)

Бахтни англаш армондан, мухаббатни англаш
соғинчдан, ҳаётни англаш ўлимдан, кузни
англаш хазондан бошланади.

Эрта-индин узилар жонинг
Сен ҳаётга ёпишма қанча.
Вафолиги йўқдир дунёнинг
Ваъдалари тирамоҳгача!
Изгиринни ҳайдаб кўнгилдан
Йўлларимга чиққандинг пешвоз.
Дарагингни эшитиб елдан
Мен ҳам гуллаб юбордим – қийғос.
Уйқусираб йўлга чиққанда,
Кўкламнинг илк шошқин селлари,
Қандоқ гўзал эдинг ўшанда!..
Япроқ – эрка баҳор сеплари.
Яшинамоқ ҳам, сўлмоқ ҳам – янги
Ой тўлиши каби ақида.
Мен жилванга шайдо йигитча
Шеър ёзардим сенинг ҳақингда.
Шамолларга от ўзингни, барг,
Кўз маърака бошласин машъум.
Иккимизнинг орамизда фарқ –
Мен яшайман, узоқроқ мавсум...
Дўстгинам барг, узилар жонинг
Сен ҳаётга ёпишма қанча.
Вафолиги йўқдир дунёнинг
Ваъдалари тирамоҳгача!

2

Кечаги яшил бахт бугун тугади,
Заъфарон дарахтлар хазон тўқади.
Юрагим чўқади – оғир чўқади,
Мени унутдингми, ям-яшил боғим?
Соҳилларни селлар ювганди кеча,
Андухларим еллар қувганди кеча.
Саратондан чиқиб мен келгунимча...
Мени унутдингми, ям-яшил боғим?
Кўкда камалакдай тортилди жоним,
Ҳар бир сариқ япроқ – менинг армоним.
Кузда кўзим тиниб кетди... дармоним,
Мени унутдингми, ям-яшил боғим?
Эрка шамоллар шўх юргизар булут,
Осмон йиғладими ё тўкар ёқут?
Саволимга боғлар сақлайди сукут:
Мени унутдингми?..

ҚИШ

Бунча дилбар бўлмаса, бу оқбадан,
Бунча кўзни олмаса, оқ жодугар.
Тушиб осмон фариштаси фалакдан
Ерда оппоқ дунё қурар нақадар!

АВТОБУСДА

Шовқинзор дунёни тиндириб кетдинг,
Ёнимда жимгина ўлтириб кетдинг.
Кўксимда бир қадаҳ турарди бўм-бўш,
Сен хаёлинг билан тўлдириб кетдинг.

Мансур ҒАНИЕВ

1988 йилда Шўрчи туманида туғилган. Термиз Давлат университетининг филология факультетини тахсил олган. Ҳозирги кунда “Шарқ зиёси” газетасида мухбир.

ҲАЁТ

Мўъжизадаи ўтар ҳар лаҳза, ҳар он,
Симирдим ҳаётни орзуга қўшиб.
Азоб билан, ғазаб билан, меҳр билан
Сира совимайди юракда қўшиқ.

ЁМҒИР ОСТИДА

Булутлар кўзида жиққа ёш
Ўртаниб ситилар самода.
Гулларнинг покиза ифори
Учмоқда тозарган ҳавода.

Бунчалар ёқимли куй – ёмғир!
Япроққа томмоқда кулгуси.
Сеҳргар томчилар юракни –
Атиргул косаси қилгуси.

Кўксимда ажиб бир ҳалинчак
Ва ёмғир ёгади сим-сим, сим...
Борлиққа сўнг шабнам сингари
Томчилай бошлайди ҳисларим.

КЎНГИЛ

Балки сенинг исминг – Хатодир,
Балки сенинг исминг – Ҳақиқат.
Бир ёлгон бир ўлимга тенгдир –
Лабимни рост сўзларга ўргат.

Балки сенинг ишинг – Озодлик,
Балки сенинг ишинг – Қулликдир.
Агар сен ҳақ бўлсанг – Худодек
Осмонларни менга йўлиқтир.

Кимлигингни мен-ку, билмайман,
Дардлашайлик, бағримга келгил.
Онам туққан... Шунга билгайман,
Сингилгинам – кўнгил, ай кўнгил.

* * *

Тилларанг сеп сочадир оғоч,
қуз кезинар тоғларда, қирда.
Мезон осган боғлар... сариқсоч
турмагини ювар ёмғирда.

Пориллаган найзадор тонглар
энди отар аста бўзариб.

Илиқ тунлар совир, жунжикар,
булутларнинг ранги ўзгариб.

Жануб томон қайтишар қушлар,
бўш қолган ин – умидвор кўзим.
Кексайган тут кўрмоқда тушлар –
у ям-яшил либосда ўзин.

Мен жимгина кузатдим, тоғлар
шафақланди уфқ томонда.
Тилларанг сеп сочадир боғлар,
қуз кезинар Ўзбекистонда.

* * *

Тафтсиз қуёш юзин беркитиб,
Шамол учди, булутлар елди.
Сочларингга оппоқ қор отиб,
Бўрон каби ўйнагим келди.

Ҳароратин йўқотар кунлар
Ой ҳам совиб қолгандай кўкда.
Кечаларга сочиб учқунлар
Ҳамон менинг юрагим чўғда.

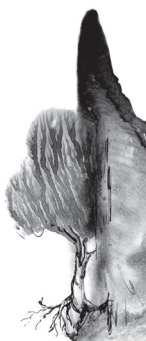
Деразани муз ютаётир –
Хиралашар хонанинг ранги.
Кел, азизам, сен бир нур келтир,
Баҳор келтир... келтир севгингни.

* * *

Ҳорғин туннинг қора кўйлагин
Кийиб олган катта шаҳарда,
Ёзнинг салқин ҳавоси келар
Тортилади деразапарда.

Деразадан саргимтил шуъла
Ётогимга ташлар қўлчасин.
Тўкиб кетар шабада бирдан
Гиёҳларнинг ўткир нафасин.

Ва кўрина бошлайди ранглар,
Қарогимда ёп-ёруғ кеча...
Ширин ҳисга кўмиб қўяман
Юрагимни энди тонггача.

Муҳайё ИСМОИЛОВА

ШАМОЛГА ҚАРШИ ТУРГАН АЁЛ

Умуман, инсон, хусусан, аёл ҳамиша кимгадир керак бўлишга муҳтож, бу туйғу, сув ўсимликни гуркиратгани каби, қалб тириклигини таъминлайди. Керак бўлмай қолгани ҳамон аёл тароватини, ҳаётга қизиқишини, моҳиятини унутади. Гулноза Эрназарованинг “Тийрамоҳ тушлари” номли қисса ва ҳикоялар тўплами айна ҳолат ифодасига бағишланган дейиш мумкин. Унда жамланган битиклар бир умий жиҳатга эга – уларнинг барчасида англамасиз хилқат саналмиш аёл дунёсига киришга уринилади. Китобдаги “Тийрамоҳ тушлари” қиссаси қаҳрамони Жаҳонанинг қувонч-изтироблари, орзу-кечинмалари қай манбадан сувланганини аниқлаш мушкул. Асар бошиданоқ аёлнинг керакли бўлишга кучли эҳтиёж сезиши аёнлашади. Ҳаётининг илк йилларида ота-онасидан айро яшаган қизалоқ улғайгач, турмуш ўртоғидан руҳан айрилиқда яшайди. Қизалоғининг туғилиши вазиятни ўзгартириши, аёлни умр йўлдошига бироз суйдириши, фарзандга-ку жуда керакли қилиши лозимдай эди. Аммо улашилиши керак бўлган меҳр бағирда қолиб кетаверади. Эракнинг аёлига бўлган меҳри тўлиғича дунёга келган гўдакка ўтиб кетади. Шу тарзда қизалоқда онага у қадар кучли эҳтиёж шаклланмайди. Талаб бўлмаган жойда таклифга ўрин йўқ: қизи билан хўжасига кераклигини сезмаган аёл бор меҳрини қаровсиз яшай олмайдиган, ўзига муҳтож бўлган ўғлига беради. Ҳаётига мазмун, ҳаракатларига суръат, кўнглига орзу бағишлаб турган бу ришта ҳам узилгач, аёл қулади – инсонийликдан тубанлашди. “Май мени айбимни аямай келмираётган аламлар ва армонлар оғриғидан қутқарар, виждонимни ухлатарди”. Ҳар куни ичиб, маст бўлиб юриш – аёл учун тасаввур ҳам қилинмаслиги керак бўлган ҳолат. Аммо қаҳрамон шу ҳолда умргузаронлик қилади, яшашдан мақсади ароққа пул топиш бўлиб қолади: “...қизимнинг туғилган куни эди... Эсласам

уялиб кетаман, сочларим паттайган, кўзларимнинг ости халта бўлиб осилган афтода бир аҳволда, тунги кўйлак устидан ғижимланиб кетган халат, оёғимда латта шиппакни илганча дўконга тушдим, йўқ!”.

Жаҳона тушиб қолган мудҳиш вазиятда ўзини ўнглаб ололмади эмас, бунга интилмади. Зотан, ҳаётини бўлишиб яшаши лозим бўлган эр усизликка ўрганган, рафиқаси тушиб қолган фожией аҳволга айтарли эътибор қилмади. Ким учун тузалиши, юксалиши, ҳаётга умид боғлаши мумкинлигини билмаган аёл эса тобора ботқоққа чўкиб кетаверди. “Мен ҳатто тасаввуримга-да сиғдира олмайдиган кўп воқеалар бўлди”.

Қисса қаҳрамонлари тирик одамлар, сюжет жуда пухта уланган. Муаллиф аёлга бошқача бадиий миссия юкламоқчи бўлади, зиммасидаги масъулиятдан соқит ҳолда кўришни истайди: «Ботаётган қуёш нега маъюс ўйлар бағрига отади бизни?! Умрим қузини жимгина кутмасдан, баҳорини қайтаришга уринаётганим раҳмингни келтирсин, РАҲМОНИМ! Менинг осийликларимда ВАҚТга ИСЁН БОР ВА АФСУСКИ УНДА МАНТИҚ ЙЎҚ. Бир мартагина берадиган инъоминг – ҳаёт чаманида тириклик гаштини суришни истаганим учун кечир. Уни севиб Сени танидим, муҳаббатининг улуғлигини, раҳму шафқатинг сўнгсизлигини, бандаларинг телбалиқларига сабру тоқатинг чексизлигини ҳис қилдим. Ақл билан муроса қилган, ипидан игнаси-гача ўйланган муҳаббат муҳаббатми, Малики Ёвмиддин!!! Мудом эркимни таъқиқларингга бўйсундириб, истакларимни жиловлаб турадиган ақл севишга, жунун водийсида соғинч азоблари лаззатидан беҳуш бўлишга изн берадимми?!» Унга кенг осмонда парвоз қилиш, эркин бўлиш имконини бергиси, олмос каби моҳиятига мос тақдир билан сийлагиси келади. Ва шу ерда ечиб бўлмас зиддиятга дуч келади: қалби олмосдай гўзал, жилокор, серқирра, топ-тоза аёл эр-

Муҳайё ИСМОИЛОВА

1978 йилда Гулистон туманида туғилган. Филология фанлари номзоди. Айна кунда ЎзМУнинг ўзбек филологияси факультети ўқитувчиси. Кўплаб илмий-адабий мақолалар муаллифи.

кин бўлгани, ўзи ва жамият юклаган мажбуриятлардан қутулгани ҳамон қийматини йўқотаркан. Айнан қийинчилик, таъқиқ, мунтазам босим аёлни тарашлаб гўзал олмосга айлантираркан. Олмос тарашлангани, ташқи босим туфайли зарралари атрофга учиб, кичрайгани сари ичига бекинган асл гўзаллиги намоён бўлади. Муаллиф қаҳрамон аёлнинг пиёнистага айланиб қолаёзгани, ўглини йўқотгани устига қизидан ҳам тириклай жудо бўлгани, шахсиятини ташкил қилувчи бош унсурлардан бири рафиқаликни қўлдан бой бергани сабабини – бурчини бажармагани, масъулиятни унутганида кўради. Тақдир уни яхши жуфт, бебаҳо фарзандлар билан сийлаган эди. Аммо аслини ўзи ҳам билмаган бетийиқ, маънисиз истак – оташин муҳаббатга интилиш аёлнинг қалб жавҳарини тарашлаш, кирликлардан тозалаш имконидан маҳрум қилди. “Топиш қувончи барибир йўқотиш изтиробини боса олмайди”. Ўзини шамнинг иссиқ ёғдусига уриб ҳалок этган парвона каби Жаҳонанинг ҳам негадир ким учундир қурбон бўлгиси келди. Аслида инсон қўлидан ҳеч нарса келмай қолдими, тамом, ўзини

ўзгалар йўлида қурбон этиб таскин топгиси келади. Муаллиф аёлнинг руҳий ҳолатини туш ва ҳуш оралиғида тасвирлаш билан ҳаққонийликни таъминлаган. Жаҳона йўлида қурбон бўлмоқчи бўлган зотни мудом хотирлаб яшайди. Аммо оналиги, рафиқалиги кўнглининг бир четида тургани боис эслаш оғир кечади, унга фақат тушдагина бардош бериш мумкин.

Муаллиф дунёқараш, истак ва миллий мансублик орасидаги алоқани нозик илғаб, тўғри кўрсата олган. Ишқ йўлидаги қурбон аёл бўлгани учун унинг теран, ҳақиқий, оташ туйғулари оқланмади, енгилтакликка йўйилди. Агар савдойи ошиқ эркак бўлганида, унинг бу ҳаракати, балки қаҳрамонлик саналарди, аммо аёлники аҳмоқлик ҳисобланди. Жаҳонанинг хўжайини хиёнатни айнан яқин дугонаси, жигар мақомида бўлган Тангригул билан қилиш орқали аёлни ерга қориштирди, синдирди. Лекин китобхон уни оқлашга, аёли қарамагани, меҳр бермагани, қадрига етмагани учун кетди-да, дейишга мойил. Муаллиф Жаҳонани оқлаш ёки қоралаш фикридан йироқ, у фақат қаҳрамон ҳолатини тушунмоқчи бўлади: аёлнинг қадрга, меҳрга ҳаққи йўқми? Воқеалар ривожини, характерлар ўзгаруви ва тўқнашуви асосида Жаҳонанинг она эканлиги учун ҳам ҳақсизлиги аёнлашиб бораверади. Шарқда аёллар фидойи эканлиги учун қадрланади. Аммо Жаҳонанинг қурбони бурч юзасидан эмас, ҳиссиёт туфайли бўлгани учун ҳам қадрсиз бўлди: “Зиёфат тугагунга қадар ундан кўз узмадим”. Пировард натижада эса кўнгил қўйиб топинганидан “қариганда ҳам қатордан қолмай деб югуради

бу мегажинлар” ҳақоратини эшитди. Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмасди. Аёлни фақат фарзандлари учунгина қадрлашади, унинг миссияси оналикдан иборат, яралишидан мақсад ҳам фақат шу. Жаҳона буни англамагани, оналигини қадрламагани учун ўғлидан айрилди, қизидан тириклай жудо бўлди.

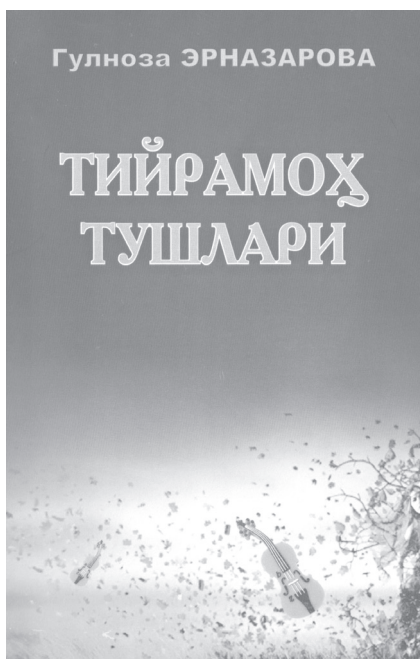
Қисса сюжетига дахлдор ҳеч бир унсур тасодифий эмас, ҳар бирининг бажариши керак бўлган вазифаси аниқ. Илдизи ҳалол бўлмаган ишқдан савдойи бўлиб юрган Жаҳонанинг эркак хонасида оққушлар суратини кўриб қолиши бежиз эмас. Бу аёлга ўзини четдан кузатиш, хатоларини тўғрилаш, бурчини бажариш учун берилган имконият эди: “Бу оққушлар қанчалар бахтиёрлар-а, дея хитоб қиламан, қайларгадир учиб кетгим келади. ...Суратдагими? Бу оққушлар эмас. Шамолга қарши турган аёл-ку, оловга кираётгандай кўзларини чирт юмиб олганини кўрмаяпсизми? Рассоми ногирон бола, бир қўли ишлайди холос.

...Суратда сочларини юлқилаётган, кўзларини очишга қўймаётган шамолга қарши турганча қайларгадир интилаётган аёл тасвирланган эди. Шунчаки қараганда эса осмонда жавлон уриб учиб кетаётган икки оққуш кўринар ва бахтнинг ҳароратини улашарди гўё. “Шамолга қарши турган аёл”дан эса бағринга бир куйки кўчади, юзидаги изтиробдан дилда оғриқ кўзғалади, бўғзинг ачишади”.

Сурат айнан аёл ҳақида: бир қарашда муҳаббатдан сармаст оққушлар кўриниши аёлнинг эри билан бахтли жуфтлик ролини ўйнашига, атрофдагиларнинг барчаси бунга қатъий амин эканлигига ишора. Аслида аёлнинг юраги қиймаланаётгани, жисми тўкилаётганлиги суратда муҳрланган чин манзара орқали англашилади.

Шу ўринда қаҳрамон аёл билан унда шунчалар оташин, телбаларча дунёни, ҳатто фарзандини унуттиришга қодир муҳаббатни уйғотган кишининг жуда жўн, ҳатто бошқалардан тубанроқ кимса эканлигига ишора бордай. Рассом боланинг жисми ногирон, руҳи синиқ. Аёл севгиси сабабчиси эса жисман соғлом бўлгани ҳолда руҳан мажруҳ, ҳатто кўрқинчли. У аёлларга иддао билан беписанд, ҳатто таҳқирлаб қарайди.

Муаллиф асарлари билан ишлаш қулай, шу билан бирга, мураккабдир. Чунки қисса ҳажман йирик, ҳикояларни эса лирик асарлар сингари бир зарб билан ўқиб чиқиб бўлмайди. Ўз-ўзидан уларнинг таъсир кўрсатиши ҳам серқатламдир. Уларда туйғулар оқими бир тарафга йўналмаган. Айни дамда, муаллиф ҳиссиётлари худди шеърлардаги каби ошкор, хусусан, “Тийрамоҳ тушлари” асосан туйғулар жунбушига қурилган, Жаҳонани ўртаётган кучли кечинмалар ёрқин ифодалангани боис қисса таъсири ўта салмоқли. Шу ўринда замонавий ижодкорларга хос ҳолат ўртага чиқади. Оламни эстетик идрок этишда туркона ўзига хосликдан, маълум даражада чекиниб,

глобал тасвир йўналишида кетаётган ўзбек адабиётининг бугунги намоёндалари томонидан яратилган деярли барча асарлар бирор ҳаётий туртки туфайли вужудга келган ва ўша тарихий шароит ҳисобга олинмаса, асарни тўғри тушуниш ҳамда тушунтириш имконсиз. Жаҳонани ҳам 20 йил мобайнида ўзбек деган миллатнинг яшаш ва тафаккур тарзида юз берган ўзгаришлардан бохабар бўлмай туриб англаш имконсиз. Қисса қаҳрамони азалдан мавжуд бўлган ўзбек аёли деган қолипга мутлақо сиғмайди. Шарқ аёли деганда тушуниладиган қадриятларнинг бирортаси унда йўқ, киши кўз олдида келадиган сиймога буткул ёт. Жаҳонанинг кўнгли билан ҳисоблашмоқчи бўлгани жуда тушунарсиз, эриш, ҳатто гуноҳ. Хўжасини ёқтирмагани, кўнгил қўйиб кета олмагани, энг ёмони, бунга уринмагани учун ҳам аёлнинг яқин дугонаси унинг кундошига айланади. Хўжаси агар ўғли ўлмаганида балки хиёнат қилмасди, балки таскин-тасаллига муҳтож бўлиб, Тангригулга суюнмасми эди. Ўғилнинг ўлими эр-хотин орасидаги шусиз ҳам катта жарни баттар улканлаштириб, чуқурлаштириб, тубсизлаштириб юборди. Бу оила ўз ҳолига ташланганлар оиласидир: дастлаб аёл оиласини, сўнг оиласи уни ўз ҳолига ташлаб қўяди.

Умуман олганда, Гулноза Эрназарова битикларида аёллар ҳамини танлов қаршисида туради, мудом кураш, иккиланишда яшайди. Аслида ҳам аёл зиддиятлардан иборат борлиқдир. “Олмалар” ҳикоясини олсак, қаҳрамон Нозима жуда ичкин, таъсирчан, ҳатто йиғлоқи аёл. Бир назарда шундай. Аммо у билан яқиндан танишганингиз сари илк таассурот у қадар тўғри эмаслиги, аёл ботинида портлашга тайёр улкан куч, тўғрироғи, алам ётгани аёнлашади. “Тикилгани сари мавҳум ғувиллаш остида гуллар ҳаракатга келди, аста-секин ўз шаклини йўқотди ва охири бир-бирига чаплашиб кетди, ранглар аллақандай қорамтиқ. Яшилтоб бўтқа тусига кирди ва портлади”.

“Опанинг асабий қимирлаётган ингичка лаблари, қандайдир совуқтуса кирган рафторига, сояси оғир булут каби устахонада у ёқдан бу ёққа сузиб юришига оғриниб қараб турди ва нима учун қўйлақлар ўзи томон лопиллаб учиб келганига аввал тушунмади, бироқ сўнги жумлаларни анлагани сайин мияси юзлаб вертолёт бир вақтда паррақларини айлантририб учишга шайланган аэродромга айланди”.

Адиба тил имкониятларидан жуда ўринли, заргарона маҳорат билан фойдаланади. У қаҳрамон тушиб қолган руҳий вазиятни реал бўёқлар билан аниқ, кескин, бутун кўлами билан чизади. Яшилтоб рангининг ўзи ҳеч бир изоҳсиз тушунарсиз, нохуш таассурот уйғотади. Унинг ёнига жарангсиз, хира, солинган маҳсулот эзилиб, аралашиб кетишидан ҳосил бўладиган “бўтқа” сўзини қўшиш билан муаллиф Нозима руҳий портретини энг майда деталларига қадар унутмаган тарзда тўлиқ гавдалантиради. Ўқувчи кўз олдида қад ростлаган бу манзарадан сесканади, таъби тирриқ бўлиб, нохуш кайфиятни юқтиради. Зотан, адабиётнинг бош вазифаси муносабат уйғотишдир.

“Эркак” ҳикоясида муаллиф туйғуси ҳам, қаҳрамон кечинмалари ҳам бироз яширин ҳолда келган. Оила бошлиғининг ҳиссиёти, тирикликни азобга айлантрираётган кечинмалар илдизи фақат ҳикоя ўрталарида аёнлашади. Гулноза Эрназарова бадий таъсирланишни бироз меҳнатталаб жараёнга айлантрирган. Эркакнинг тўсатдан дарғазаб бўлишини ўқувчи дастлаб англамайди – муаллиф бу сабабни воқеалар қаърига беркитган. Воқеаларни кузатибгина, тафсилотлар билан танишибгина бу кечинмаларни моҳиятини англаб етади. Эркакнинг ҳар бир сўзи, сабабсиз иддаоси, аслида мантиқий асосга эгаллиги ҳикоя сўнгига бориб ойдинлашади.

Инсоний характерлар, кечинмалар, ҳиссиётлар, уларни туғдирган очиқ-яширин сабаблар тўпламда жамланган битикларда бўртиқ тарзда ифодаланган. Бадий асар инсон руҳияти манзараси бўлгани боис ўқирманларни энг қабарик, энг таъсирчан туйғулар тасвири билан юзма-юз қилади. “Тийрамоҳ тушлари”да ҳам китобхонлар ўзга одамларнинг руҳиятига ошно бўладилар, туйғулари ўткирлашиб, фикри теранлашади, кечинмалари нозиклашади. Г. Эрназарова асарларида эстетик жозиба «шифрлаб қўйгани учун» юзада турмайди. Ўқувчи унинг моҳияти, бадий гўзаллигига изланиб етгани боис асар қадрлироқ туюлади.

Бадий адабиёт – борича ҳиссиётга асосланган ҳодиса. Ҳиссиётга таъсир қилмаган фикр бир марталикдир, у одамга юқмайди. Г. Эрназарованинг “Тийрамоҳ тушлари” тўплами бу жиҳатдан умри узок, бахти кулган, ўта “юқумли” бадий ҳодисадир.

ВАЛИНЕЪМАТ

Ҳажвия

Табиатимдаги тортинчоқликни бир амаллаб енгиб, генерал Шмигаловнинг кабинетига кирдим. Генерал стол ёнида ўтирар ва қартада “каприз де дам” усулида фол очарди.

– Нима хизмат, азизим? – мулойимгина сўради у, ишора билан креслога ўтиришга таклиф этаркан.

– Ҳузурингизга, жаноби олийлари, иш бўйича келдим, – дедим мен, ўтираётиб Худо билсин нимагадир сюртугимни тортиб кўярканман. – Яъни, хизмат вазифасига дахли бўлмаган, хусусий характердаги иш юзасидан. Мен жиянингиз Варвара Максимовнанинг қўлини сўраб келдим.

Генерал юзини секинлик билан мен томон бурди, менга синчиклаб қаради ва қарталарни полга тушириб юборди. У лаб-лунжини имиллаб йиғштиргач, тилга кирди:

– Сиз... нима?... Ақлдан озганмисиз, нима бало? Ақлдан оздингизми, сиздан сўраяпман? Қандай... журъат этдингиз? – вишиллади у, қип-қизариб. – Қандай журъат этдингиз, тирмизак, мишиқи?! Қандоқ ботиндингиз бу йўсин ҳазиллашишга... марҳаматли афандим...

Шмигалов оёқларини тапиллатганча чунон бақирдики, ҳатто ойналар зириллаб кетди.

– Турилсин!! Ким билан сўзлашаётганингизни унутманг! Марҳамат қилиб чиқинг ва қайта кўзимга кўринманг! Марҳамат! Даф бўлинг!

– Бироқ мен уйланмоқчиман, жаноби олийлари!

– Бошқа ерда уйланасиз, меникида эмас! Менинг жиянимга бўйингиз етмайди, марҳаматли афандим! Унинг тенгги эмассиз! На мол-мулкингиз, на жамиятдаги мавқеингиз унинг қўлини сўраш ҳуқуқини бермайди сизга! Бу сизнинг тарафингиздан ғоят беадаблик бўлди! Хайр, сизни кечирдим, бола, аммо минбаъд мени безовта қилмаслигингизни ўтиниб сўрайман!

– Ҳм... Сиз шу йўл билан аллақачон беш куёвнинг кавушини тўғрилаб қўйдингиз... Бироқ олтинчисидан осонликча қутулмайсиз. Нега рад этаётга-

нингизни биламан. Келинг, бундоқ қиламиз, жаноби олийлари... Виждоним ва шарафим ила сўз бераманки, агар Варяга уйлансам, унинг васий отаси эканингиздан фойдаланиб сарфлаб юборган пулларингиздан бир чақа ҳам талаб қилмайман! Чин сўзим!

– Такрор айтинг, нима дедингиз! – алланечук чирсилдоқ товушда деди генерал, қаддини букканча мисоли ғзаби кўзиган эркак ғоздек ёнимга зипиллаб келиб. – Қайтар! Қайтар дедим, ярамас!

Мен гапимни такрорладим. Генерал бадтар қизариб, хона ичида зир югура бошлади.

– Шуниси етмай турувди! – яна ойналарни титратди у, зир югурганча қўлларини ҳавода силкитаркан. – Қўл остимдагилар мени ўз уйимда, даҳшатли, доғи кетмас сўзлар билан ҳақорат қилишса-я! Ё парвардигор, бу кўргиликлар ҳам бормиди! Тобим... тобим қочяпти!

– Аммо сизни ишонтириб айтаман, муҳтарам жаноб! Нафақат талаб қилмайман, балки банди оғизлигингиз важдан Варянинг пулларини харжлаб юборганингизга шама ҳам қилмайман ҳатто! Варяга ҳам буюраман, лом-мим демайди! Чин сўзим! Нега бунча жаҳл қиласиз, ғаладонни синдиarmoқчи бўляпсизми? Судга бермайман сизни!

– Қай гўрдаги мишиқи, тирмизак... ялангоёқ... юзимга тик боқиб шундай жирканч сўзларни айтса-я! Марҳамат қилиб чиқиб кетинг, йигитча, ёдингизда бўлсинки, мен буни ҳеч қачон унутмайман! Мени ниҳоятда қаттиқ таҳқирладингиз! Умуман олганда... сизни кечираман! Енгилтаклик орқасида беадаб иш қилиб қўйдингиз, нодонлигингиз туфайли... Оҳ, столим устидаги буюмларга қўлингизни теккизманг, жин урсин сизни! Қарталарга тегманг! Жўнанг, мен бандман!

– Ҳеч нимага тегмадим! Нега ёлғон айтасиз? Виждонан сўз бераман, генерал! Сўз бераманки, ҳатто шама ҳам қилмайман! Сиздан бирор нима талаб қилишни Варькага ҳам тақиқлайман! Сизга

нима керак тагин? Ғалати одамсиз, Худо ҳаққи... Унинг отасидан қолган ўн мингни ўз эҳтиёжингизга сарфлаб юбордингиз... Начора? Ўн минг унчалик катта пул эмас... Гуноҳингиздан ўтса бўлади...

– Мен бир чақа ҳам сарфлаган эмасман... шундоқ! Ҳозир сизга исботлаб бераман! Мана ҳозир... Далил-исботим бор!

Генерал қалтироқ қўллари билан стол устидаги кутини олдиға тортди, ундан боғланган аллақандай қоғозларни олди ва, хўрознинг тожисидек қип-қизарганча титкилай бошлади. Узоқ, имиллаб, бемақсад титкилади. Боёқиш жуда ҳаяжонланган ва ўнғайсизланган эди. Унинг бахтига, кабинетга хизматкор кириб тушки овқат тортилганини маълум қилди.

– Яхши... Тушлиқдан сўнг сизга исботлаб бераман! – ғўлдиради генерал, қоғозларни йиғиштираркан. – Узил-кесил... токи миш-мишларга ўрин қолмасин... Фақат овқатланишимга имкон беринг... кўрасиз ўшанда! Қаёқдаги, Худоё ўзинг кечир... тирмизак, муттахам... она сути оғзидан кетгани йўғ-у... Боринг, тушлик қилинг! Мен тушлиқдан кейин... сизга...

Биз тушликка чиқдик. Биринчи ва иккинчи таомни тановул қилиш чоғида генерал қовоғини солиб, жаҳлланиб ўтирди. У шўрвасига жон-жаҳди билан туз сепар, йироқлардаги момоқалдироқ каби наъра тортар, стулини қаттиқ чайқатарди.

– Нега бугун авзойингиз бузуқ? – сўради ундан Варя. – Бу ҳолингиз мен ёқмайди... нима дейишга ҳам ҳайронман...

– Менга ёқмайсиз дейишга қандай ҳадинг сизди! – ўдағайлади унга генерал.

Учинчи ва сўнги таом тановулида Шмигалов чуқур тин олди ва кўзларини пирпиратди. Юзидан руҳан эзилаётгани, дард чекаётгани сезилиб турарди... У шу қадар бахтсиз, афтодаҳол кўрина бошладики! Манглайи ва бурни устига катта-катта тер томчилари чиқди.

Тушлиқдан сўнг генерал мени кабинетига таклиф қилди.

– Азизим! – менга қарамасдан ва фраким этагини оҳиста тортқилаб сўз бошлади у. – Варяни хотинликка олинг, мен рози... Сиз яхши, меҳрибон кишисиз... Розиман... Сизларга оқ фотиҳа бераман... унга ва сенга, менинг фаришталарим... Тушлиқдан олдин сени бу ерда... сўкканим, ғазаблаганим учун афу эт... Сени ўзимга яқин олганимдан... ота ўрнида бўлганимдан шундай қилдим... Лекин мен ҳалиги... ўн минг эмас, ҳалиги... ўн олти мингни сарфлаб юборганман... Варькага Наталья хола қолдирган пулларни ҳам совурганман... қиморда ютқазганман... Кел, энди, хурсандчиликка... шампан ичайлик... Кечирдингми?

Генерал ўзининг кўм-кўк, “ҳозир йиғлаб юбораман” деб турган ва айни чоғда тантана қилаётган кўзларини менга тикди. Мен қолган олти мингнинг ҳам бахридан ўтдим ва Варварага уйландим.

Яхши ҳикоялар доимо тўй-томоша билан яқунланади!

Рус тилидан Ойбек МҶМИНОВ таржимаси

